

87613

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**1957-1961 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE BASININ DURUMU
VE BASIN İKTİDAR İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Aydan ARIKAN**

**Tez Danışmanı
Doç Dr. Ümit ATABEK**

T87613

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
Ankara-1999**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Aydan ARIKAN'a ait 1957-1961 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE BASININ DURUMU
VE BASIN İKTİDAR İLİŞKİLERİ adlı çalışma jürimiz tarafından Gazetecilik
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Ümit ATABEK

Üye Yrd. Doç. Dr. Süleyman İRAN

Üye Yrd. Doç. Dr. Naciye GÜNGÖR

ÖZET

Bu tez çalışmasında, 27 Ekim 1957-15 Ekim 1961 Genel Seçimleri arasında Türkiye’de basın durumu ve basın-iktidar ilişkileri araştırılmış, iktidarın basın üzerinde ve basının iktidar üzerindeki karşılıklı etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma için, dönemin tirajları yüksek 6 büyük gazetesi (Milliyet, Zafer, Ulus, Hürriyet, Vatan, Cumhuriyet) incelenmiştir.

Araştırmada yöntem olarak “Yorumsayıcı (Hermeneutik) Tarihsel Yaklaşım” seçilmiştir. Bu yöntem yardımıyla, 1957-1960 yılları arasında Demokrat Parti iktidarı tarafından basın üzerinde Otoriter Basın Kuramının betimlediği türden uygulamalar olduğu ortaya konmuştur. Yine ordunun iktidarda olduğu 1960-1961 yılları arasında da basın ordu ilişkilerinin ılımlı olduğu ve basının, özgürlüklerinin bir kısmına kavuştuğu ortaya konmuştur.

Döneme ilişkin pek çok araştırma yapıldığı halde, dönemin Basın-İktidar ilişkileri üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu tez çalışmasıyla söz konusu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde görülmüştür ki, 1957-1960 döneminde basın, DP iktidarının baskısı ve denetimleri ile karşılaşmıştır. Bu baskılara karşılık dönemin basını direnir ve cezalandırılır. 1960-1961 döneminde ise basın, iktidarda olan ordu ile ılımlı ilişkiler kurar. Basın, haklarına ve özgürlüklerine 1961 Anayasası ile kavuşur.

ABSTRACT

This study aims to investigate the press, the press-the Ruling Party connection, the effects of the Ruling Party on the press, and the effects of press on the Ruling Party, between 27 October 1957 and 15 October 1961 General Election. High circulation six big Turkish newspapers; Milliyet Zafer, Ulus, Hürriyet, Cumhuriyet, Vatan are investigated during the period of time 1957-1961.

This study used hermeneutical historical approach as the method of investigation. By this method, it is aimed to prove that DP period could be explained by the Authoritarian Press Theory assumptions.

Although there are lots of researches on the same subject, the relation between the press and the Ruling Party for this period is not investigated fully.

The study showed that the press had faced repression and control from DP rule. The resistance from the press was usually punished. Between 1960 and 1961, the press had established better relations with the Army Rule. The press was given more freedom and rights by 1961 Constitution.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖNSÖZ.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. 1946-1957 DÖNEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMLİ OLAYLARI....	6
2.1. 7 Ocak 1946 Demokrat Parti'nin Kurulması ve 1946-1950	
Arası Döneme Genel Bir Bakış.....	6
2.2. Demokrat Parti 1.Kurultayı (7 Ocak 1947).....	7
2.3. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve 1950-1957 Arası	
Döneme Genel Bir Bakış.....	8
3. 1957-1961 ARASI DÖNEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE	
ÖNEMLİ OLAYLARI (27 EKİM 1957 GENEL SEÇİMLERİ	
15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ ARASI).....	14
3.1. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri.....	14
3.2. Kıbrıs Sorunu.....	15
3.3. 9 Subay Olayı (16 Ocak 1958).....	17
3.4. Irak Devrimi (14 Temmuz 1958).....	19
3.5. 4 Ağustos 1958 Ekonomik Kararları.....	20
3.6. Vatan Cephesinin Kuruluşu.....	20
3.7. Büyük CHP Kurultayı ve Muhalefet Partilerinin Birleşmesi.....	21
3.8. Menderes'in Geçirdiği Uçak Kazası.....	22
3.9. Nisan 1959 Uşak Olayları.....	23

3.10.	Mayıs 1959 Topkapı Olayları.....	24
3.11.	Eylül 1959 Geyikli-Çanakkale Olayları.....	25
3.12.	CENTO Toplantısı (4 Ekim 1959).....	25
3.13.	1960 Konya-Kayseri Olayları.....	26
3.14.	18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu.....	27
3.15.	Nisan 1960 Öğrenci Olayları.....	28
3.16.	Menderes'in Son Ege Gezisi (25 Mayıs 1960).....	29
3.17.	27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi.....	31
3.18.	Eylül 1960 Yeni Kabine ve Hükümetin Kurulması.....	33
3.19.	Yassıada Duruşmaları ve Kararlar (14 Ekim 1960-15 Eylül 1961).....	34
3.20.	Ordu ve Üniversitelerde Tasfiye.....	38
3.21.	1960 Kurucu Meclis Kanunu ve 6 Ocak 1961 İlk Toplantısı.....	40
3.22.	İkinci Cumhuriyet ve 27 Mayıs 1961 Anayasası.....	41
3.23.	21 Ekim 1961 Protokolü.....	43
3.24.	15 Ekim 1961 Parlamento Seçimleri.....	44
3.25.	CHP-AP Koalisyonu (20 Kasım 1961).....	44
4.	1957-1961 ARASI TÜRK BASINI'NIN DURUMU.....	46
4.1.	Basının Genel Durumu-DP Karşısı ve Yanlısı Basının Özellikleri	46
4.2.	Basın Kanunları.....	49
4.3.	Basın İlanlarının Durumu-Kağıt Zamları-Gazete Tiraj ve Fiyatları.....	55
4.4.	Gazete ve Gazetecilerin Durumları-Basın Suçlarından Mahkum Olan Gazete ve Gazeteciler.....	59
4.5.	1960 Askeri Müdahalesi Öncesi Basın'ın Özgürlük Arayışları.....	66
4.6.	1960 Askeri Müdahalesi Sonrasında Türk Basını.....	72
4.7.	1961 Anayasası'nın Türk Basınına Etkileri.....	72
5.	OTORİTER BASIN KURAMI ÇERÇEVESİNDE 1957-1961 ARASI BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ.....	76
5.1.	Otoriter Basın Kuramı ve Özellikleri.....	76
5.2.	Otoriter Basın Kuramı Çerçevesinde 1957-1960 Arası Türk Basını.....	79

5.3.	Basım Rejimi Çerçevesinde Basın Özgürlüğü.....	83
6.	1957-1961 ARASI DÖNEMİN BÜYÜK GAZETELERİ ÇERÇEVESİNDE BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ.....	85
6.1.	Dönemin Altı Büyük Gazetesinin Genel Özellikleri ve İktidarla Olan İlişkileri.....	85
6.2.	İktidar ve Basının Karşılıklı Etkileri.....	94
6.2.1	Dönemin Gazetelerinin İktidara Etkileri.....	94
6.2.2	İktidarın Dönemin Gazetelerine Etkileri.....	97
6.2.3	1960 Askeri Müdahalesi Sonrasında Basın-Ordu İlişkileri.....	98
7.	GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	100
	KAYNAKÇA.....	105
	EKLER.....	109

ÖNSÖZ

Bu çalışma, üzerinden kırk yıl geçmesine rağmen Türkiye’de tartışılan 1957-1961 dönemini, bu dönem basınını ve basın iktidar ilişkilerini incelemiştir. Araştırma konusu olarak bu tarihler arasının seçilme nedeni, büyük kitleleri arkasına alarak iktidara gelen Demokrat Parti ve onun döneminin trajik sonuna duyulan bilimsel meraktır.

1957-1960 arası dönem, Demokrat Parti iktidarının sonunu hazırlayan pek çok olayla doludur. 1957-1961 arasının en önemli tanıkları hiç kuşku yok ki dönemin gazeteleridir. Bu dönem Türkiye’sinde, gazete, dergi ve radyo ile sınırlı olan basın yayın organları, iktidarı etkilemişler ve etkilenmişlerdir. Kamuoyunun gözü kulağı olan basın, geniş kitleleri etkileyebilme gücü yüzünden de 1957-1960 arasında sürekli gerileyen DP iktidarıyla sık sık ters düşmüştür. İktidar ve basının kaçınılmaz ilişkileri, dönemi daha iyi tahlil etmemizi, merak edilen sonu anlamamızı kolaylaştırmıştır. Basın doğasında var olan eleştirme özelliği nedeniyle sürekli cezalandırılmıştır. Bu 1957-1960 arasında da tekrarlanır. İktidarın denetim yollarına karşı dönemin gazetelerinin ve gazetecilerinin mücadeleleri, olumlu, olumsuz yanlarıyla içinde yaşadığımız iletişim ortamını hazırlamıştır. Özellikle 1950-1960 arası kaybettiğimiz gazeteciler ve bu çalışmanın sürdüğü tarihlerde aramızdan ayrılanlar, çalışmanın ortaya konmasında ki en önemli itici güç olmuşlardır. Tümüne gazetecilik mesleklerine olan inançları ve sevgileri için teşekkürler. Ayrıca çalışmalarım süresince, değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren ve destek veren danışman hocam sayın Doç.Dr. Ümit ATABEK’e, çalışmamın yazım aşamasında katkıda bulunan sevgili kardeşim Ebru ARIKAN ÖZTÜRK’e, manevi desteklerini esirgemeyen sevgili babam Remzi ARIKAN’a, annem Bilgin ARIKAN’a, Faruk Ziya ÖZTÜRK’e, Murat ÇAĞLAR’a, Sakarya Üniversitesi’ndeki mesai arkadaşlarıma ve minik dostum Haydar Can EREN’e de sonsuz teşekkürler.

Aydan ARIKAN

1.GİRİŞ

1957-1961 dönemi (27 Ekim 1957 Genel Seçimleri -15 Ekim 1961 Genel Seçimleri arası) “Türkiye’de Basının Durumu ve Basın-İktidar İlişkileri” adlı bu tez çalışmasının konusu, Türk siyasal yaşamının önemli partilerinden biri olan Demokrat Parti’nin, üçüncü kez iktidar olduğu ve 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahale’si ile bu iktidarını kaybettiği, 1957-1961 yılları arasında Türkiye’de basının durumu ve basın-iktidar ilişkileridir. Basın kelimesiyle kastedilen, dönemin 6 büyük gazetesidir. Ayrıca basın dışı önemli bir kitle iletişim aracı olan radyonun durumuna da kısmen değilinecektir. Bu çerçevede, 1957-1961 yılları arasında gazetelerin iktidarla olan ilişkileri ortaya konulurken, dönemin siyasi yapısı ve olayları da ele alınmıştır. İktidarın basın üzerinde ve basının iktidar üzerindeki karşılıklı etkileri incelenmiştir.

Bu tez çalışması ile Türkiye’de 1957-1961 dönemi basın-iktidar ilişkileri incelenmiş, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi, öncesi ve sonrasında Türk basınının durumunun ortaya konması amaçlanmıştır. Daha önceki döneme ilişkin pek çok çalışma yapıldığı halde, dönemin basın-iktidar ilişkileri üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu tez çalışmasıyla söz konusu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışma ile 1957-1960 yılları arasında iktidar tarafından basın üzerinde uygulanan, **Otoriter Basın Kuramı’nın**⁽¹⁾ betimlediği türden uygulamalar olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. 1960-1961 yılları arasında da Liberal (Özgürlükçü) Basın Kuramı’nın betimlediği türden uygulamalar olduğu görülmüştür.

(1)Otoriter (Yetkeci) Basın Kuramı’nın en temel unsuru, medyanın daima devlet kontrolü altında bulunması gerektiğidir. Herhangi bir iletişim aracı, yönetimi eleştirecek, otoritesini zayıflatacak yayın yapamaz (Bkz. İrvan, 1994: 212).

Tez çalışması yöntem olarak kendine **Hermeneutik⁽²⁾ (Yorumsayıcı) Tarihsel Yaklaşımı** seçmiştir. Bu yöntemin seçilme nedeni, tarihsel bir çalışmanın yazılı, görsel belgelere ve gazetelerin yorumlanmasına dayanılarak yapılmasının daha sağlıklı olacağı fikridir. Yakın tarih olarak nitelendirebileceğimiz 1957-1961 dönemini, yazılı kaynakların, gazetelerin ve o yılları yaşayan gazeteci ve siyasetçilerin eserleri doğrultusunda yorumlamak yöntem olarak uygun görülmüştür. Bu yöntemden, gazete metinlerini günümüze aktarırken yararlanılmıştır. Günlük olayları anlatan haberler, başyazılar ve siyasi yazılardan oluşan metinler, dönemin şartları ve olayları da göz önüne alınarak bire bir çözümlenmiştir. Sonuç olarak, bu yöntem aracılığıyla, metinler daha sağlıklı ve verimli değerlendirilmiştir.

1957-1961 dönemi Türk Basını açısından çok önemlidir. 1957 Genel Seçimleri yapılır % 47.70'lik oy oranı ile Demokrat Parti (DP) üçüncü kez tek başına iktidar olur.

Bu yeni dönem, Demokrat Parti'nin hızla zayıflamaya başladığı, kamuoyu ve basından şiddetli eleştiriler aldığı yıllar olur. Büyük bir halk desteğiyle 1950'de iktidar olan Demokrat Parti, iktidarının ikinci döneminden, 1955 yılından sonra bu desteğini yitirmeye başlar. İktidarlarının tehlikeye girdiğini görmeye başlayan Demokrat Parti yöneticileri parlamento çoğunluğunu kullanarak, basın üzerinde baskıcı ve otoriter uygulamalarını artırır. Demokrat Parti'nin yanında yer almayan, iktidarını tehdit eden Muhalif Basın, baskıcı ve otoriter uygulamalar yüzünden sık sık cezalandırılır. Muhalif Basın'ın yanında, DP'yi destekleyen DP yanlısı basının durumu, sürekli iyileştirilir. DP yönetimi, Muhalif Basın için

(2)Hermeneutik, *hermeneuien* sanatı, yani bildirme, haber verme, çeviri yapma, açıklama ve açıklama sanatıdır. Hermeneutik etkinliği bir başka 'dünya'ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma / çevirme etkinliği olmuştur. Hermeneutik, insani eylemi, ona anlamını veren bütünlü ilişkisine göre anlar. (Bkz. Özlem, 1995: 11-12).

1953'ten başlayarak yasal önlemler almaya başlar. 1956'dan sonra Basın Kanunları değiştirilir ve iyice sertleşir. Gazete kapatmalar, gazete sayfalarına uygulanan sansürler, gazetecilerin aldığı para ve mahkumiyet cezaları hızla artar.

Basın'ın özgürlük arayışları, aydınlar, üniversite gençliği, devlet memurları ve sendikalarla birleşerek, Türkiye'yi 1960 Askeri Müdahalesi'ne taşır. Askeri Müdahale, basın için yeni bir dönemin başlangıcı olur. Müdahale'nin ardından 24 Temmuz 1960'da Basın Şeref Divanı kurulur. Divanın amacı, özgür bir basın oluşturmaktır. Divan, "Basın Ahlak Yasası"nı belirler. 132 basın kuruluşu, on maddelik yasaya uymayı taahhüt ederler. 1961 Anayasası Türkiye'de basının özgürlüklerine kavuşması yolunda yeni kapılar aralar.

1957-1960 yılları arası Türkiye'de Otoriter Basın Kuramı'nın betimlediği türden uygulamaları görmek mümkündür. Bu dönemde Türk basınının hükümetten bağımsız olarak yayın hayatına devam etmesine, siyasal otoritenin zayıflamasına yol açacak yayın yapmasına izin verilmemiştir. İktidarı tehdit eder nitelikte yayın yapan gazeteler kapatılmış, gazeteciler tutuklanarak mahkum olmuşlardır. 1960 Askeri Müdahalesi'nin ardından basın aradığı özgürlüklerine yavaş yavaş kavuşma imkanına sahip olur. 1960-1961 yılları arasında ve özellikle 1961 Anayasası'nın ardından ise **Liberal (Özgürlükçü) Basın Kuramı'nın**⁽³⁾ betimlediği türden uygulamalar görülür.

Dönemi en iyi yansıtan kaynaklar hiç kuşku yok ki gazetelerdir. Basın ve iktidar pek çok dönemde olduğu gibi bu yıllarda da birbirlerini etkilemiştir. Bu

(3)Özgürlükçü Basın Kuramı (Liberal Medya Kuramı)'nda, merkezde birey vardır. Devletin amacı bireyin mutluluğunu sağlamak ve bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmektir (Bkz. İrvan, 1994:216).

karşılıklı etkilerin Otoriter Basın Kuramı çerçevesinde incelenmesi dönemi daha iyi tahlil edebilmemizi sağlayacaktır.

Bu Tez çalışmasında; 1957-1960 döneminin basın-iktidar ilişkilerinde, Otoriter Basın Kuramı'nın betimlediği türden uygulamalar görüldüğü, iktidarın basın üzerinde yoğun bir baskı uygulayarak onu sindirmeye çalıştığı, basının da buna karşılık özgürlüklerini geri almak için uğraştığı varsayımı kanıtlanmaya çalışılmıştır. 1960-1961 yılları arasında da Liberal (Özgürlükçü) Basın Kuramı'nın betimlediği türden uygulamalar olduğu görülmüştür.

Konunun genişliği düşünülecek olursa tez çalışmasında bir sınırlandırmaya ihtiyaç doğmuştur. Tez çalışması, 1957-1961 döneminde çıkan altı gazete (**Zafer, Ulus, Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet, Vatan** gazeteleri) incelemesiyle sınırlandırılmıştır. Adı geçen gazeteler, okuyucu kitlesi geniş olan, dönemin saygın ve büyük gazeteleridir. Gazete taramalarında, gazetelerin yalnızca başyazıları ve siyasi sayfaları incelenmiştir.

Tez çalışması, yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, yöntemi, varsayımı, amacı, önemi, kapsam ve sınırları, bölümler hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde, 27 Ekim 1957 Genel Seçimlerine kadar 1946-1957 arası döneminin özellikleri ve önemli olayları anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, 1957-1961 döneminin özellikleri ve önemli olayları; 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri, Vatan Cephesi'nin kurulması, 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, Nisan 1960 Öğrenci Olayları, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi, 1961 Anayasası, hazırlanması, içeriği ve basın için gelen yenilikler, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri ve 20 Kasım 1961 CHP-AP Koalisyonu ve Karma Hükümeti konu başlıklarından bazılarıdır. Dördüncü bölümde, 1957-1961 arası basının durumu; Muhalif ve Besleme Basının özellikleri, basın kanunları, basın ilanlarının durumu, kağıt zamları ve gazete fiyatları, gazetecilerin durumları,

basın suçlarından mahkum olan gazeteciler, 1960 Askeri Müdahalesi öncesi basının özgürlük arayışları, 1960 Askeri Müdahalesi sonrası Türk Basını, 1961 Anayasası'nda ki maddelerin basına etkileri, ele alınmıştır. Beşinci bölümde, Otoriter Basın Kuramı çerçevesinde, 1957-1961 arası basının durumu tahlil edilmiştir. Bu bölümde, Otoriter Basın Kuramı ve özellikleri, Otoriter Basın Kuramı çerçevesinde Türk basını ve basının iktidarla olan ilişkileri incelenmiştir. Altıncı bölümde, dönemin önemli gazetelerinden olan Zafer, Ulus, Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinin ışığında, karşılıklı olarak basın-iktidar ilişkileri ele alınmıştır. Yedinci bölüm, genel değerlendirmelerin yapıldığı ve tez çalışmasının sonuca ulaştığı bölümdür. Bu bölümde, tez çalışması, sunduğu Ek'lerin (1957-1961 arası gazetelerden alınmış sayfalar, 1997-1998 yılları arasında yayımlanan ve tez çalışmasına konu olan dönemi anlatan çeşitli gazetelerden alınmış yazılar) yardımıyla varsayımını ispatlamakta, elde ettiği sonuçları açıklamaktadır. Tez çalışmasının sonunda EK olarak, taranan gazete ve dergilerden örnekler verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1946-1957 DÖNEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMLİ OLAYLARI

2.1. 7 Ocak 1946 Demokrat Parti'nin Kurulması ve 1946-1950 Arası Döneme Genel Bir Bakış: .

Dünyaya damgasını vuran bloklar politikası ve soğuk savaş 1946 yılında başlar. Türkiye'yi bugünkü duruma getiren biçimsel demokrasi, yine bu yılda hızla oluşur. Demokrat Parti, tam anlamıyla, bu yeni dünya düzeninin ürünüdür (Eroğul, 1997: 1).

7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Partinin kurucularından Refik KORALTAN İçişleri Bakanlığı'na gider ve Demokrat Parti'nin kuruluş dilekçesini Bakan'a verir. Partiyi kuran dört isim Celal BAYAR, Adnan MENDERES, Fuat KÖPRÜLÜ ve Refik KORALTAN aynı gün yaptıkları ilk basın toplantısında programlarını açıklarlar (Birand, Çaplı, Dündar, 1995: 35, 36).

Partinin programı iki başlık altında toplanmıştır. **Liberalizm⁽¹⁾** ve **Demokrasi⁽²⁾**. Liberalizm , hem hürriyetler açısından hem de iktisadi düzen

(1)Liberalizm, Fransızca '*liberalisme*' kelimesinden gelmektedir. Toplumda, hürriyet ve serbestliğin uygulanmasını gerekli gören, siyasi ve iktisadi doktrindir. Liberalizmin özü, aklın her şeyi yapabileceğine, insan kalbinin ve insan içgüdüünün iyi olduğuna inanmak ve kişiyi her türlü toplum bağından kurtarmak isteğidir. Voltaire, Rousseau, Diderot gibi filozoflar Liberal düşüncenin önemli savunucularındandır. (Bkz. Meydan Larousse, 1992: 341)

(2)Demokrasi, azınlığın yoğunluğun iradesine bağlılığını resmen ilan eden ve yuttaşların özgürlük ve eşitliğini kabul eden bir iktidar biçimidir (Bkz. Çalışlar, 1997: 101).

Demokratik bir toplumda bulunması gereken *çoğulculuk*, özünde *farklı olabilme* hakkını, dolayısıyla *çeşitliliği* taşır (Bkz. Özkök, 1985: 364).

olarak kabul edilmiştir. Genel ilkelerin ikinci ağırlık merkezini teşkil eden demokrasi görüşü ise, doğrudan doğruya, partinin kuruluş gayesi olarak ilan edilir. DP'nin programının birinci maddesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. *"Demokrat Parti... Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur."* Basın, Demokrat Parti'nin kuruluşuna büyük yer verir (Eroğul, 1997: 12, 13).

Demokrat Parti'nin kuruluşu, çok partili yaşama geçişin müjdesini verir. Cumhuriyet'in ilanından başlayarak Türkiye'yi yöneten CHP, siyasal alandaki yer kaymasını görür ve 1947'de yapılması gereken Genel Seçim'i 21 Temmuz 1946 tarihine yani bir yıl öncesine alır (Gevgilili, 1987: 46).

Seçimler 21 Temmuz 1946'da yapılır ve 465 sandalyenin 390'nını kazanan CHP'lilerin zaferiyle sonuçlanır. DP'liler 65, bağımsızlar 7 sandalye kazanır. O zamanki genel inanca göre seçimler dürüst yapılmamıştır (Ahmad, 1996: 32, 33).

2.2. Demokrat Parti 1. Kurultayı (7 Ocak 1947)

Demokrat Parti'nin 1. Kurultayı 7 Ocak 1947'de partilerarası gerginlik doruktayken yapılır (Birand, Çaplı,Dündar, 1995: 49, 50).

Bu ilk kurultaydan sonra 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'ne kadar Demokrat Parti, yer yer çatlak seslerin gelmesine ve bölünmelere rağmen, halkın arasında güçlenmeye devam eder.

2.3. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve 1950-1957 Arası Döneme

Genel Bir Bakış

14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimleri, DP sürpriz bir şekilde kazanır. Katılımın yüzde 88'i bulunduğu 14 Mayıs seçiminde, Demokrat Parti, tüm oyların ancak % 53'nü aldığı halde, uygulanan mutlak çoğunluk seçim sistemi nedeniyle mecliste bulunan 487 sandalyeden, 408'ni elde eder. Sandalyelerin % 83'ü DP'nin olur. Oyların % 39'nu alan CHP'nin sandalye sayısı ise 69'dur. CHP, Meclisin % 14'ünden ibarettir. DP'nin içinden doğan Millet Partisi ise, bir milletvekili çıkarabilmiştir. Yeni Meclis'in yaptığı ilk işlerden biri 22 Mayıs'ta Celal BAYAR'ı Cumhurbaşkanı seçmek olur. Ardından Celal BAYAR, ilk DP Hükümetini kurma görevini Adnan MENDERES'e verir. Menderes Hükümeti, 2 Haziran 1950'de Meclis'ten güvenoyu alır. Yeni hükümet aynı yıl içinde ard arda pekçok yeni kararlar alır. Menderes Hükümeti'nin ilk işi, 6 Haziran'da başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, ordunun üst düzey komutanlarını tümüyle değiştirmek olur. 15 General ve 150 Albay da en kısa sürede emekli edilir. DP'liler Cumhurbaşkanının'nın bağımsız olması gerektiğini savundukları için Celal BAYAR, Çankaya'ya geçince liderlik görevinden çekilir ve görevi Adnan MENDERES devralır (Gevgilili, 1987: 73-77).

Menderes Hükümeti, üçüncü olarak 16 Haziran 1950'de "Arapça Ezan Yasağı"nı kaldırır. Geçmiş tasfiye yolunda atılan ikinci önemli adım, 14 Temmuz 1950'de kabul edilen "Genel Af" kanunudur. Bu kanunla CHP devrinde işlenmiş bütün suçlar affedilir. 25 Haziran 1950'de çıkan Kore savaşı, Amerika ile yakın siyasal ilişkiler kurmak isteyen Türkiye ve DP hükümeti için kaçırılmaz bir fırsat olur. DP hükümeti, 25 Temmuz 1950 gecesi olağanüstü bir toplantı yaparak "*hür dünya sloganlarıyla*", Kore'ye 4500 mevcutlu bir savaş birliği göndermeye karar verir. Ağustos 1950 başında Türkiye'de ilk defa devlet parasının ve yabancı

sermayenin katılmasıyla özel girişimi desteklemek üzere bir banka "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" kurulur (Eroğul, 1997: 58, 59).

1950 Seçimleri öncesinde Demokrat Parti, **basın özgürlüğünü**⁽³⁾ sağlayacağını vaadederek, tek parti döneminde sürekli baskı altında yaşayan basından destek bulmuştur. Yeni Basın Kanunu, daha önceki çalışmalardan yararlanılarak hızla hazırlanır ve 15 Temmuz 1950'de Mecliste kabul edilir ve 20 Temmuz 1950'de de yürürlüğe girer. Basın Kanunu, **1931 Matbuat Kanunu'nun**⁽⁴⁾ hükümete tanıdığı yetkileri kaldırır. Artık gazete çıkarmak için izin almak gerekmemektedir; bildirimde bulunmak yeterlidir. Basın suçları "Toplu Basın Mahkemeleri"nce yargılanacak ve bu basın için güvence niteliği taşıyacaktır. Gazete sahipleri değil, yazışları müdürleri, yazarla birlikte sorumluluk ve hapis tehdidi altında olacaktır (Kabacalı, 1994: 230).

DP'nin 1950'lerin ilk yıllarıyla birlikte giriştiği uygulamalar iç ve dış yanlarıyla, bir bütünün iki halkasıdır. Bunlar, uluslararası düzeyde CHP lideri İNÖNÜ'nün Truman Doktrini sonrasında açılmaya başladığı dünya kapitalist sistemi ve Birleşik Amerika'yla eklemlleşme sürecinin geniş uzantılarıdır. Kore savaşındaki başarılarının ardından, 15-20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan NATO

(3)Basın Özgürlüğü haber, fikir ve düşünceleri serbest olarak toplayabilmek, yorumlayıp, eleştirebilmek ve basabilmek yani çoğaltıcı araçlarla çoğaltabilmek ve bunları serbestçe yayınlayıp dağıtabilmek haklarını gerektirir. Basın Özgürlüğü'nün amacı; kamuyu yakından ilgilendiren konularda doğru ve gerçeğe uygun haber vermek; çeşitli konularda kamuoyunu düşünmeye çağırarak tarzda tartışmalar açmak ve toplumu siyasal ve toplumsal olaylar ve oluşumlar üzerinde düşünmeye sevk etmektir (Bkz. Güz, 1988: 1, 5).

(4)1931 Matbuat Kanunu ile vatan, Milli Mücadele, Cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanlar veya Milli Mücadelede işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapanların gazete çıkaramayacakları hükme bağlandı (Md 44) (Bkz. Güz, 1993: 134).

Konseyi'nden sonra Yunanistan ile Türkiye'nin birlikte NATO'ya çağrıldıkları görülür (Gevgilili, 1987: 80, 83).

Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 15 Şubat 1952'de yaptığı açıklamayla bütün NATO üyesi ülkelere Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak kabul edildiklerini bildirir (Bağcı, 1990: 38).

DP bir yandan Atatürk'ün heykellerine saldırıları önlemek amacıyla 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu ve 24 Aralık 1952'de Anayasa'nın arı Türkçesi değiştirilerek, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu çıkarır. Demokrat Parti 1953 yılından başlayarak yeni yasaklamalar getirirler. 21 Temmuz 1953'te üniversite akademik kadrolarının partilere üye olması yasaklanır. 1950 başlarında bir ölçüde özgürleştirilen Basın üstündeki denetim, 1953 ve 1954'te yapılan yasa değişiklikleriyle gittikçe sertleşir. CHP'nin tüm parti binaları, yayın organı Ulus gazetesi, yönetim ve yayın tesisleri tek parti dönemlerinde haksız biçimde elde edildikleri gerekçesiyle çıkarılan bir yasayla 14 Aralık 1953'te tümüne el konularak Hazine'ye aktarılır. Köy Enstitüleri de 27 Ocak 1954'te çıkarılan yasayla köy öğretmen okullarına dönüştürülür. Aynı yıllarda uluslararası ilişkilerde Türkiye, salt Batı'ya bağlı bir ülke olmakla kalmayıp, Batı adına özellikle Orta Doğu ve Balkanlar'da uluslararası eylemlerde bulunan bir devlet görünümündedir. Bu amaçla, Moskova'ya karşı Balkanlar ve Ortadoğu'da iki alt pakt halkası oluşturulur. Bunlardan ilki, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 9 Ağustos 1954'te yapılan, yirmi yıl süreli Üçlü Balkan İttifakı'dır. İkinci halka ise Türkiye ile İran ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanan Bağdat Pakti'dir. Pakta kısa süre sonra, İngiltere ve Pakistan da katılır ve ABD de gözlemci olur (Gevgilili, 1987: 90-92).

1954 yılının Mart ayının sonundan itibaren Türk siyasal hayatı genel seçim öncesinin gergin havasına girer. 2 Mayıs 1954'te, Genel Seçimler yapılır.

Katılma oranı % 88.63'ü bulur. Demokrat Parti, ezici bir çoğunluk kazanır, %3'lük bir ilerlemeyle 1950 seçimlerini geride bırakır. Demokratlar tüm oyların % 56.61'ni alırlar. CHP ise, tüm oyların % 38.78'ni alır (Eroğul, 1997: 85, 86).

Genel seçimlerden sonra DP Meclis'teki sandalyelerin % 93'nü alır. CHP sadece 31 milletvekili çıkarabilmiştir. 1954 sonrasında Türkiye, yeniden tek parti dönemini anımsatan uygulamalarla karşı karşıya kalır. Sonuçlar DP'nin başını döndürür (Birand, Çaplı, DüNDAR, 1995: 99).

1954 Seçimleri Menderes açısından büyük bir başarı olur. Ekonomik canlanma, onun politikalarının doğru olduğunu gösterir. Köy nüfusunun çoğunluğu hala DP'yi desteklemektedir (Zürcher, 1995: 334, 335).

1954 seçimleri öncesinde 9 Mart 1954'te "Neşir Yoluyla veya Radyo ile işlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" kabul edilir. 1956'da biraz değiştirilerek daha da sıkılaştırılan ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde zedeleyen bu kanun, **ispat hakkı**⁽⁵⁾ tartışmalarını başlatır. 1954 seçimlerinden sonra Muhalif Basın'daki eleştiriler yoğunlaşırken basın davalarının sayısı da hızla artar. Özellikle CHP'nin yayın organı Ulus gazetesiyle, Nihat ERİM'in çıkardığı Halkçı gazetelerinin yazarlarıyla Metin TOKER'in Akis'i hakkında çok sayıda dava açılır. Şinasi Nahit BERKER, Metin TOKER, Ülkü ARMAN, Nihat SUBAŞI, Ahmad GİRAY, Beyhan CENKÇİ, Kurtul ALTUĞ, Yusuf Ziya ADEMHAN ve daha birçok gazeteci basın suçlarından mahkum olurlar (Kabacalı, 1994: 237, 238).

(5)İspat Hakkı, Basın yoluyla Hakaret suçunun işlenmesi halinde, bazı durumlarda sanığa ispat hakkı tanınmasıdır. Hakaret ve sövmeyi birbirinden ayırmaya yarayacak ölçü esasen hakarete isnadın aksini ispat imkanının varlığıdır (Bkz. Dönmezer, 1981: 233).

6/7 Eylül 1955 İstanbul olayları, Türk kentlerindeki bastırılmış gerilimleri açığa çıkarır. Lise ve üniversite öğrencilerinin bu örgütlü gösterisi, kendiliğinden bir kargaşanın; İstanbul'un göreceli olarak lüks ve zenginleri arasında zar zor geçinen köy kökenli gelir seviyesi düşük kesimin isyanına dönüşür. Ayaklanan bu kalabalık, "zenginlere acımasız bir düşmanlık" histerisiyle hem Rum hem de Türk mağazalarını yağmalarlar. Bu, DP'ye karşı ilk kitlesel tepkidir. İçişleri Bakanı Namık GEDİK, 10 Eylül 1955'te istifa eder. Parti içinde de başlayan huzursuzluklar sonucunda, DP'nin muhalifleri, 25 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurarlar.(Ahmad, 1996: 66, 67)

DP iktidarının otoriterliğe kayış eğilimi 1956'da devam eder. O yıl fiyatları ve mal hizmetlerini denetlemek için 1940 tarihli "Milli Koruma Kanunu" yeniden yürürlüğe konulur. Haziran ayında ise Basın Yasası yeniden değiştirilir. Bu değişiklik Basın Yasası'nın liberalleştirilmesi için değil, hükümetin basın ve yayın üzerindeki denetiminin daha da güçlendirilmesi için yapılır (Zürcher, 1995: 336, 337).

1954'te çıkarılan Basın Kanunu, 7 Haziran 1956'da kimi maddeleriyle birlikte "Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun" adıyla kabul edilir ve 8 Haziran'da yürürlüğe girer. Bu kanun, namus, şeref ve saygınlığa dokunacak, resmi sıfatı olanları küçük düşürecek nitelikte yayınları devletin saygınlığına dokunacak, halkın devlete güvenini sarsacak ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının değişmesine yol açacak nitelikte yazıları cezalandırmaktadır (Kabacalı, 1994: 251, 252).

DP için 10 Nisan 1956'daki Gaziantep mitingi ile geriye sayım başlar. Başbakan MENDERES, muhalefete ve basına çatar. "*Bazı ihtilalci metodların bitmesi için eldeki kanunlar yetmiyorsa yeni kanunlar getireceklerini*" haber verir (Birand,Çaplı,Dündar, 1995: 129, 130).

Demokrat Parti'nin 1950-1954 arası "Yükselme Dönemi" diye de nitelendirilen yıllarda elde ettiği başarının temel nedeni, ekonomik alanda gerçekleştirilen hamlelerdir. Bu hamlenin esas kaynağını tarım araçları oluşturmuştur. Başarının diğer sebepleri; temel yapı yatırımları, sanayii alanında sözü edilmeye değer bazı hamleler, bunların sonucu halk sevgisinin kökleşmesi ve partinin kazandığı aydın desteğidir. 1954-1957 arası "Duraklama Devri" olarak nitelendirilen dönem, partideki çatlakları gösteren olaylarla doludur. Bu dönemde DP'nin yıkılışına; ekonomik alanda, iç-dış politika alanında yaşanan çürüme ve demokrasi vaatlerine ihanet neden olur. Demokrat Parti yöneticileri, meclis sayesinde elde ettikleri kanuni yetkileri, 1955-1956 yıllarından itibaren en sert biçimde kullanmaya başlarlar. Basının toplantı, gösteri hürriyetlerini engelleyen yeni baskı kanunları çıkarırlar. Duraklama Devri'nde DP, büyük toprak sahiplerini ve ticaret burjuvazisini desteklemeye devam eder ve özel girişimci yabancı sermayeci tutumunu ısrarla korur (Eroğul, 1997: 87-89, 129-134).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1957-1961 ARASI DÖNEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMLİ OLAYLARI (27 EKİM 1957 GENEL SEÇİMLERİ-15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ ARASI)

3.1. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri

27 Ekim 1957 günü Genel Seçimler yapılır. Seçimleri, DP kazanır fakat oylarında büyük bir gerileme olur. CHP'nin 178, CMP'nin ve HP'nin dörder sandalyesine karşılık DP 424 sandalye kazanır. Sandalye sayısından çok daha anlamlı olan, seçimlere görelî olarak düşük katılım oranıdır. 1954'teki %88.75 ve 1950'deki %89.06'ya karşılık bu kez kayıtlı seçmenin %77.15'i oy kullanır (Ahmad, 1996: 69-71).

DP % 47.7 oranında oy sağlar. CHP'nin oy gücü ilk kez % 40.8'i aşar, CMP'de % 7.2 dolayında bir halk desteği elde eder. Hürriyet Partisi'nin payı ise %3.8'dir. 610'a yükselen sandalyelerin 424'ü, Mutlak Çoğunluk Sistemi nedeniyle DP'nin olur. Fakat uzun bir süre seçimlerde yolsuzluklar yapıldığı konuşulur (Gevgilili, 1987: 117, 118).

İNÖNÜ ve CHP yöneticileri, DP'nin seçmen sandık kütüklerinde tahribat yaptığı ve DP'lilerin birçok sandıkta oy kullanarak seçimi kazandığını düşünürler. Bu CHP yönetimini sert bir tutuma sevk eder (Özdağ 1997: 95).

27 Ekim 1957 Genel Seçim'i sonuçları, DP'nin oylarında önemli ölçüde erime olduğunu, dolayısıyla meşruluğunu kısmen de olsa yitirmeye başladığını gösterir. Hem toplumda aşırı siyasallaşma, iki parti arasındaki şiddetli

çatışmalar, bürokrasinin bozulması gibi iktidarın başarısının ve etkisinin azaldığını ifade eden göstergeler, hem de iktidarın uyguladığı ekonomik politikalar sonucu, ülkenin ekonomik darboğaza girişi, zaten uygulamış oldukları siyasaları ülke ve rejim için zararlı gören ve bu arada kurum olarak kendi çıkarlarının da zedelendiğini hisseden askerlerin iktidarı devirmek üzere eyleme geçmesine sebep olur (Örs, 1996: 156).

Seçimlerden sonra, yeni meclis 1 Kasım'da toplanır. Celal BAYAR Cumhurbaşkanlığına, Refik KORALTAN da Meclis Başkanlığına seçilir. Hükümet, 25 Kasım 1957'de ilan edilir. Bu hükümet de bir de yeni bir Bakanlık, "Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı" bulunmaktadır (Eroğul, 1997: 139).

3.2. Kıbrıs Sorunu

Yunanlılar Lozan Antlaşmasından sonra **enosis⁽¹⁾** ya da **ilhak** kavramlarıyla, Kıbrıs'ın Yunan devletine bağlanması kuralını savunmuştur. Kıbrıs'taki İngiliz sömürgesinin yarını sorunu ortaya çıktığında, Atina derhal **self determination⁽²⁾** ya da **kendi yazgısını kendisi belirleme** ilkesini gündeme getiriyordu. Kıbrıs

(1)Enosis, Adanın, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'nin muhalefetine rağmen, Yunanistan'a ilhak edilmek istenmesi, Türkler ile Rumlar ve ada dışında Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs uyuşmazlığı diye adlandırılan mücadeledir (Bkz. Gönübol, Ulman, Bilge, Sezer, 1987: 337).

(2)Self Determination (kendi yazgısını kendi belirleme), Kıbrıs uyuşmazlığı milletlerarası bir uyuşmazlık olarak ilk defa 1954 yılında Yunanistan Hükümeti tarafından bir şikayet olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önüne getirilmiştir. Şikayetin konusu, Kıbrıs adası halkına kendi mükedderatlarını kendilerinin tayin etmesi prensibinin uygulanmasıdır. Bu suretle ada Rumlarının istekleri Yunanistan Hükümeti tarafından açıkça ele alınmış ve desteklenmiştir. Yunanistan hükümetinin bu yeni politikasının nedeni, dünyada 2. Genel savaştan sonra beliren sömürgeci aleyhtarlığı akımından yararlanmaktır (Bkz. Gönübol, Ulman, Bilge, Sezer, 1987: 337).

sorunu, Demokrat Parti bakımından, uluslararası dengelerdeki değişimin önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Kıbrıs, içte, Ankara'nın görmezden gelemeyeceği etkiler altındadır. İç etken, Kıbrıs'ın, Türk olması tezini, siyasal iktidarın bir süre gazetesiyle giriştiği çatışmaya ve açtığı davalara karşın, kamuoyunda belirli bir etkinliğe kavuşturur. Dış etken ise, İngiltere, ABD ve son çözümde NATO'nun, yeryüzünün geniş yörelerine bakan bir militer üs olarak Kıbrıs'a duyduğu gereksinimdir (Gevgilili, 1987: 130, 131).

Londra konferansında (29 Ağustos-7 Eylül 1955), İngiltere egemenlik kendisinde kalmak şartıyla Kıbrıs'a mahalli muhtariyet vermeğe razı olmakla beraber adanın savunmasına Yunanistan ve Türkiye'nin katılması görüşünü savunmuş, Yunanistan, Kıbrıs halkına self-determination prensibinin uygulanmasını istemiş, Türkiye ise hem mahalli muhtariyet verilmesine hem de self-determination prensibinin uygulanmasına karşı çıkarak statükonun (statusquo) muhafazası, statüko muhafza edilmeyecekse adanın kendisine iadesini istemiştir (Gönlübol, Ulman, Bilge, Sezer 1987: 338, 341).

Menderes, 1957 yılı boyunca, basın ve kamuoyu tarafından desteklenen tüm açıklamalarında Adanın taksimini talep eder. Türk-İngiliz ilişkileri 1958 yılından itibaren Kıbrıs sorunundaki gelişmeler çerçevesinde şekillenir. Bir yandan Kıbrıs konusundaki Türk tutumu İngiltere tarafından esnek ve dostça olmadığı biçiminde yorumlanırken, diğer yandan Türkiye'de İngiltere'nin Yunan tarafını desteklediği inancı hakimdir. Kıbrıs'lı Türklerin Adadaki gösterileri, Türkiye'nin Kıbrıs Anayasasında bir takım düzenlemelere gitmeyi reddetmesini destekler. Bu arada İngiliz birlikleri ile Kıbrıs'lı Türkler arasında silahlı çatışmalar meydana gelir. Bu çatışmalar, Türk Basınında geniş yer alır. Bağdat Paketi Konferansı nedeniyle Ocak 1958'de Ankara'ya gelen İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn LLOYD, Türk Hükümeti'ne İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs hakkında hazırladığı önerileri kabul ettiremez. Türk Hükümeti Ada'nın taksiminin Kıbrıs için tek olası

çözüm olduğunu ima eder. İstanbul'da 8 Haziran 1958'de yapılan büyük bir gösteri yürüyüşüyle ilk defa Menderes Hükümeti'nin taksim politikasıyla, buna yönelik istekleri İngiltere ve Yunanistan'dan talep edilir. Bu gösterilerin temel sloganı ise *"Ya Taksim Ya Ölüm"*dür. Buna benzer küçük gösteriler, Ankara, İzmir ve diğer şehirlerde yapılır. Türkiye, 15 Ağustos 1958'de İngiltere Hükümeti tarafından açıklanan birtakım değişiklikleri içeren "Ortaklık Planını" kabul eder. Üç ülkenin Dışişleri Bakanları 18 Aralık 1958'de Paris'te biraraya gelerek, Kıbrıs'ın bağımsızlığı temeli üzerine oturacak ve Taksim'e karşı garantiler sunacak olan bir üçlü konferansın yapılmasına karar verirler. 16 Şubat 1959'da Başpiskopos Londra Antlaşmasını kabul eder ve antlaşma imzalanır. Antlaşmanın metni, 23 Şubat'ta aynı anda Londra, Atina, Ankara ve Lefkoşe'de yayımlanır. Kıbrıs'ın bağımsızlığını belirleyen antlaşmada 7 Temmuz 1960'da Lefkoşe'de imzalanır. Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak ilan edilişi ise 16 Ağustos 1960'da gerçekleşir. Kıbrıs Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dostluk dönemi başlar (Bağcı, 1990: 115-122).

16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası yürürlüğe girer. Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getiren uzun bunalımların ardından Kıbrıs sorunu, bir süre için çözümlenmiş olur (Gevgilili, 1987: 139).

3.3. Dokuz Subay Olayı (16 Ocak 1958)

25-26 ve 27 Aralık 1957 tarihlerinde İstanbul'da, biri emekli olmak üzere dokuz subay tutuklanır. İktidar, hemen bir yayın yasağı koyar ve bir aya yakın bir zaman Türkiye'de olayın yaşandığını kimse bilmez (Toker, 1992: 44, 45).

Tutuklamalar 16 Ocak 1958'de kamuoyuna açıklanır ve Savunma Bakanlığı, çok sayıda tutuklamanın ve silahlı kuvvetlerde geniş bir komplonun olduğunu yalanlayan resmi bir açıklama yayımlar. Subaylar mahkemeye çıkarılır ve aleyhlerinde hiçbir şey kanıtlanmadığı için serbest bırakılırlar. Bu olayların önemi, hükümetin ona tepki gösterme tarzındadır. O sırada Eğitim Bakanı olan Celal YARDIMCI'ya göre, Cumhurbaşkanı BAYAR hükümetten geniş bir soruşturma yürütüp, başka komplolara meydan vermeyecek şekilde nahoş ve ne varsa açığa çıkarmasını ister. MENDERES, gereksiz yere sorun yaratmak istemediği için bu düşünceye soğuk bakar; meseleyi olabildiğince çabuk kapatmak ister. Menderes, silahlı kuvvetlere yönelik bütünlüklü bir soruşturma yürütülmesini reddeder (Ahmad, 1996: 158).

Tahkikat devam ederken, ordu sessizliğini korur. 19 Ocak 1958'de Sami ERGİN, Milli Savunma Bakanlığından istifa eder, yerine Ethem MENDERES atanır. "9 Subay Olayı" sonuçları itibarı ile iktidara zarar verir. İhbar, birbirleri ile tam ilişki içinde olmayan örgütlerin dayanışma içine girmelerine neden olur. Örgütler ile ilgisi olmayan subayların da tutuklamalar sırasında gösterdikleri destek, örgütlerin subay heyetinin iktidara karşı aldığı tavrı net bir şekilde görmelerini sağlar (Özdağ, 1997: 109).

Bütün bu gelişmeleri dikkatle izleyen ve değerlendirilen Muhalefet lideri İsmet İNÖNÜ, arkasına olaydan bütünleşmiş olarak çıkan orduyu da alacağından emin olarak saldırılarını şiddetlendirir (Perin, 1995: 44).

3.4. Irak Devrimi (14 Temmuz 1958)

Demokrat Parti Menderes Hükümeti, iktidara geldikten sonra geçmişte ihmal edilen Arap ülkeleriyle olan ilişkileri düzeltme politikası uygular (Bağcı, 1990: 46).

15 Temmuz 1958 yılında Irak'ta darbe olur ve Kral ve Başbakan darbeci subaylar ve halk tarafından feci şekilde öldürülür. Irak'taki darbenin o günlerin Türkiye'si için iki açıdan önemi vardır. Birincisi, Türkiye'de de bazı subaylar darbe hazırlığındayken yakalanmışlardır. Irak, Türk yönetimine çok ciddi bir örnek teşkil etmektedir. İkinci neden ise Bağdat Paktı'dır. Türkiye, 1950'lerin ortalarından itibaren Bağdat Paktı ile Ortadoğu'da aktif bir politika izlemeye başlamıştır. İran ve Pakistan'ın da üye olduğu Pakt, Ortadoğu'da yükselen Nasr hareketine karşı, Türkiye'nin Batı adına üstlendiği bir misyonu temsil etmektedir. Irak, Pakt içinde Türkiye'nin en önemli dayanağıdır (Birand, Çaplı, Dündar, 1995: 143).

Muhalefet ve bazı yayın organları Irak ihtilalini, bir dış tahrik olarak değil, istibdat ve baskıya karşı direniş olarak nitelendirirler (Tunçkanat, 1996: 173).

Devrimden iki hafta sonra yeni durumu görüşmek üzere Bağdat Paktı üyeleri, Amerika'nın katılmasıyla, İngiltere'de toplanırlar. Bu toplantı neticesinde 28 Temmuz 1958'de Londra Deklarasyonu yayımlanır (Eroğul, 1997: 142).

3.5. 4 Ağustos 1958 Ekonomik Kararları

1958 yazında Türkiye’de birçok mal bulunmaz olur, dükkanların önünde kuyruklar uzamaya başlar ve karaborsa bir afet haline gelir. Hükümet durmadan yeni zamlara gitmekten başka çare bulamaz. İlk hamlede, tekel maddelerine yeniden zam yapılır. Arkasından Haziran 1958’de, kömürün ve Sümerbank ürünlerinin fiyatları artırılır. Zamlar birbirini izler ve demire, kağıda ve ulaşım araçlarına da zam yapılır. Zam oranları çoğu kez yüzde yüz oranını bulmaktadır. Batı ile ilişkilerimiz eski sıcaklığını kaybetmiş, dolayısıyla yardım kapıları daralmıştır. İngiltere’nin Kıbrıs politikası yavaş yavaş değişmiş ve gitgide Yunanistan’a yaklaşmıştır. Amerika yeni yardımlarda bulunmaya yanaşmamaktadır. Bunun üzerine Demokrat Parti iktidarı, iktisat tarihimize 4 Ağustos Kararları adıyla geçen bir dizi tedbir almak zorunda kalır. Türk parasının dış değeri üç misliden fazla düşürülür. Batı’ya gidilerek, verecekleri yeni krediler karşılığında kendilerine türlü denetim hakları tanınır (Eroğul, 1997: 141).

4 Ağustos kararları karşısında, 1958’de CHP milletvekilleri arasında esen hava, suçlamalara hak verdirecek niteliktedir. Rejim ve siyasi özgürlüklerle ilgili sınırlamalar, milletin en alt tabakalarına kadar yansımaktadır (Toker, 1992: 144,145).

3.6. Vatan Cephesinin Kuruluşu

1958 yılından başlayarak Başbakan MENDERES ile CHP Genel Başkanı İsmet İNÖNÜ karşılıklı olarak sert demeçler vermeye başlarlar. MENDERES, 12

Ekim 1958 günü Manisa il kongresinde Vatan Cephesi kurulması gereğinden söz eder. Bu cepheyi “politika ve ihtirastan vareste vatandaşların” kurmalarını ister. Çok geçmeden de Türkiye’nin dört bir yanında Vatan Cephesi örgütleri kurulur; artık devlet radyosu her gün uzun süre bu örgüte girenlerin adlarını okumaktadır. Cepenin kurulmasından kısa bir süre sonra cepheye katılanların pek çoğunun uydurma isimler olduğu öne sürülecektir (Kabacalı, 1994: 256).

Muhalefetin “güçbirliği” arayışına MENDERES Vatan Cephesi ile karşılık verir. Birden yurdun dört bir yanında cephe ocakları türemeye başlar. DP, partiye yakın gönüllüleri bu ocaklarda toplamakta ve Vatan Cephesi adı altında bir blok oluşturmaktadır (Birand, Dündar, Çaplı, 1995: 145).

3.7. CHP 14. Büyük Kurultayı ve Muhalefet Partileri’nin Birleşmesi

Demokrat Parti’nin kanun yoluyla, seçim anlaşmalarını önlemesi karşısında, muhalefet partileri, fiili olarak birleşmeye karar verirler. İlk adımda, 16 Ekim 1958’de Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşir. Ardından 24 Kasım 1958’de Hürriyet Partisi, CHP’ye katılır. Muhalefet, saflarını sıklaştırdıktan sonra, mücadele hedeflerinin saptanmasına girişir (Eroğul, 1997:145).

Hürriyet Partisi’nin kendisini fesh edip CHP ile birleşmeye karar vermesiyle, partideki liberal güçler çoğalır. 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan CHP’nin 14. Büyük Kurultayı’nda birçok eski HP üyesi CHP’ye katılır ve bunlardan sekizi Parti Divanına seçilir (Ahmad, 1996: 123).

Cumhuriyet Halk Partisi 14. Büyük Kurultayı, partinin yaşamında bir dönüm noktası olur. İlk kez o kurultayda CHP savunmayı bırakıp, saldırıya geçer. CHP kurultayda, İlk Hedefler Beyannamesi adı verilen metni kabul eder. 10 maddelik bu beyanname adeta bir anayasa taslağıdır. CHP; tarafsız bir devlet başkanı, yargıç güvencesi, Anayasa Mahkemesi, basın özgürlüğü, demokratik yasalar, özerk üniversite ve ikinci bir Meclis istemektedir. Bu beyannamede sıralanan hedeflerin tümü, 27 Mayıs sonrası kurulan yönetimin de icraatlarını oluşturacaktır (Birand, Çaplı, Dündar, 1995: 144,145).

CHP'nin 1959'da böyle bir beyanname metni ile yola çıkmasının önemli başka bir nedeni de, DP'nin muhalefeti ve basını fiilen yasadışı ilan etmesine, ülkenin bir tek parti egemenliği anlayışıyla yönetilmesine engel olmaktır. İsmet İNÖNÜ o sıralarda, *"Memeleket ya DP idaresi ya da bir ihtilal idaresi şıkkı arasında tercih yapmaya mecbur kalmamalıdır"* der. (Toker, 1992: 204).

3.8. Menderes'in Geçirdiği Uçak Kazası (17 Şubat 1959)

1958 sonları ile 1959 başlarında iki etken Menderes'in popülerliğini, kentlerde değilse bile, kırsal kesimde yükseltir. Birinci etken, IMF istikrar programının kabulü ile 359 milyon dolarlık yardımın sağlanmış olmasıdır. İstikrar programına bağlı olarak yükselen fiyatlar kentleri kötü şekilde etkilemişken, bu para yardımı oldukça iyi giden hasatla birlikte çiftçinin durumunu iyileştirir. İkinci etken, 17 Şubat 1959 yılında Menderes'in, çoğu yolcunun öldüğü, Londra Gatwick havaalanındaki uçak kazasından sağ kurtulmasıdır (Ahmad, 1996: 349).

Kıbrıs konusunda, bağımsız bir Cumhuriyet kurma hususunda ilke antlaşmasına varan DP hükümeti, Yunanistan ile Londra'da imzalanacak antlaşma için Londra'ya gider. Türk Heyeti'nin içinde bulunduğu uçak yoğun sis nedeniyle yolunu kaybeder ve düşer. Pilotlar ve hostesler dahil olmak üzere 16 kişinin öldüğü, geri kalanların da yaralandığı uçak kazasını, Menderes hafif yaralı olarak atlatır. Menderes, Londra antlaşmasını 19 Şubat 1959'da klinikte imzalar. Başbakanın uğradığı kaza memlekette olağanüstü bir heyecan yaratır. Menderes 27 Şubatta İstanbul'a döndüğünde ülkede büyük bir sevgiyle karşılanır ve kazadan sonraki grup toplantılarında, "Allah'ın sevdiği insan" olduğunu sık sık gündeme getirir (Eroğul, 1997: 146,147).

Menderes'in uçak kazası, iktidarla muhalefetin, kısa bir süre de olsa "ateşkes" süreci yaşamasına neden olur. Uçakta bulunanlardan bir çoğunun ölüp, Başbakan'ın mucize kabilinden kurtuluşu, iki partiye de sakin bir devre yaşatır. 28 Şubat 1959 Londra dönüşünde İNÖNÜ ve CHP ileri gelenleri, Menderes'i Ankara Garı'nda karşılarlar (Perin, 1995: 45).

Kazadan sonra MENDERES'e, BAYAR ve yakın arkadaşları, sağlığı açısından birkaç ay daha yurtdışında dinlenmesini tavsiye ederler (Birand, Dündar, Çaplı, 1995: 148).

3.9. Nisan 1959 Uşak Olayları

CHP'lilerin "Büyük Taarruz" diye adlandırdıkları propaganda seferi, 29 Nisan 1959'da Uşak'ta başlar. Sefere, İNÖNÜ'nü başkanlığında 46 milletvekili, partililer ve önemli gazeteciler de katılır. Ankara garında İNÖNÜ'ye tezahürat yapan

halkla polis çatışır. CHP'li katile, DP il binasının önünden geçerken, il başkanı Eşref ÖĞÜN'ün elindeki çay bardağını katileye doğru fırlatması, Uşak olaylarının başlamasına sebep olur. Bardak İNÖNÜ'nün yanındaki bir gazeteciye isabet eder. CHP'liler DP binasına saldırırlar, büyük karışıklıklar çıkar. Ertesi sabah olaylar devam eder. İNÖNÜ, bu saldırılarda başına taş yiyerek yere düşer. Ardından kalkarak DP'lilerin üzerine yürür. CHP'lilerin ikinci durağı, Manisa olur. İNÖNÜ burada yaptığı çok sert konuşmasıyla kararlılığını gösterir (Eroğul, 1997: 149).

İNÖNÜ'nün Ege gezisi sırasında Demokrat İzmir gazetesi bir grup saldırgan tarafından tahrip edilir. İNÖNÜ'nün konuşmaları için geceyarıları yayın yasakları çıkartılır. Mayısın ilk günlerinde Türk okuru sık sık, manşetleri boş gazetelerle karşılaşır (Gevgilili, 1987: 141).

3.10. Mayıs 1959 Topkapı Olayları

İNÖNÜ'nün Ege gezisinin son durağı olan İstanbul Topkapı'da da olaylar yaşanır. 4 Mayıs günü uçaktan inen İNÖNÜ'nün arabasına Topkapı civarında saldırılır. Askerlerin olaya müdahale etmesi sonucu İNÖNÜ'nün arabasına yol açılır (Eroğul, 1997: 150).

Uşak ve Topkapı olaylarından sonra Türkiye, işgal altında ve basınına sansür konulmuş bir yer görünümündedir. Gazeteler hemen hemen her gün, büyük, beyaz boşluklarla çıkmaktadır (Toker, 1992: 234).

3.11. Eylül 1959 Geyikli-Çanakkale Olayları

Kasım GÜLEK'İN başkanlığında bir heyet Çanakkale'ye gider. Ardından da Geyikli'ye geçerler. İkinci Topkapı olayları burada yaşanır. Halk birbirine girer. Basına yayın yasağı konur ve olup bitenler halka duyurulmaz (Toker, 1992: 245,246).

Olaylar üzerine CHP'liler, milletvekillerden kurulu bir soruşturma heyeti yollar. Hükümet, *"buna tevessül edildiği takdirde netice ve mesuliyetin müteşebbislerine ait olacağını"* bildiren bir tehdit bildirisi yayımlar (Eroğul, 1997: 151).

3.12. CENTO Toplantısı (4 Ekim 1959)

CHP Genel Sekreteri Kasım GÜLEK, 28 Eylül 1959'da görevinden, istifa eder. CHP içinde GÜLEK ve ekibi etkisizleştirilir. İNÖNÜ, İsmail Rüştü AKSAL'ı Genel Sekreter yaparken, CHP'ye katılan Prof. Dr. Turan FEYZİOĞLU'yla Hürriyet Partisi yöneticileri de ön plana çıkarlar. İşsizlik, pahalılık, huzursuzluk ortamı içinde DP, tek umudu ABD'den alınacak dış kredilere bağlar (Gevgilili, 1987: 142, 143).

4 Ekim 1959 tarihinde MENDERES Amerika'ya gider. Resmi sebep, CENTO Bakanlar Konseyi toplantısıdır. Asıl sebep ise, Demokrat Parti yöneticilerinin, Amerika'nın ittifakını kendi iktidarlarına bağlama emelleridir. 30 Ekim 1959'da Dışişleri Bakanlığı, topraklarımızda bir füze üssünün kurulmasını kabul ettiğimizi

resmen açıklarlar. Aralık 1959'da ABD Başkanı EISENHOWER Türkiye'yi ziyaret eder ve olağanüstü bir şekilde karşılanır (Eroğul, 1997: 152).

4 Ekim 1959 yılında gerçekleştirilen CENTO toplantısına giderken MENDERES, Türkiye'nin üç büyük gazetesinin önemli isimlerini; Cumhuriyet'ten Nadir NADİ, Milliyet'ten Ercüment KARACAN ve Hürriyet'ten Haldun SİMAVİ'yi yanında götürür (Toker, 1992: 257).

3.13. 1960 Konya-Kayseri Olayları

Şubat 1960'da İNÖNÜ, Konya'ya gider. Kendisini karşılayanlarla polis arasında çatışmalar olur. Olaylar daha sonra Meclis'e taşınır. 15 Mart 1960'da Güney Kore'de meydana gelen iç bunalım Türkiye'ye de yansır. Kore'de seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle, öğrenciler ve halk iktidara karşı ayaklanır. Bu haberler üniversite çevresinde sınırların daha da gerilmesine yol açar. Bu sinirli hava içinde Kayseri'de Nisan başında olaylar olur. İNÖNÜ, 3 Nisan'da yapılacak olan Kayseri İl Kongresi'ne katılmak üzere Kayseri'ye gider. Fakat kendisinin Yeşilhisar'a gitmesine asker izin vermez. Askeri barikata rağmen İnönü, Yeşilhisar'a gider. Kayseri olayları, DP hükümetinin sonunu haber vermektedir (Eroğul, 1997: 153, 154).

1959 ile 1960 baharı arasında ülkede yaşanan olaylar göstermiştir ki muhalefet ve iktidar artan bir dozda birbirlerine saldırmaktadırlar. Bu saldırılardan kısa bir süre sonra ordu yönetime el koyar.

3.14. 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu

Demokrat Parti, 15 Nisan 1960'da CHP'nin seçim dışı yollardan iktidara gelme çabasında olduğunu, hücre örgütü kurduğunu ve silahlı ayaklanma hazırladığını ileri sürerek, bütün bunları önlemek amacıyla da Meclis'te 15 kişilik bir **Tahkikat Komisyonu**⁽³⁾ kurulmasını önerir (Gevgilili, 1987: 144,145).

18 Nisan 1960'da DP tarafından 2247 sayılı, "CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Meclis Tahkikat Encümeni" kurulması hakkında kanun çıkarılır. TBMM'nin o günkü oturumunda muhalefet sözcüleri, Meclis içtüzüğü'nün 177. Maddesi gerekçe gösterilerek kurulan komisyonun ve bu yasanın Anayasa'ya, demokrasiye, hukuka aykırı olduğunu ifade ederler. CHP Genel Başkanı İsmet İNÖNÜ, *"Bu yolda devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam... Şartlar tamam olduğu zaman, milletler için ihtilal meşru bir haktır"* satırlarının yer aldığı ünlü konuşmasını 18 Nisan 1960'da yapar (Kabacalı, 1994: 26).

Gazeteler Meclisin, Tahkikat Komisyonunun kurulmasının konuşulduğu oturumuna, İsmet Paşa'nın nutkuna dair yazamazlar. Bunu yazan gazeteler toplatılır, sorumluları cezalandırılır. CHP'nin yayın organı Ulus milletvekilleri tarafından kaçırılıp, elaltından dağıtılır. (Toker, 1992: 331).

(3)Tahkikat (ya da Sancar Komisyonu) Komisyonu, muhalefet ve basın aleyhinde ortaya sürülen suçların soruşturmasını yapar. Komisyon, soruşturmalar bitene kadar, her türlü siyasal toplantının durdurulmasını ve Meclis görüşmeleri ya da önergelerin Resmi Gazete dışında gazetelerde yayımlanmasını yasaklar. Tahkikat Komisyonu'na öylesine geniş yetkiler ve haklar tanınır ki, Meclisten ve mahkemelerden bile daha güçlü konuma gelir (Bkz. Ahmad, 1976: 208).

3.15. Nisan 1960 Öğrenci Olayları

20 Nisan'da Güney Kore'de öğrencilerin "hürriyet ve demokrasi" için yaptıkları gösterilerin ve "Tahkikat Komisyonunun Görev ve Yetkileri Hakkındaki Kanu"nun kabulünden sonra 28 Nisan'da Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin önünde öğrenci gösterileri başlar. Polisin İstanbul Üniversitesi'ne girmesi üzerine kanlı olaylar yaşanır. 28 Nisan'da sıkıyönetim ilan edilir (Kabacalı, 1994: 264, 266).

Adnan Menderes'in başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu, 28 Nisan 1960 günü şu gerekçelerle sıkıyönetim ilan eder: *"Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vuku bulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında, devlet kuvvetlerine karşı vaki mukavemet hareketinin amme huzur ve asayişini ihlal edecek istidat göstermesi"*. (Karar sayısı: 4 / 12979, Resmi Gazete 29.04.1960, S. 10492) Sıkıyönetimin üç ay sürmesini isteyen önerge TBMM'de 29 Nisan 1960 günü kabul edilir (Üskül, 1997: 141,145).

"Kanlı Perşembe" diye anılan 29 Nisan günü öğrenciler, Ankara'da Mülkiye ve Hukuk Fakülteleri önünde gösteriler düzenlerler (Birand, Dündar, Çaplı, 1995: 164).

İstanbul Üniversitesi'nin tatil edilmesinin, sokağa çıkma yasağının ardından gazetelere de yayın yasağı konur. 29 Nisan akşamı MENDERES radyoda bir konuşma yapar: *"...Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır."* İktidar sert bir tutum içerisinde (Eroğul, 1997: 157, 158).

30 Nisan'dan 27 Mayıs 1960'a kadar her gün yürüyüşler ve mitingler yapılır. O günlerde Ankara Dil ve Tarih Coğrafyası Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan Mina URGAN, yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

"... Gösteriler sözde yasaktı. Askerler bir meydana gelir gelmez, öğrenciler, önceden kararlaştırılan gizemli bir işaret ya da bir parola yapıyorlar, ıslıkla bir türkü söylüyorlar, dağılıyormuş izlenimini verip, değişik sokaklardan geçerek, hemen başka bir meydana buluşuyorlardı. Öğrencilerin gösterilerini bütün aydınlar desteklemişti.. 4 Mayıs'ta avukatlar da cübbeleriyle bir yürüyüş yapmışlardı." (Urgan, 1998: 270, 272).

Mayıs ayı başında gösterilerde azalma gözlenir ama siyasi tansiyon yüksektir. Tahkikat Komisyonu yayınladığı bildiriler ile parti faaliyetlerine yasak getirmekte, CHP liderlerinin açıklamalarının yayımlanmasını yasaklamaktadır. 5 Mayıs günü saat 17'de muhalefet Kızılay'da büyük bir gösteri planlar. Toplantı 555 K diye duyurulur. Toplantıya polis yardımı ile gelen MENDERES, yoğun tezahüratlar karşısında bir gazetecinin arabasına bindirilerek uzaklaştırılır. Zafer gazeteleri yakılır. 7 Mayıs 1960'ta İNÖNÜ, yabancı gazetecilere ordunun ve polisin iktidara itaat etmeyeceğini açıklar. (Özdağ, 1997: 165, 166).

3.16. Menderes'in Son Ege Gezisi (25 Mayıs 1960)

11 Mayıs'ta TBMM on bir günlük bir tatile girer ve iki gün sonra MENDERES Ege Bölgesi'ni kapsayan bir geziye çıkar. MENDERES, 21 Mayıs 1960'ta son derece önemli bir ihtarla karşılaşır. Aynı gün okullarından çıkan Harbiyeliler bir yürüyüş yaparlar. Ordu da göstericilerin safındadır. MENDERES, başka bir tepkiyle de Eskişehir'de karşılaşır. Eskişehir'e uçakla gelen Başbakan'ı karşılama töreninde subaylar, tek saf halinde ona sırtlarını dönerler. Başbakan

ve maiyeti, aceleyle arabalarına binerek Eskişehir'e giderler. Eskişehir'de de başbakanın konuşma yapacağı kürsünün hoparlörlerinin telleri kesilir (Eroğul, 1997: 158-160).

Menderes, 26 Mayıs akşamı Eskişehir Şeker Fabrikası'nda Başbakan olarak son akşam yemeğini yer. Bu yemekte, öğrencileri kendisine karşı kışkırttıklarını düşündüğü profesörlere hitaben ünlü "*kara cübbeliler*" diye başlayan konuşmasını yapar. Bu konuşmaya da yayın yasağı konur (Birand, Dündar, Çaplı, 1995: 181).

1960'ta yalnız bürokratlar ile aydınlar değil, İstanbul iş çevreleri de muhalefet saflarında yerlerini alırlar. Basın ve üniversitelerdeki aydın muhalefeti artarken, siyasal ortam çok gerginleşir. Bu sırada hükümet çareyi daha baskıcı bir politikaya sarılmakta bulur. Baskıları, kent aydın kesiminin açıkça davet ettiği bir askeri müdahale izler.

Bu konuşma Adnan MENDERES'in son konuşması olur. 27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri, yönetime el koyar. Başbakan Adnan MENDERES Kütahya'da, Cumhurbaşkanı Celal BAYAR Çankaya'da ordu tarafından teslim alınır. DP'nin diğer görevlileri de Harboku'nda muhafaza altına alınırlar. On yıl önce milyonlarca insanın umudunu taşıyarak başlamış olan Demokrat Parti dönemi, yoğun nefret ve hınç havası içinde, son bulur (Eroğul, 1997: 161).

3.17. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'yle Türk Silahlı Kuvvetleri yönetimi eline alır. Ankara Radyosu'ndan saat 05.25'de yapılan anonsla askeri müdahale halka duyurulur. Anonsu yapan Albay Alparslan TÜRKEŞ'tir.

"...Bu gün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır. Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır." (Özdağ, 1997: 201, 202).

Bu konuşma TÜRKEŞ'i daha ilk günden müdahalenin en renkli simalarından biri haline getirir. Bu konuşma ile müdahale, kimliğini ortaya koyar. Askerler NATO'ya ve CENTO'ya bağlı olduklarını ve düşüncelerinin '*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*' olduğunu belirtirler. İhtilalcileri bunu açıklamaya iten önemli neden, bir Amerikan müdahalesini engelleme isteğidir (Özdağ, 1997: 201, 202).

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ni gerçekleştiren grupların, bir diğer deyişle Komitelerin kuruluş ve faaliyetlerine başlangıç olarak 1954 yılı alınabilir. 1954'ten sonra bir çıkış arayan subayların birbirinden habersiz ve bazılarının Komite adını verdikleri gruplar halinde bir araya geldikleri görülmektedir (Tunçkanat, 1996: 252, 253).

Türkiye'nin yönetimini ele alan subaylardan kurulu Milli Birlik Komitesi'nin başına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal GÜRSEL getirilir. GÜRSEL hem Devlet Başkanı hem de Silahlı Kuvvetler Başkomutanıdır. 28 Mayıs'ta, Başbakanlığı da üzerine alan GÜRSEL'in başkanlığındaki Bakanlar Kurulu

listesi açıklanır. MENDERES bir süre Harp Okulu'nda alıkonulur, daha sonra bakanlarla ve tutuklanan milletvekilleriyle birlikte Yassıada'ya götürülür. Milli Birlik Komitesi CHP'li milletvekilleri hakkında herhangi bir işlem yapmaz. CHP'liler sadece parlamento üyeliklerini kaybederler. DP'liler arasında ise milletvekilleri dışında da geniş çapta tutuklamalar yapılır. Bürokratlar ve Valilerden pek çok kişi gözaltına alınır. 30 Mayıs'ta İçişleri Bakanı Namık GEDİK, intihar eder. Milli Birlik Komitesi Yüksek Soruşturma Komisyonu'nun DP'li sanıklar hakkında soruşturma yapacağı, bu soruşturma sonunda tümünün Yassıada'da kurulacak Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanacakları açıklanır. Bir askeri tesis olan Yassıada, DP'liler için cezaevi haline getirilir (Yaşar, 1987: 57, 58).

İNÖNÜ CHP'nin, müdahalenin başında ve içinde olmadığını söyler. CHP'nin vaatleri ve tavsiyeleri müdahalenin vaatlerini oluşturur. Kabinede üç asker ve ondört sivil üye bulunmaktadır (Dilipak, 1990: 265).

27 Mayıs günü, kendisine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir askeri komitenin, müdahale ile DP iktidarını sona erdirmesinin pekçok nedeni vardır. Ordu bu müdahaleyi CHP'nin adına değil, CHP'nin temsil ettiği kesim adına yapmıştır. Ordu, CHP'nin temsil etmiş olduğu aydınlar ve bürokratlar ile birlikte yönetici seçkinler grubunu oluşturmaktadır ve müdahale nedenlerinden birisi de, DP yönetiminin bu seçkinler grubunu yıpratmış olmasıdır. 1960 müdahalesi, ordunun CHP'nin temsil etmiş olduğu ve kendisinin de üyesi bulunduğu seçkinler grubunun çıkarlarını korumak amacı ile yapılmış olduğu bir eylemdir. Müdahalenin diğer önemli bir nedeni de, DP iktidarının oy kaygısı ile dinsel hareketlerin yeniden canlanmasına sebebiyet verecek biçimde dini kullanmasıdır. Diğer bir neden, DP ile birlikte ortaya çıkan ve tüccar, müteşebbis ve sanayicilerden oluşan sınıfın, askerlerin de yer aldığı siyasal seçkinler sınıfının iktidarını paylaşmalarıdır. Önemli bir diğer neden ise, DP iktidarının

bürokrasiden, üniversiteye ve basına kadar kendisine karşı olan tüm muhalefet kurumlarına uyguladığı baskı ve sindirme politikalarıdır (Üskül, 1997: 155, 156).

Yönetimin askeri müdahale ile devralınmasından (**Pretoryenizm⁽⁴⁾**) sonra süratle yeni idarenin kurulmasına geçilir. Bunun ilk tezahürleri, yeni Anayasa için bir bilim heyetinin seferber edilmesi, hükümetin kurulması, MBK'nin teşekkülü ve geçici bir Anayasanın hazırlanması şeklinde olmuştur. Geçici Anayasa, 12 Haziran 1960 tarihinde MBK üyelerinin imzalarıyla yayımlanır. Geçici Anayasa ile birlikte, MBK bir yasama organı olarak çalışmaya başlar. MBK, Meclis Genel Kurulu gibi "İhtisas Komisyonları"na ayrılır. Kanun tasarı ve teklifleri bu komisyonlardan geçirilerek hazırlanır (Güngör, 1992: 18, 21).

"27 Mayıs, solcu bir eylem olarak başlar. 28 Nisan 1960'da, İstanbul'da ertesi gün de Ankara'da başlayan olaylar, bir ay sonra, 27 Mayıs müdahalesiyle sonuçlanır. 27 Mayıs, ardına kadar umuda açılan bir kapıdır" (Urgan, 1998: 261, 262, 276).

3.18. Eylül 1960 Yeni Kabine ve Hükümetin Kurulması

Yeni dönemin hükümeti 3 Eylül 1960'da kurulur. Hükümette şu isimler yer

(4) Pretoryenizm: Askerlerin toplumda fiili güç kullanımı veya tehdidi ile bağımsız bir siyasal güç haline gelmeleri olarak tanımlanan pretoryenizm, özellikle yeni kurulmuş demokrasilerde ve demokratikleşme çabası içinde olan ülkelerde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Pretoryenizm sadece Türkiye'ye özgü bir olgu olmayıp, hem tarihte hem de günümüzde birçok ülkede yaşayan evrensel bir olgudur (Bkz. Örs 1996: 1-3).

almaktadır: Cemal GÜRSEL (Başbakan), Hayri MUMCUOĞLU, Nasır ZEYTİNOĞLU (Devlet Bakanı), Mehmet BAYDUR (Ticaret B.), Prof. Ragıp ÜNER (Sağlık B.), Mehmet Reşit BEŞERLER (Çalışma B.), Şahap KOCATOPÇU (Sanayi B.); Prof. Osman TOSUN (Tarım B.), Amil ARTUS (Adalet B.), Prof. Mukbil GÖKDOĞAN (Bayındırlık B.), Selim SARPER (Dışişleri B.); Muharrem İhsan KIZILOĞLU (İçişleri B.), Gen. Sıtkı ULAY (Ulaştırma B.), Gen. Fahri ÖZDİLEK (Milli Savunma B.), Ekrem ALİCAN (Maliye B.), Ahmad AŞKIN (Gümrük B.), Prof. Bedrettin TUNCEL (Milli Eğitim B.) (Ahmad, 1976: 222, 223).

Hükümet programı, Adalet Bakanı Amil ARTUS tarafından 1 Temmuz 1960 tarihinde MBK'ye sunulur. Hükümet programı, MBK'nin iktidarda fazla kalmayı istemediğinin de bir göstergesidir. Program, 27 Mayıs Müdahalesi'nin esas hedefi olarak, demokratik düzenin en kısa zamanda yeniden kurulmasını öngörmektedir (Güngör, 1992: 24).

3.19. Yassıada Duruşmaları ve Kararlar (14 Ekim 1960-15 Eylül 1961)

Milli Birlik Komitesi'nin 1 numaralı kanunuyla Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı DP iktidarını yargılar. Divan adeta bir "Askeri Müdahale Mahkemesi"dir. Mahkemenin kararlarına itiraz edilemeyecek, sadece idam kararlarının infazı Milli Birlik Komitesi'nin onayı ile mümkün olacaktır. Kimlerin yargılanacağına ise Yüksek Soruşturma Kurulu karar verecektir. Kurul hemen Yassıada'da çalışmalara başlar (Birand, Dündar, Çaplı, 1995: 221).

Yüksek Soruşturma Kurulu, bir başkan, otuz üye ve kırkaltı yardımcı ile, toplam olarak yetmiş yedi kişilik bir tahkikat organı olarak yeni TBMM binasında 6 Temmuz'da çalışmalarına başlar. Yüksek Soruşturma Kurulu, Temmuz ayı sonu itibarıyla da Yassıada'da soruşturmalara başlar. Bakanlarla memurlar, *"Nüfuz ve vazife suistimali, zimmet ve irtikap"* gibi meselelerden, milletvekilleri ise *"Cumhuriyet esaslarından ayrılmak, dikta gidişini desteklemek ve Anayasa'ya aykırı kanun çıkarmış olmaktan"* sanık olarak sorguya çekilirler. Yüksek Soruşturma Kurulu, sorgulamalar konusundaki kararlarını, Ekimin ilk haftasında Yüksek Adalet Divanı'na verir, kararlar 7 Ekim 1960 günü Yassıada'daki tutuklulara da tebliğ edilir. Böylece, tutuklular kendileri için bir ümit olan *"men-i muhakeme"* kararı verilmediğini, son tahkikatın açıldığını öğrenirler. Kurul, üç ayı aşan sorgulamasının sonunda Yüksek Adalet Divanı'na 52 dava dosyası sevkeder (Güngör, 1992: 34-36).

Halkın "Yassıada Mahkemesi" dediği "Yüksek Adalet Divanı", 12 Haziran 1960 tarihli geçici yasanın 6. Maddesi ile kurulur. Divanın başkanlığını, Salim BAŞOL yapmaktadır (Sabah Gazetesi, 17.09.1998: 14).

Duruşmalar başlamadan önce 29 Eylül 1960'da Demokrat Parti kapatılır. 4-5 dakika süren tarihi bir duruşma ile DP'nin feshine karar verilir. Fesih kararının gerekçeleri; Genel Kongre'nin toplanmaması, partizanlığı devlet idaresine sokmak, dini siyasete alet etmek, Anayasa'yı çiğnemek, programın dışına çıkmak ve suikast düzenlemektir (Güngör, 1992: 45).

14 Ekim 1960'da başlayan duruşmalarda ilk dava Celal BAYAR'ındır. İlk dava konusu bir köpektir. Kamuoyunda "Köpek davası" olarak adlandırılacak bu davaya konu olan köpek, Afgan kralı tarafından Celal BAYAR'a hediye edilmiştir. İddianameye göre köpek, fahiş bir fiyattan Atatürk Orman Çiftliği'ne verilmiş ve bu parayla da bir köye çeşme yaptırılmıştır. BAYAR, bu davadan dört yıl iki ay

hapse mahkum olur. Adnan MENDERES'in ilk davası ise kamuoyundaki tabiriyle "Bebek davası"dır. Dava konusu, MENDERES'in gayri resmi çocuğunun doğum sırasında öldürüldüğü iddiasıdır. MENDERES, bu davadan tek amlandığı dava olarak çıkacaktır (Birand, Dünder, Çaplı, 1995: 230,231).

Duruşmaların başlamasıyla birlikte radyoda da Yassıada saati başlar. Bu radyo yayınları özellikle sanık yakınları için çok önem taşımaktadır. Yayınlarda arada bir sanıkların konuşmalarından da bölümler verilir (Yaşar, 1987: 78).

Celal BAYAR'ın kızı Nilüfer GÜRSOY, o günleri anılarında şöyle anlatmaktadır:

"...Onlar Yassıada'da, bizlerse ister içerde, ister dışarda zor bir devre geçiriyorduk. Fakat sonumuz karanlık olmayacaktı. Her ne olursa olsun, her ne çekersek çekelim, elbet bir gün gelecek hakikatler meydana çıkacaktı; hak teslim edilecekti!" (Gürsoy, 1993: 131).

MBK'nce seçilen 9 asil ve 6 yedek üyeden kurulu Yüksek Adalet Divanı, 14 Ekim 1960 tarihinde başladığı yargılamayı, on bir aylık bir süre sonunda 15 Eylül 1961 tarihinde tamamlar. Duruşmalar 405 sanıkla başlar ve 203 duruşma günü sürer. Yüksek Adalet Divanı'nın 15 Eylül tarihindeki son duruşmasından sonra 15 sanık idama, 31 sanık müebbet hapse, 408 sanık da çeşitli hapis cezalarına mahkum edilir. 133 sanığın ise beraatine karar verilir. Yüksek Adalet Divanı'nın idamın dışındaki kararları kesindir (Güngör, 1992: 37).

İdam kararlarının açıklanacağı günlerde, gazete ve dergilere, Korgeneral ve İstanbul Valisi Refik TULGA imzalı birer "sansür" yazısı gönderilir. Gönderilen yazı şöyledir:

"...Yassıada kararlarını müteakip, Milli Birlik Komitesi irtibat Bürosu'ndan başka hiçbir makamdan bu konuda bilgi alınmayacak ve

Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu'ndan verilecek haberlerden başka bu mevzuda hiçbir neşriyat yapılmayacak ve İrtibat Bürosu tebliğleri haricindeki haberlerin neşrine müsaade edilmeyecektir." (Kabacalı, 1995: 284).

MBK Bürosu 58 sayılı tebliği ile kararlar halka duyurulur:

"...Yüksek Adalet Divanı'nca ölüm cezasına mahkum edilen sanıklardan sakıt Reis-i Cumhur Celal BAYAR, sakıt Başbakan Adnan MENDERES, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü ZORLU ve sakıt Maliye Bakanı Hasan POLATKAN'ın ölüm cezaları MBK'nin 15 Eylül 1961 gün ve 75 no'lu kararı ile tasdik edilmiştir. Ancak, sakıt Reis-i Cumhur Celal BAYAR'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası müebbet ağır hapse tahvil edilmiştir.

Ölüm cezasına mahkum edilen Refik KORALTAN, Agah EROZAN, İbrahim KIRAZOĞLU, Bahadır DÜLGER, Ahmet Hamdi SANCAR, Nusret KIRIŞÇIOĞLU, Emin KALAFAT, Baha AKŞİT, Osman KAVRAKOĞLU, Zeki ERATAMAN ve Rüştü ERDELHUN'un cezaları da 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararla müebbet ağır hapse çevrilmiştir. "(Güngör, 1992: 38, 39).

İdam hükümlerinin tasdikini takiben, infazlara başlanır. Fatin Rüştü ZORLU ile Hasan POLATKAN'ın idam hükümleri 16 Eylül 1961 tarihinde sabaha karşı infaz edilir. Adnan MENDERES'in idam hükmü ise, intihar girişimi sonrasında, infaz edilememiştir. Ertesi gün bir doktorlar heyeti tarafından, "sıhhi durumunun tamamen normale döndüğünün" raporla tesbit edilmesi üzerine, Adnan MENDERES'in idamı 17 Eylül 1961 günü gerçekleştirilir. İnfazlardan sonra, Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli hapis cezalarına çarptırılan mahkumların Yassıada'dan en kısa zamanda tahliyesi hazırlıklarına girilir. 19 Eylül günü Yassıada mahkumları uçaklarla, İmralı, Adana ve Kayseri cezaevlerine dağıtılırlar (Güngör, 1992: 38, 39).

1966'da çıkarılan bir yasa ile Yassıada mahkumlarının kamu hakları iade edilir. Daha sonra Anayasa'nın kısıtlayıcı 67.maddesi değiştirilerek, seçilme hakları tanınır (Sabah Gazetesi, 17.09.1998: 14).

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin siyasi ve hukuki sorumluluğunu üstlenen Milli Birlik Komitesi'nin amacı; Atatürk İlkeleri'ne bağlı, insan haklarına saygılı bir hukuk devletini gerçekleştirecek Anayasa'yı da yaparak, tarafsız ve faziletli bir idare kurup, kısa vadeli sorunları çözüp, uzun vadeli sorunları ve reformları saptayıp, planlayarak, hazırlıklarıyla birlikte, yansız ve adil bir seçimle iktidarı en geç 1961 Ekim sonunda devretmektir (Göksu, 141).

3.20. Ordu ve Üniversitelerde Tasfiye

1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra ordu içindeki kadrolar arasında anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya başlar. Milli Birlik Komitesi içinde Cemal MADANOĞLU'nun önderliğinde bir grup, derhal seçimlere gidip kışlalara çekilmekte ısrar ederken, Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirilen Alparslan TÜRKEŞ ve grubu kışlalara dönmek yerine bir süre daha iktidarda kalmak, partileşmek ve seçimlere gitmek görüşündedir. Ordu'da ki gerginlik kısa bir sürede her alana yayılır. Ağustos ayında 235 general ve 5 bin subay emekliye sevk edilir (Birand, Dündar, Çaplı, 1995: 232-233).

O dönemde MBK, Türk Ordusu'nun bozulmuş olan hiyerarşik piramidi dolayısıyla, orduda bir "personel operasyonu"nın gerektiğine inanmaktadır. Ordudan 42 sayılı kanunla emekliye sevk edilen subaylar, hemen aralarında teşkilatlanarak, 6 Eylül 1960 tarihinde "*Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Derneği*"ni kurarlar ve orduya dönüş mücadelelerine örgütlü olarak başlarlar. MBK nezdinde yapılan bütün teşebbüslere rağmen Eminsular, Askeri Müdahale dönemi içerisinde orduya dönüşlerini gerçekleştirmezler. Bu dönem içerisinde Eminsular, MBK'ye karşı bir ihtilal teşebbüsünden tutuklanırlar. Eminsular, MBK'ye karşı bir ihtilal teşebbüsünden tutuklanırlar. Eminsular, MBK'ye karşı bir ihtilal teşebbüsünden tutuklanırlar. Eminsular, MBK'ye karşı bir ihtilal teşebbüsünden tutuklanırlar.

Ankara Örfi İdare Komutarlığınca “memleket menfaatlerine zararlı faaliyette” bulunduğu gerekçesiyle kapatılır (Güngör, 1992: 41, 42).

27 Ekim 1960 günü 114 sayılı kanun ile 147 öğretim üyesi ve asistan, üniversitelerdeki görevlerinden uzaklaştırılırlar. Öğretim Üyeleri, Kanun’un 5. Maddesine göre, bir daha üniversitelerde görev alamayacaklardır. Üniversitelerdeki tasfiye, üniversite camiasında, aydınlar ve basında, büyük bir şaşkınlık yaratır. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniveristesi Rektörleri, işlemiden haberdar olmadıkları gerekçesiyle derhal istifa ederler. Bunları, protesto anlamında Ankara, Ege ve Orta Doğu Teknik Üniversiteleri Rektörlerinin istifası takip eder. Üniversiteler yetkili kurullarıyla, öğretim üyeleri de şahsi açıklamalarıyla; işlemin haksızlığını, özerklikle bağdaşmadığını ve düzeleceğine ilişkin inançlarını belirtirler. Kamuoyunda 147’ler olarak bilinen öğretim üyelerinin tasfiyesi olayı, tepkilerin şiddeti karşısında, MBK üyelerini zor duruma sokar. (Güngör, 1992: 46, 47).

13 Kasım 1960’da Milli Birlik Komitesi’nden 14 kişi tasfiye edilir 1. Milli Birlik Komitesi dönemi sona erer ve 2. Milli Birlik Komitesi dönemi başlar. Radikal üyeler ise birkaç gün içinde yurtdışında atandıkları görevlerine, yollarırlar (Özdağ, 1997: 373, 377).

Kamuoyu’nda 14’ler diye bilinen üyeler: Fazıl AKKOYUNLU, Rıfat BAYKAL, Ahmet ER, Orhan ERKANLI, Numan ESİN, Orhan KABİBAY, Mustafa KAPLAN, Muzaffer KARAN, Münir KÖSEOĞLU, Muzaffer ÖZDAĞ, İrfan SOLMAZER, Şefik SOYUYÜCE, Dünder TAŞER ve Alparslan TÜRKEŞ’tir. MBK’nin genç ve radikal kanadını oluşturan 14’lerin tasfiyesi, basında 27 Mayıs’tan bu yana alınan en önemli karar olarak değerlendirilir. Halkın çoğunluğu da MBK’daki ılımlıların yönetimi ele almalarından dolayı mutludur (Ahmad, 1976: 225).

27 Mayıs'tan 13 Kasım'a uzanan çizgi, iktidarda kalmak isteyenlerle iktidarı devirmek isteyenler arasındaki çatışmadır. İlimli kanat, "iktidarın söz verildiği üzere derhal seçimle devredilmesi gerektiği" tezini savunurken, radikal kanat her türlü sosyal, hukuki ve ekonomik reformların yapılmasında sonra-en az bir seçim dönemi- iktidarın devredilmesi gerektiğini savunur (Güngör, 1992: 50).

14'lerin tasfiyesi, parlamenter demokratik düzene geçişte önemli bir aşamadır. Silahlı Kuvvetler Birliği adıyla anılan Albaylar Cuntası'nın kurulması vasatını, 14'lerin tasfiyesi sonrasındaki gelişmeler yaratır. "Türk Silahlı Kuvvetler Birliği" adı altında, Ordu yasal alanda söz sahibi olur. 14'ler olayı, demokrasi yönünde önemli bir adım olmakla beraber, Ordu içinde hizipleşmeler doğurarak, onu ileri derecede politize eder (Güngör, 1992: 55, 56).

3.21. 1960 Kurucu Meclis Kanunu ve 6 Ocak 1961 İlk Toplantısı

Kurucu Meclis'in kurulması süreci, bu iş için ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Turhan FEYZİOĞLU'nun, Devlet Başkanı Org. Cemal GÜRSEL tarafından görevlendirilmesiyle başlar. Kurucu Meclis, kanun yapıcı tam bir Meclis yetkilerine haiz olacaktır. MBK'de bir ikinci meclis konumunda olacaktır. Bu gelişmeler içerisinde, siyasi parti liderleri İsmet İNÖNÜ ve Osman BÖLÜKBAŞI'ya da danışılarak hazırlanan ve GÜRSEL'e sunulan tasarı, bu açıklamalar çerçevesini aşmaz. Kurucu Meclis 262 üyeden oluşur. Bunların 70'ini siyasi partiler, 82'sini iller, kalanının da üniversiteliler, çeşitli kurum ve kuruluşlar seçerler. MBK, "Kurucu Meclis Teşkili Hakkındaki Kanun"u ve "Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu"nu, bazı tadillerle 13 Aralık 1960'da kabul eder (Güngör, 1992: 28, 30, 31).

Kurucu Meclis, 13 Aralık 1960'da MBK tarafından çıkarılan yasayla varlık kazanır. Yeni anayasa, somutta, yeni partiler demektir (Gevgilili, 1992: 176).

Kurucu Meclis ilk toplantısını 6 Ocak 1961'de yapar. Bu sivil idareye geçme yolunda atılan ilk adım sayılır. MBK gerçek yönetimi elinde tutmaya devam eder; çünkü her türlü karar her iki kuruluştaki da (Temsilciler Meclisi ve MBK) çoğunuk kazanmak zorundadır (Ahmad, 1976: 228).

3.22. İkinci Cumhuriyet ve 27 Mayıs 1961 Anayasası

1960'ların son yıllarında, dünyanın hemen her tarafı, yeni bir sosyal ve siyasi kuvvet olarak beliren gençlik hareketleriyle çalkalanır, sarsılır. Başkaldırıları, siyasi hayatın geleneksel modellerini reddetmekte ve bunların yerine yeni müesseseler ithalini talep etmektedir (Giritli, Türkiye Gazetesi, 09.11.1998: 4).

Cemal GÜRSEL, 1961'de yeni yıl mesajında; *"1961 yılını 2. Cumhuriyetin kuruluş yılı"* olarak ilan eder. 6 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclis'in açılıp, faaliyete geçmesiyle fiilen başlayan bu yeni dönem, kurulacak 2. Cumhuriyetin hazırlıklarının tamamlandığı, seçimlere gidileceği ve demokratik parlamenter düzene geçildiği bir dönem olur (Güngör, 1992: 61).

Yeni Anayasa, iki kurumun (Anayasa Komisyonu ve Kurucu Meclis) katkılarıyla hazırlanır. Yeni Anayasa'nın hazırlanması görevi, İstanbul Üniversitesi Rektörü, Sıddık Sami ONAR başkanlığında öğretim üyelerinden kurulu bir "ilim heyeti"ne verilir. Anayasa Komisyonu, Anayasa Ön Projesini (Anayasa Taslağını) 18 Ekim 1960 tarihinde, dört buçuk aylık bir çalışma

sonunda MBK'ye sunar. 1961 Anayasası'nın, Kurucu Meclis'in kurulmasıyla da kanunlaştırılması sağlanır (Güngör, 1992: 25, 26, 28).

1961 Anayasası, *özde zoru ve baskıyı yadsıyan bir anayasadır* (Gevgilili, 1987: 178).

1961 Anayasası, Türkiye'de oldukça ileriye dönük bir çok partili politik temsilin yasama/yürütme/yargı güçleri arasında, çok daha geniş ve denetleyici dengelerin; merkezci otorite karşısında yerel, yatay örgütlenişlerin kurallarını koyar. İster iktidar ister muhalefette olsunlar, siyasal partiler, demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları sayılacaktır. Özerk üniversiteyi, özgür basını, özerk kamu radyo ve televizyonunu, demek kurma ve örgütlenme haklarını güvenceye alır. Yasaların denetimi için Anayasa mahkemesini kurar. 13 Ocak 1961'de siyasi yasakların kalkmasına ve yeni partilerin kurulmasına olanak verir. 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi, 12 Şubat 1961'de Yeni Türkiye Partisi ve 13 Şubat'ta Türkiye İşçi Partisi, arka arkaya kurulurlar (Gevgilili, 1987: 182, 184-187).

Türk halkının siyasal açıdan kendini ifade etmesi için ilk fırsat, 9 temmuz 1961'de yeni anayasa için yapılan halkoylaması olur. Anayasa yüzde 38.3'e karşı yüzde 61.7 oyla kabul edilir ama hükümetin anayasa lehindeki propaganda çabaları göz önüne alındığında, % 38.3 red oranı son derece yüksektir. 11 vilayette yeni Anayasa'ya çoğunlukla red oyu verilir. Bu, DP'nin 1960 öncesindeki gücünü kanıtlamaktadır (Zürcher, 1995: 358).

1960'lı yıllar, Türkiye'de demokratik sürecin başarıyla işlemesi için gerekli birçok koşulun gelişmiş olduğu yıllardır. 1961 Anayasası ile, bireysel haklar ve özgürlükler önemli ölçüde genişletilir. Toplumda sosyal sınıflar fonksiyonel olarak ayrışmaya başlar, çeşitli kesimlerin çıkarlarını temsil eden çok sayıda

dernek kurulur. Bireyler ile devlet arasındaki ilişkileri sağlayacak, farklı çıkarları biraraya getirecek kurumların oluşmaya başlaması, yarışmacı bir siyaset için uygun bir zemin hazırlar. Toplumdaki ayrışmayı yansıtacak, farklı çıkarları temsil eden yeni siyasal partiler kurulur. Büyük partiler de, toplumdaki bu değişimi yansıtacak biçimde, yeni ideolojiler geliştirirler (Örs, 1996: 161).

3.23. 21 Ekim 1961 Protokolü

Silahlı Kuvvetler içindeki kimi subaylar, 21 Ekim 1961 tarihinde, aralarında “protokol” imzalayarak, yeni Meclis toplanmadan önce eyleme geçmeye karar verirler. Fakat Genelkurmay Başkanı Cevdet SUNAY, bu düşünceye katılmaz. İsmet İNÖNÜ de kesinlikle bir askeri eyleme karşı çıkacağını bildirir. Protokol’u imzalayanlar tutarlı bir program ve ideolojiden yoksun olduklarından ve ortada bir eylem gerekçesi de bulunmadığından, darbe ertelenir (Kongar, 1981: 172).

Protokolde şu kararlar alınır:

- Türk silahlı kuvvetleri seçimlerden sonra, gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel, duruma fiilen müdahale edecektir.
- İktidarı, Milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.
- Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ile Milli Birlik Komitesi fesh edilecektir.
- Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961’den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir (Tunçkanat, 1996: 456, 458, 459).

3.24. 15 Ekim 1961 Parlamento Seçimleri

İkinci Cumhuriyet döneminin ilk genel seçimi 15 Ekim 1961'de Nisbi Temsil sistemiyle yapılır. 12.295.395 kişinin oy hakkının olduğu seçimlere, 10.5 milyon kişi katılır. Katılım %81'dir. CHP 3.724.752 oyla 173 milletvekili, AP 3.527.435 oyla 158 milletvekili, CKMP 1.415.390 oyla 54 milletvekili, YTP 1.391.934 oyla 65 milletvekili çıkarır. Bağımsızlar da 81.732 oy alırlar. CHP beklenen oy patlamasını gerçekleştiremez (Gevgilili 1987: 220, 221).

1961 yılında yeni Anayasanın ilanından hemen sonra yapılan Parlamento seçimlerinde, CHP en yüksek oy oranına sahip olmakla birlikte, parlamentoda yeteri kadar sandalyeye sahip olamadığından, iktidara tek başına gelemmez. Bu 1965 yılına kadar devam edecek olan koalisyon hükümetleri döneminin de başlangıcı olur. Koalisyonlar döneminin nedeni, DP'nin yerini almaya çalışan çok sayıda siyasal partinin kurulması ve dolayısıyla oyların bölünmesidir. Bu partilerden Adalet Partisi, 1961 seçimlerinde yüksek bir oy oranı elde ederek öne çıkar (Örs, 1996: 157).

3.25. CHP-AP Koalisyonu/Karma Hükümeti/ (20 Kasım 1961)

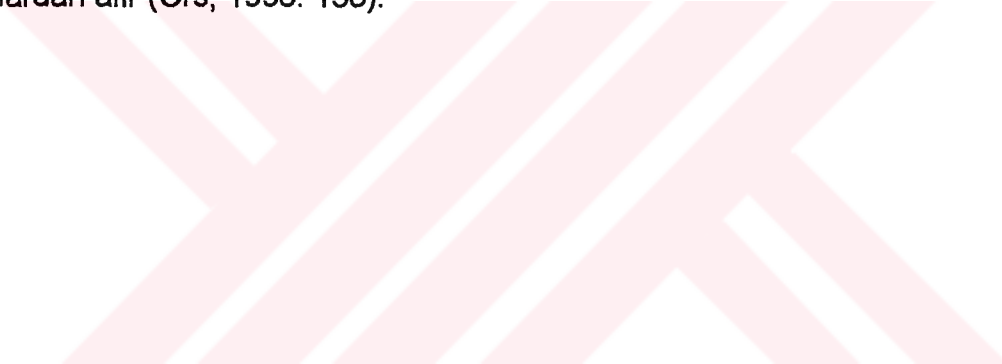
İkinci Cumhuriyetin ilk meclisi, 25 Ekim 1961'de Ankara'da açılır. 26 Ekim günü Askeri Müdahale'nin başkanı Cemal GÜRSEL Cumhurbaşkanlığı'na seçilir (Toker, 1969: 11).

20 Kasım 1961'de CHP-AP karma hükümeti kurulur (Kabacalı, 1994: 285).

Bu yeni dönemde, İsmet İNÖNÜ'nün Başbakanlığı altında, Demokrat Parti'nin uzantısı olan Adalet Partisi'nin de hükümette bulunmasıyla, siviller MBK'ni tehdit edici bir tutum takınmadan ülkeyi yönetirler (Kongar, 1981: 173).

İnönü Kabinesi 4 (YTP) aleyhte ve 78 çekimser oya karşı 269 oyla güvenoyu alır. Oy vermeyen 98 üyenin çoğu AP'lidir (Ahmad, 1976: 242).

1960'lı yıllar, kentleşmenin, yaygın göçün, ekonomide ticarileşmenin ve sanayileşmenin iyice hızlandığı yıllar olur. AP, 1960'lı yıllarda desteğinin önemli bir kısmını iş çevresinden, tarımsal kesimden, köylülerden ve kentsel marjinal gruplardan alır (Örs, 1996: 158).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1957-1961 ARASI TÜRK BASINI'NIN DURUMU

4.1. Basının Genel Durumu-Muhalif ve Besleme Basın ve Özellikleri

İktidarlar, ülkedeki sorunları basının yarattığı ya da onun tarafından tahrik edildiği düşüncesini hep taşımışlardır. Bu kural, Demokrat Parti dönemi içinde geçerli olmuştur. Demokrat Parti ile basın arasındaki ilişkiler sıcak ve dostane biçimde birarada bulunmaktan şiddetli geçimsizliğe doğru gelişmiştir. 1950-1954 arası sıcak olan ilişkiler, ülkedeki sorunların artması, iktidarın baskıcı yöntemlere başlamasıyla bu tarihten itibaren soğumaya başlamış ve 1957 yılına gelindiğinde de kopmuştur. Demokrat Parti'nin 1960'ta denemeye çalıştığı Tahkikat Komisyonu, baskı ve sindirme çabalarının son başarısız örneğini oluşturur. Komisyon adeta sivil bir otorite gibi çalışarak, her fırsatta basın üzerinde denetim kurmaya çalışmıştır (Alemdar, 1995: 131).

DP iktidarının basına karşı giriştiği baskı ve sindirme yöntemleri; özel hayatı, kişilerin şeref ve haysiyetlerini koruma ya da devletin siyasi itibarını sarsıcı yalan haberleri engelleme gerekçeleriyle sunulur. Bunların hepsinin haksız veya yanlış olduğunu zaman gösterir (Alemdar, 1995: 132).

Basın, dünyanın her yerinde kamuoyunun gözü-kulağı olabilme işlevini eksiksiz yerine getirmeye çalışır. Bu gazetecinin varolabilmesinin önkoşuludur. 1957-1960 dönemi gazeteleri ve gazetecileri de bu amaçtan yola çıkarak, DP yönetimiyle sık sık ters düşerler (Oktay, 1987: 35).

1950 seçimlerinden sonra DP'nin iktidara gelmesiyle, bürokratik yapı parçalanır ve sivil/asker aydınlara dayalı örgütlenmenin sonuna gelinir. Köylü ve

işçi sınıflarını memnun edecek ekonomik düzenlenmelere gidilir. Bu gelişmeler, basının yapısında da değişmelere yol açar. DP iktidarının ilk yıllarında basın, daha çoğulcu bir görünüm alır. Yeni iktidarın destekçisi gazeteler olduğu gibi muhalefete geçmiş bulunan 27 yıllık iktidar partisi CHP'yi destekleyen gazeteler de vardır. Çalışan kesimlerin sorunları gazetelerde daha kapsamlı biçimde anlatılmaya başlanır. 1950-1960 döneminin en önemli basın olayı, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de **kitle toplumuna**⁽¹⁾ seslenen kitleselleşen basındır.

Birdenbire özgürlük havasına giren, yılların birikmiş ekonomik beklentilerinin yanısıra aynı yoğunlukta kültürel beklentiler de edinmiş bulunan geniş halk kesimlerinin, tek parti yönetiminin yasal ve ideolojik düzenlemelerine uygun olarak yayımlanmakta olan gazetelerin biçiminde de içeriğinde de değişiklik isteyeceğini gören kitle gazeteleri çıkar. (Hürriyet 1948-Milliyet 1950) Türkiye 1950'den itibaren kapitalistleşme sürecine girer ve bu süreç 1965'ten itibaren daha da hızlanır. Toplum **tüketim ideolojisiyle**⁽²⁾ kuşatılır ve kültür büyük ölçüde görselleşir (Oktay, 1987: 49, 50).

(1)Kitle Toplumu, kitleselleşmiş insanların oluşturduğu, insanlar arasındaki başlıca ilişki biçiminin kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirildiği modern toplumsal formasyonu dile getirmede kullanılan bir nitelemedir. Kitle toplumu tezi ilk olarak Le Bon, Gasset ve Heidegger gibi muhafazakar düşünürlerce formüle edilmiştir (Bkz.Mutlu, 1995: 213).

(2)Tüketim İdeolojisi: 20'nci yüzyılın başından bu yana iletişimin geçirdiği en anlamlı özelliklerden biri de tüketim eyleminin giderek parçalanarak toplumsal bütünlüğünü yitirmesidir. Bu konuda bireysel tüketime yönelik ilk araç gazete olmuştur. 19. Yüzyıl gazetesi aslında tek kişi tarafından okunmaya yönelik olarak tasarlanmış bir gazete değildir. 1950'lerin sonundan itibaren özellikle transistörün bulunması, radyonun bu toplumsal konumunda köklü bir değişime yol açar ve radyo bugün bireysel tüketimin en vurucu örneklerinden biri haline gelir. Televizyon bugün sanayileşmiş ülkelerde hızla bireysel tüketim aracı haline dönüşmektedir. Ancak tüketimdeki bireyselleşmenin asıl vurucu görünümüne, ses ve görüntü kayıt olanaklarının gelişmesiyle tanık olacaktır. (Bkz. Özkök, 1985: 338).

Demokrat Parti, CHP zamanında çok eleştirdiği Besleme Basın'ı kendisi de yaratır. Besleme Basın, iktidarın sesidir. Bu yüzden de iktidar tarafından maddi manevi sürekli destek görür. 1957-1960 arası dönemde, Besleme Basın olarak adlandırılan DP yanlısı gazeteler, başta Zafer gazetesi olmak üzere Milliyet ve Hürriyet maddi yardım gördükleri için sayfa sayılarını ve teknik olanaklarını geliştirirler. Verdikleri ek'ler ve renkli baskılarla tiraj yükseltmeye çalışırlar. İktidarı eleştiren, başta CHP'nin yayın organı Ulus olmak üzere, Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinden oluşan Muhalif Basın ise sık sık kapanma cezası alır. Bu gazetelerin yazarları pekçok davadan yargılanır ve hapis cezası alırlar. 1955-1960 arası 287 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 1993: 104).

Muhalefet ve Muhalif Basın, MENDERES hükümetinin başarısızlıklarını, pahalılığı, karaborsayı, enflasyonu, mal kıtlığını, uzayan kuyrukları eleştirdikçe, sinirlenen DP iktidarı, çıkarmış olduğu yasalarla, muhalefete ve basına baskıyı her geçen gün biraz daha artırır (Tunçkanat, 1996: 125).

Muhalif Basın'ın DP iktidarına karşı eleştirileri ilk yıllarda yumuşak bir şekilde başlar. Eleştiriler sonraki yıllarda giderek sertleşir. Gerek kağıt zammı, gerekse devlet tekeline alınan resmi ilanlar yüzünden, Muhalif Basın zor günler yaşar. İktidar yanlısı Besleme Basın ise devletten sık sık para yardımı görür. Özellikle üç genel seçim sonrasında iktidar yanlısı gazetelerin yazı kadroları genişler ve teknik donanımları artar.

Besleme Basın dışındaki tüm gazeteler ve daha önce kendisini desteklemiş olan tüm gazeteciler, 1953 yılından başlayarak, iktidar uygulamalarını eleştirdiği halde, MENDERES hükümeti bundan hiç bir sonuç çıkarma gereği duymaz (Oktay, 1987: 52).

1960'lara gelindiğinde gazetelerin çoğu “Bu köşemizdeki yazılar **sansüre**⁽³⁾ uğramıştır. Yayımlayamıyoruz.” ifadesiyle ve büyük bölümleri bomboş, bembeyaz çıkmaktadır. Kamuoyu, 27 Mayıs'tan kısa bir süre önce olayları öğrenememekte, gazeteler günün olayları hakkında yazamamaktadır (Yılmaz, 1990: 156).

İktidar yanlısı gazeteler (Başta DP'nin yayın organı Zafer, Hürriyet, Milliyet) özellikle resmi ilanlar ve devlet yardımlarıyla, fiziki olarak büyürler. Tirajları artar.

4.2. Basın Kanunları

Gazeteciler tek parti döneminden başlayarak sert yasal sınırlamalar içinde çalışmışlardır. Çok partili sisteme geçinceye kadar da bu sınırlamalar katı bir biçimde sürmüştür. Tek parti döneminin basın rejimi, dönemin Matbuat Umum Müdürlerinden Server İSKİT'in sözleriyle;

(3)Sansür, Fransızca '*censure*' kelimesinden gelmektedir. Her türlü yayının özellikle basın organlarının, sinema ve tiyatro eserlerinin hükümetçe önceden denetlenmesi işi, yayım ve gösterilmelerinin izne bağlı olmasıdır (Bkz. Meydan Larousse, 1992: 302).

Sansür, özgün bir mesajın tümünü veya bir kısmını bloke etmeyi, düzenlemeyi ve manipülasyonunu içeren süreçtir. Sansür konusu devlet, siyaset ve kitle iletişim araçları arasındaki formel ve informal ilişkilerin çözümlenmesinde özsel bir kategori olarak yer tutar. Sansür genellikle iletişim araçları tarafından üretilip dağıtılan bilgiyi bastırma ve çarpıtma süreci olarak anlaşılmakla birlikte, gerçekte bu süreç hem özendirme, hem de yasaklama biçiminde olabilir (Bkz. Mutlu, 1995: 293).

Gerçek sansür, bugünkü etik başarı anlayışına dayanır. Eşitsizliğe dayanan bir tür güçlünün ya da güçlü çevrelerin, dominasyonuna dayanan bir ortamda ortaya çıkar. (Bkz. Oskay, Radikal Gazetesi, 9.11.1998: 6).

"Mussolini İtalya'sından, Hitler Almanya'sından ve Stalin Rusya'sından daha hoşgörülü, ama onlar gibi devletçi bir rejim sayılan Kemalizmin telkin ve propaganda organı" olarak tanımlanmaktadır (Gürkan, 1998: 84).

Demokrat Parti kendi taraftarı olmayan ve iktidarını tehdit eden bazı gazete ve yayın organları için 1953'ten itibaren yasal önlemler almaya başlar. 1953 Temmuzunda "Sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi şikayete bağlı iken, artık savcının, bakanın olurluğunu alarak doğrudan takibine bırakılması" kabul edilir (Alemdar, 1995: 128, 129).

11 Şubat 1953'te İstanbul Gazeteciler Cemiyeti "Milli Teshüt Cephesi"ni kurar. Cephe, basının ortak hedefler çerçevesinde birleşmesi ve irtica hareketlerine karşı savaş açması anlamına gelmektedir. 16 Şubat'ta Ulus gazetesinin başyazarı H. Cahit YALÇIN cephenin başkanlığına seçilir (Dilipak, 1990: 180).

1954'te "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında ki Kanun"da "Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi, itibar kırıcı yayın yapılması, özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhiri 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar para cezası ile cezalandırılır" denmektedir. Bu suçlar resmi sıfatı olanlara karşı işlendiğinde ceza üçte birden yarıya kadar arttırılabilmektedir. Ayrıca söz konusu suçların şikayete bağlı olması kaldırılmakta, ancak savcının "mağdurun" yazılı muvafakatını alması öngörülmektedir. 1954 Basın Yasası, "Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak, yalan haber veya havadislerin veya bu mahiyetteki vesikaların yayını, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis, yedibinbeşyüz liradan az olmamak üzere para cezası ile" cezalandırılmaktadır (Alemdar, 1995: 130).

Türkiye’de 1954 yılına gelindiğinde yeniden basının özgür olup olmadığı tartışmaları başlamıştır. DP, basının özgür olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu tarihlerde, özellikle 1953’ten bu yana iktidar gazetelerine resmi bütçelerinden binlerce abone temin eden DP iktidarı, beğenmedikleri gazeteleri türlü baskılar altında tutmaktadır (Kabacalı, 1994: 240-241).

DP 1956 yılında, 1954’te kabul edilen Basın Yasasının bazı maddelerini değiştirir. “6 aydan fazla hapis cezasına çarptırılanlar sorumlu müdür olamayacak, imzasız yazıların sahibi, sorulduğunda 24 saat içinde savcıya bildirilecek, “memleket ahlakını, aile nizamını” bozmak bin liradan on bin liraya kadar cezaya” çarptırılacaktır. Neşir yoluyla veya radyo ile namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması “1 yıldan 3 yıla kadar hapis, üç bin liradan on bin liraya kadar para cezası” gerektiren suçlar haline gelir (Alemdar, 1995: 130, 131).

“İspat Hakkı” tartışmaları 7 Haziran 1956 yılında meclis görüşmelerinde ele alınır. CHP’den İsmet İNÖNÜ, Hürriyet Partisi’nden Prof. Turan GÜNEŞ, Millet Partisi’nden Osman BÖLÜKBAŞI, ispat hakkıyla ilgili iki kanun tasarısını eleştirirler. Prof. Turan GÜNEŞ, İngiltere’de kamu çıkarı açısından gazetecilere hakaret hakkı bile tanındığını, özel yaşamın da “İspat Hakkı” dışında bırakılmadığını ve her durumda kamu çıkarının esas alındığını anlatır; önerilen iki kanunun da Anayasaya aykırı olduğunu söyler. Fakat dokuz ay süren sıkıyönetimin ardından, 6733 sayılı yasa kabul edilir. Bu yasayla Basın Kanunu’nun kimi maddeleri de değiştirilir. Bu değişikliklerle basın özgürlüğü sınırlamakta, her türlü yoruma elverişli, dolaylı ve örtülü sansüre yönelik hükümler getirilmektedir. Sorumlu müdür olabilmek için lise öğrenimi zorunlu kılınır. Cevap ve düzeltme yazılarının yayımlanmasını zorlayıcı koşullar öngörülür. “Kanun, nizanname veya resmi teşekkürce ittihaz olunan karar gereğince gizli yapılan toplantılar”daki görüşmelerin, alınan kararların ya da gizli

soruşturmaların ve aşamalarının, yargı mercilerinin görüşmelerinin yayımlanması yasaklanır. Bu yasa değişiklikleri tepkiler yaratır. Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI), aylık dergisinde şu eleştiriye yöneltir: “Yeni kanunlar sıkıyönetimin kaldırıldığı gün yürürlüğe girmiştir. Bunlar sıkıyönetimi aratmayacaktır. Yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır bir tehdit sayılır. Enstitü, Türk basının çok büyük bir çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini sevgi ile karşılar. ” (Kabacalı, 1994: 251-253).

İspat hakkıyla ilgili tasarı komisyonda görüşülürken, Adalet Komisyonu Başkanı Halil ÖZYÖRÜK, hakaret davalarında Bakan’la ve bazı yüksek memurlar için ispat hakkına ceza olamayacağını öne sürer; o sırada yazışları müdürlerini “*baldırı çıplaklar*” diye nitelemesi gazetelerde protesto yazılarının yayımlanmasına yol açar (Kabacalı, 1994: 237).

7 Haziran 1956’da, “Basın Davalarında Uygulanacak Usul Hükümleri” bölümünün bazı maddeleri değiştirilir. Yasanın 39. maddesi, “Basın Kanun’una giren veya basın yoluyla işlenen suçlara ait davalar acele işlerden sayılır ve mahkemelerin senelik tatil günlerinde de görülür” şeklinde değiştirilir. 40. madde de “Basın Kanununa giren veya basın yoluyla işlenen suçlara müteallik davalara Yargıtay’da diğer işlerden önce bakılır” diye değiştirilir (1950 Basın Kanunu, Kanun no: 5680).

27 Ekim 1957 Genel Seçimleri’nin ardından 1956’da Basın Yasası’nda yukarıda belirtilen değişiklikler çerçevesinde basın, iktidarın yayın yasakları, toplatma kararları ve gazeteciler hakkında yargıya intikal etmiş davalarla karşı karşıya kalır. 1957’den 1960 Askeri Müdahale’sine kadar özgürlüğü iyice elinden alınan basının sert muhalefeti ve iktidarın da buna karşı yasal yollarla uyguladığı denetime tanık oluruz. İktidar basına karşı gücünü, 1956’dan başlayarak kimi maddelerini istediği gibi değiştirdiği Basın Yasası’ndan almaktadır.

1954 Martı ile 1958 Mayıs'ı arasında 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılmış, bunlardan 238'inin davası mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Gazetelerin o günlerde üzerinde en çok durdukları; "irtica", "ispat hakkı", "üniversite özerkliği", "yargıç güvenliği" gibi sorunlardır (Oktay, 1987: 51).

İktidara karşı duyulan öfke, gazete ve gazetecilerin mahkumiyetleri ve ülkede özellikle üniversite, sendikalar, işçi ve memur çevrelerinde başlayan gerginlikle günden güne artar. Tırmanan öfkeye rağmen MENDERES Hükûmeti, Ekim 1958'de DP'nin "Vatan Cephesi"ni kurar. Devlet Radyosu her gün uzun süre bu örgüte girenlerin isimlerini okur. Bunların pek çoğunun "uydurma" isimler olduğu öne sürülecektir (Kabacalı, 1994: 256).

1959-1960'ta basın davalarının sayısı iyice artar. Mart 1960'a gelindiğinde Cemil Sait BARLAS, Oktay VEREL, Cemalettin ÜNLÜ, Tarık HALULU, Yusuf Ziya ADEMHAN, Beyhan CENKÇİ, çeşitli davalardan mahkum olan gazetecilerden bazılarıdır. Çoğu cezaevine girer. 11 ilde 26 gazeteci için mahkumiyet kararı verilir (Kabacalı, 1994: 259).

1960'ta DP'nin muhalefet ve basınla ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. 18 Nisan 1960'ta 2247 sayılı "CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Meclis Tahkikat Encümeni"nin kurulması hakkında kanun çıkarılır. Meclis'in o günkü oturumunda muhalefet sözcüleri, Meclis iç tüzüğü'nün 177. Maddesi gerekçe gösterilerek kurulan komisyonun ve bu yasanın Anayasa'ya, demokrasiye, hukuka aykırı olduğunu ifade ederler. CHP Genel Başkanı İsmet İNÖNÜ, "Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam" cümlesinin yer aldığı ünlü konuşmasını bu oturumda yapar. Aynı gün, tahkikatların sağlıklı yürütülmesi için komisyonun karar, tedbir ve faaliyetlerine ilişkin, haber, havadis, beyan, tebliğ, mütalaa, vesika, resim ve yazıların, TBMM müzakerelerinin yayımlanması yasaklanır. Anayasa'da "Meclis müzarekeleri alenidir. Harfiyyen

neşr olunur.” hükmüne rağmen. 27 Nisan 1960 günü 7468 sayılı “Meclis Tahkikat Encümeni”nin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun” çıkarılır. Kanuna göre, on beş TBMM üyesinden oluşan Tahkikat Komisyonu, Meclis’ten ve adli mercilerden ayrıca karar elde etmeye gerek kalmadan, Ceza Yargılamaları Usûlü Kanunu, Askeri Yargılama Usûlü Kanunu, Basın Kanunu ve öteki kanunlarla savcılara, sorgu yargıçlarına, askeri amirlere tanınmış olan yetkilere sahip olacak, yayın yasağı koyabilecek, her türlü siyasal eylem ve çalışmaları durdurabilecektir. Komisyonun kararlarına karşı gelenler, bir yıldan üç yıla kadar, önlemlerin uygulanmasında ihmali görülenler “iki aydan, iki yıla kadar hapis cezasına” çarptırılmaktadır. Komisyonun çalışmaları gizli olacak, bu gizliliği açığa vuranlara “üç aydan üç yıla kadar hapis cezası” verilecektir. Komisyonun kararları hiçbir şekilde temyiz ve itiraz edilememektedir. Basın ile ilgili önemli hükümlerden biri de “Her türlü yayının yasak edilmesi halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basım ve dağıtımı önlenir. Yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınlar kapatılır”dır. (Kabacalı, 1994: 263, 265, 266).

27 Mayıs Askeri Müdahale’sinden sonra Milli Birlik Komitesi yeni Anayasa’yı hazırlar. Kurucu Meclis’in oluşması için çalışmalar yapılır ve antidemokratik kanunların belirlenmesi amacıyla hukukçulardan oluşan bir komisyon kurulur. Bu komisyonun raporu ile basın özgürlüğünü önemli ölçüde sınırlayan kanunlar kaldırılır. Komite, 13 Ekim 1960’ta “Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun”u yürürlükten kaldırır. 29 Kasım 1960’ta (Resmi Gazete, 5 Aralık 1960) Basın Kanunu’nun birçok maddesi değiştirilir. Böylece 1950’de kabul edilen ve 1956 yılında değişiklik yapılarak, getirilen antidemokratik hükümler, Basın Kanu’ndan çıkarılmış olur. Yine aynı gün Türk Ceza Kanunu’nun 481. Maddesi değiştirilerek, Demokrat Parti döneminde tartışma konusu olan ve basını özellikle kamu hizmeti gören her

düzeyde görevlinin denetlenmesi yönünden ilgilendirmiş olan "İspat Hakkı" tanınır ve bu hakkın kullanılma koşulları belirlenir (Kabacalı, 1994: 280).

29 Aralık 1960'da Basın Kanu'nun, Ceza Hükümleri bölümünün 30.maddesi şu şekilde değiştirilir: "Ceza kovuşturmalarına ait talep ve iddianamelerle kararların ve diğer her türlü vesika ve evrakın aleni duruşmada okunmasından, hazırlık ve ilk soruşturmalarda takipsizlik veya yargılamanın men'i, tatili veya düşmesi kararı verilmesinden önce yayımlanması yasaktır. Ceza kovuşturmasının başlamasıyla hüküm kesinleşinceye kadar hakim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri hakkında mütalaa yayımlamak yasaktır. Aykırı hareket edenler bir aydan altı aya kadar hapis ve bin liradan onbin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır".

9 Temmuz 1961 günü yapılan referandumla kabul edilen 1961 Anayasası'nda, insan haklarına dayanan demokratik bir hukuk devleti öngörülür, temel hak ve özgürlükler genişletilir. Bu çerçevede, söz, yazı ve düşünce özgürlüğünü sağlama hedefi güden maddeler getirilir (Md. 22-27) (Kabacalı 1994: 283, 284).

4.3. Basın İlanlarının Durumu-Kağıt Zamları-Gazete Tiraj ve Fiyatları

DP iktidarı 1954 yılından itibaren resmi ilan politikasıyla Besleme Basın'ı yaratır, kağıt fiyatları ve tahsisleriyle muhalefet gazetelerini zor duruma düşürür, baskısını artırır (Oktay, 1987: 50).

Demokrat Parti'nin resmi ilanlar konusundaki tutumu iktidarın ilk günlerinden itibaren kendi yayın organlarını destekler yönde olmuştur. DP resmi ilan dağıtımında ilk düzenlemeyi 13 Eylül 1950'de yapar. Kararname, o tarihe kadar bu alanda çalışan Türk Basın Birliği ve Ortakları Resmi İlanlar Kollektif Şirketini tamamen etkisiz kılmadan bazı sınırlamalar getirir. 4 Temmuz 1951'deki ikinci düzenleme önceki uygulamayı kaldırır, resmi ilanların dağıtımında hükümeti belirleyici hale getirir. Kararnamenin yürürlüğe girmesinden sonra yayınlanacak gazetelerin ilan almaları tamamen Bakanlığın takdirine kalır. Üçüncü düzenleme 1 Kasım 1953'de yapılır. Öncekini yürürlükten kaldıran bu kararname, resmi ilan ve reklamları, "Siyasi havadis ve umumiyette fikir ve haber neşri suretiyle amme menfaatine kadim vasfını mümeyyiz her gündelik gazete, fikir ve içtihat farkı gözetmeden verileceği"ni belirtir. Ancak "Esaslı bir gazetenin çıkarılması için gerekli şartları haiz ve tesisleri vücuda getirmiş ve kendi imkanlarıyla varlıklarını en az bir sene temin edebilecek gazeteler hariç, en az 6 aylık neşir hayatını doldurmayan gazetelere ilan verilmez" hükmünü getirir. (Ulus gazetesi böylece 4 yıl boyunca ilan alamayacaktır.) Kararname düzeni sarsıcı, vatandaşlar arasında ayrılık, düşmanlık uyandırmaya çalışan, milli birlik ve beraberliği tehdit eden veya müstehcen neşriyat ve şantaj yapan gazetelere ilan verilmeyeceği de belirtilir. İlanların dağıtımı Başbakanlığın görevlendirileceği bir komisyona verilir. Komisyon reklam ve ilanları gazetelere belirlenecek kategorilerine göre (tiraj, net satış, ebat, fiyat esas alınarak 4 kategori belirlenir) eşit olarak dağıtacaktır. Son düzenleme 3 Ağustos 1959'da gelir. Öncekine ekler yapar. Gazetelerin nitelikleri, baskı, iade ve kağıt miktarını Basın Yayın Turizm Bakanlığı inceleyecektir. Sabah gazetelerinin iade oranı yüzde 20'yi aşanlara, resmi ilan verilmeyecektir. Resmi ilan ve reklam konusundaki bu düzenlemeler yanında DP döneminin çok önemli bir girişimi, ticari ilanların da hükümet denetimine alınmasıdır. DP'nin nüfuzunu kullanarak özel ilanların dağıtımında etkili olduğu düşünülebilir, ancak bu yeterli görülmemiş 23 Kasım 1957 tarihli kararname, ticari ilanları Türk Basın Birliği Resmi İlanlar Limited Ortaklığı'nda toplamıştır.

Denetim görevi Devlet Bakanlığı'nda yapılacaktır. Bu uygulamanın sonucunda DP'nin yayın organı Zafer 1958 yılında 963.248 TL ilan alırken, Ulus 456.397 TL ilan alır. 1959 yılında Zafer 1.234.884 TL, Ulus ise 542.867 TL, 1960 yılında Zafer 403.364 TL, Ulus ise 212.248 TL ilan alır. DP iktidarının resmi ilan ve reklamlar konusunda uygulamaları, çıkardığı kararnamelere göre de eşit biçimde olmaz. Hükümet ilan ve reklamları gazetelerin tutum ve iktidara olan yakınlıklarına göre dağıtır. 1954 yılında toplam resmi ilanın yüzde 13.38'i Zafer gazetesine, yüzde 86.42'si 44 gazete ve sayısı bilinmeyen taşra gazetelerine verilir. Bu oran, 1955'te Zafer'e yüzde 11.31, 50 gazeteye yüzde 88.69, 1956'da Zafer'e yüzde 13.20, 53 gazeteye yüzde 86.80, 1957'de Zafer'e yüzde 12.34, 55 gazeteye yüzde 87.66, 1958'de Zafer'e yüzde 10.46, diğer 58 gazeteye 89.54 olarak gerçekleşir. 1959 yılında bu dağılım oranı Zafer için yüzde 11.04, öteki 63 gazete için yüzde 88.96'dır. DP kendi yayın organlarına böylesine bir destek sağlarken öteki gazetelerin yayını olumsuz etkilemekten geri durmaz. Resmi ilanlar konusunda 1950-1959 arası incelenen gazetelerin aldığı resmi ilan ve reklam tutarları DP'nin tutumunu en işi şekilde sergilemektedir: (Ulus 930.953 TL, Zafer-Zafer Akşam Postası 7.114.330 TL, Cumhuriyet 2.653.704 TL, Milliyet 2.271.437 TL, Hürriyet 2.269.643 TL, Vatan 1.641.145 TL.) (Alemdar, 1995: 133-136).

Seka'nın satışları, 1957 ve 1959 yılları arasında, peşin parayla yapılır. Ancak rotatif baskı makineleri için sağlanan kağıtlarda iki aylık bir ödeme süresi tanınır. Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Yeni Sabah gibi gazeteler kağıt alabilmek için sürekli para yatırır ve bazen çok kısa süreli olarak borç alırken, Havadis, DP'ye olan yakınlığı sayesinde Seka'ya sürekli borçlanır (Alemdar, 1995: 145).

Basın sektöründe kağıt, siyasal iktidarların iletişim ortamını denetlemelerine elveren önemli bir girdidir. Bu denetim, kağıdın, işbaşındaki hükümetler

tarafından basın kuruluşlarına tahsis oranları/paylarını belirlemeleri veya kağıt fiyatları üzerindeki ayarlamalar şeklinde olabilmektedir (Keleş, 1996: 119).

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden sonra 2 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen, "Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun" ile Basın İlan Kurumu kurulur. Kamu tüzel kişiliğine haiz olan bu kurum; Resmi ilanların belli zamanlarda çıkan mevkutelerde (gazete ve dergilerde) yayımlanmasına aracı olur, mevkutelere, basın, dernek ve sendikalarına en çok beş yıl vade ile kredi açar, basın mensuplarına iki yılı geçmemek üzere borç para verir, basının her türlü ihtiyaçlarını (makina, kağıt, mürekkep gibi) karşılar. Böyle bir kurumun varlığı hiç kuşku yok ki basını ve basın çalışanlarını korumaktadır. Basın İlan Kurumu sayesinde, DP döneminde bir baskı aracı olarak kullanılan resmi ilanlar ve reklamlar konusundaki şikayetler de bir çözüme bağlanır. DP döneminde ilanlar dışında, kağıt, mürekkep, gibi ihtiyaçlar bile bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Basının tüm ihtiyaçları iktidarın lehinde yayın yapılmasına vasıta edilir. Basın İlan Kurumu, bunları önlemek için kurulmuştur. 1961 yılından sonra, 17 gazeteci, 7-8 profesör ve devlet memurlarından müteşekkil olan Basın İlan Kurumu, ilanları hakkaniyet esası üzerinden dağıtacaktır. Ayrıca Basın Yasası ile basın çalışanlarının hakları güvence altına alınır, basına, hükümet baskılarından korunmaları için yeni olanaklar tanınır (Tunçkanat, 1996: 347, 348, 351).

DP iktidara gelir gelmez kağıt fiyatlarında artış yapmak zorunda kalır. Gazeteler o yıllarda bir senelik kağıt ihtiyaçlarının yüzde 43'nü İzmit fabrikalarından temin etmektedirler. Geri kalan yüzde 57'si dış piyasalardan gelmektedir. DP iktidarının ilk yıllarında İzmit fabrikası, fiyatlarına yüzde 25 oranında zam yapar. Ardından dışarıdan gelen kağıt da yüzde 150 zamlı gelince gazete fiyatlarında bir anda yükselme olur. Gazete sahipleri sayfa azaltmak yerine gazete fiyatlarını artırırlar. 1 Nisan 1951'den itibaren 10 kuruş olan gazeteler, 15 kuruşa, 6 kuruş olanlarsa fiyatlarını 10 kuruşa çıkarırlar.

1957'de gazete fiyatları 20 kuruştur. 1960 Askeri harekatı öncesinde de gazete fiyatları 25 krş olur. İzmit'teki fabrikalar, 1955'te kurulan Seka Genel Müdürlüğü'ne bağlanır (Danışman, 1982: 140, 141).

1950'lerde gazete istatistiklerine bakıldığı zaman büyük gazetelerin günlük toplam tirajlarının 300.000 olduğu görülmektedir. Bu sayı 1952'de 500.000'e, 1955'te 800.000'e, 1956'da 1.060.000'e, 1960'ta 1.411.000'e çıkar. 1950'de 1000 kişide, 11 kişi gazete okurken, bu sayı 1960'ta yüzde 3.6'ya çıkar. Kırsal nüfusun kentlere akışı, bir yandan, okur-yazarlık oranındaki görece artış sayesinde (Türkiye sanayileşme ve kentleşmektedir ama, ne yazık ki okur yazarlık durumu hala çok düşüktür denebilir. Nüfusun yüzde 40'ı hala okur yazar değildir.) Kitle Gazeteleri, 1950-1960 arasında yarım milyonu aşan tirajlara ulaşırlar (Oktay, 1987: 88).

4.4. Gazete ve Gazetecilerin Durumları-Basın Suçlarından Mahkum Olan Gazete ve Gazeteciler

Gazeteler ve gazeteciler de içinde oldukları sosyo-ekonomik ve siyasal/ideolojik ortamın ürünüdürler. Onlardan etkilenecek ve onların güdümünde biçimlenirler. Ama, içinde bulundukları ortamın koşullarına direnebilirler de. Buradaki etkileşim **diyalektik**'tir⁽⁴⁾ (Oktay, 1987: 36).

(4)Diyalektik, doğanın, toplumun ve düşüncenin gelişmesini yöneten genel yasaların bilimidir. Diyalektik'e ilişkin bilimsel anlayış, tarihte uzun bir gelişim geçirmiş; diyalektik kavramı, terimin kökensel anlamının elden geçirilmesi, hatta aşılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Kökeninde, bu terim (dialektike techne: Diyalektik sanatı), şunları verir: a) soru sorma ve yanıtlama yoluyla yapılan tartışma sanatı ve b) şeyleri türlerle ve cinslere ayırarak, kavramları sınıflandırma sanatıdır (Bkz. Çalışlar, 1997: 116, 117).

Ülkedeki sorunları basının yarattığı ya da onun tarafından tahrik edildiği düşüncesi, basının ortaya çıktığı günden bu yana var olmuştur. Bu kural DP döneminde de değişmez. DP iktidarında hakkında dava açılan, mahkum olan pek çok gazeteci vardır. DP ile basın arasındaki ilişkiler sıcak ve dostane biçimde birarada bulunmaktan şiddetli geçimsizliğe doğru gelişir. DP'nin 1960'da denemeye çalıştığı Tahkikat Komisyonu baskı ve sindirme çabalarının son başarısız örneğini oluşturur. DP'nin basına karşı giriştiği baskı ve sindirme yöntemleri, özel hayatı, kişilerin şeref ve haysiyetini koruma ya da devletin siyasi ve mali itibarını sarsıcı yalan haberleri engelleme gerekçeleriyle sunulmuştur (Alemdar, 1995: 131,132).

Çağdaş haberleşme araçlarının etki gücünün bilincine varılması kapitalist ülke gazetecileri arasında eğitici bir sorumluluk duygusu oluşmasına, ama aynı zamanda, bu ülkelerde devletin giderek daha da fazla oranda, doğrudan müdahalesine neden olurken, sınırların radyo yayınlarına giderek daha da açık hale gelmesi sonucu sosyalist ülkelerdeki sansür ve otosansür⁽⁵⁾ uygulamalarında önemli bir azalma da sağlar (Gaillard, 1991: 18).

Gerçekte basın için en güzel yol, basının kendi kendini kontrol etmesidir. Basında kontrol için genellikle Anglo Sakson sistemi temel alınır. Bu sistemde basın; bir ucunda basının kendi kendini kontrol ettiği basın mesleğinin ilkelerinin,

(5)Otosansür, kişi ve kurumların kendi kendilerini denetlemeleridir. Genellikle bu öz-sansürün nedeni, dışsal baskılara karşı bir önlem alma çabasıdır. Böylelikle iletişim kişi ve kurumları dış sansürden önce kendi kendilerini sansür ederek, ileride ortaya çıkabilecek sorunları önlemeye çalışırlar (Bkz. Mutlu, 1995: 293).

Otosansür, gazetecinin yetkinleşememesi, derinlemesine bilgi sahibi olamaması, iş güvencesine sahip olmayan ve çeşitli konularda uzmanlaşmayan gazeteci, bir nevi kendi kendine sansür uygular (Bkz. Oskay, Radikal Gazetesi, 9.11.1998: 6).

diğer bir ucunda toplum geleneklerinin, üçüncü ucunda devletin yer aldığı bir üçgene bağlıdır. Bu üçgen basını kontrol eder, düzenler, bazen de baskı altında tutar. Çoğu zaman da basının gelişmesine yardımcı olur (Güz, 1988: 85).

1950'den itibaren kapitalistleşme sürecine giren Türkiye'de, 1950-1960 döneminde kitlelere hitap edecek gazeteler çıkarılmaya başlanır. Bilinen en önemli iki isim; 1 Mayıs 1948 yılında yayın hayatına atılan, Sedat SİMAVİ'nin sahibi olduğu Hürriyet ile 1950'de yayın hayatına atılan ve Ali Naci KARACAN'ın sahibi olduğu Milliyet'tir (Oktay, 1987: 49, 50).

Teknik gelişmeler; renkli sayfalar, fotoğraf kullanımı, punto ve başlıklarda değişiklikler, çizgi romanlar, gazetelerin sunuluş biçimlerinde bir iyileşmeyi de beraberinde getirir. Bu iyilişme o kadar önem kazanır ki gazeteciliğin teknik önemi günden güne fazlalaşır ve gazetelerin tirajlarında büyük rol oynamaya başlar (Gaillard, 1991: 14).

İktidara gelmeden önce basının büyük bir kısmı tarafından desteklenen DP, 1952 yılından itibaren desteğini kaybetmeye başlar. 1957'ye gelindiğinde DP'nin yayın organları ve çok az sayıdaki gazete dışında, basının büyük bir çoğunluğu iktidarın karşısındadır. 22 Kasım 1952'de Vatan gazetesi başyazarı, Ahmet Emin YALMAN'a Malatya'da bir suikast düzenlenmesi, iktidarı muhalefet karşısında zor durumda bırakır. Adnan Menderes YALMAN'ın tedavisiyle şahsen ilgilenir, Hükümet, YALMAN suikastından iki gerici örgütü sorumlu tutar (Dilipak, 1990: 178).

1954 seçimlerinden sonra muhalif basındaki eleştiriler yoğunlaşırken, basın davalarının sayısı da hızla artar. Basın ile iktidarın arasının açılmasının altında yatan en önemli nedenlerden biri, artan ekonomik problemlerdir. Halkın

problemleri ve iktidara yöneltilen eleştiriler basında yer almaya başlamıştır. Gazeteler, iktidar için tehlike kaynağı oluşturmaktadır.

1954 seçimlerinden sonra muhalif basındaki eleştiriler yoğunlaşırken basın davalarının sayısı da hızla artar. Özellikle CHP organı Ulus gazetesi ve Nihat ERİM'in çıkardığı Halkçı gazetelerinin yazarlarıyla Metin TOKER'in Akis'i için çok sayıda dava açılır. Şinasi Nahit BERKER, Metin TOKER, Ülkü ARMAN, Nihat SUBAŞI, Fethi GİRAY, Beyhan CENKÇİ, Kurtul ALTUĞ, Yusuf Ziya ADEMHAN ve daha birçok gazeteci, basın suçlarından mahkum olurlar. Hüseyin Cahit YALÇIN, Halkçı gazetesindeki makalelerinde Başbakana hakaret ettiği gerekçesiyle 26 ay 20 günlük hapis cezasına çarptırılır. YALÇIN, 80. Yaşgününü hapishanede kutlar. Cezaevinde hastalanan YALÇIN, 27 gün sonra olağanüstü önlemlerle hastahaneye kaldırılır. Yurt içinden ve yurt dışından gelen baskılar sonucunda da 108 gün sonra Cumhurbaşkanı Celal BAYAR tarafından hapis cezası kaldırılır. MENDERES Halkçı gazetesine açtığı toplam 100 bin lirayı bulan tazminat davalarından vazgeçer. Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde sorumlu müdürlük yapan Cemal SAĞLAM hakkında 69 dava açılır. SAĞLAM'ın öldüğü gün, 20 Ekim 1955'te Ankara adliyesinde duruşması vardır (Kabacalı, 1994: 238,239).

6/7 Eylül 1955 olaylarından sonra, 9 ay sıkıyönetim ilan edilir. Sıkıyönetim aracılığıyla Menderes hükümeti, 7 Eylül 1955 tarihli gazetelere sansür uygular. Yeniden matris ve kalıp hazırlamak uzun süreceği için gazetelerin sansür edilen başlıkları ezilip okunamaz hale getirilir (Kabacalı 1994: 245).

27 Ekim 1957 Genel Seçimleri'nin ardından iktidar, 1956'da Basın Kanunu'nu üzerinde yaptığı değişiklikler sonucunda basın üzerindeki denetimlerini artırır. Başbakan MENDERES ile muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı İsmet İNÖNÜ, karşılıklı olarak sert demeçler vermeye başlarlar. İktidarın Ekim 1958'de

Vatan Cephesi'ni kurması, iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmaları iyice kızıştırır.

3 Kasım 1958'de Ulus gazetesi bir ay süreyle kapatılır. Yazı işleri müdürü İhsan ADA tutuklanır. 30 Kasım 1958'de Akis'i yayımlayan Metin TOKER, hükümete danışmanlık yapan Nihat ERİM'e hakaret ettiği gerekçesiyle bir yıl hapis cezasına çarptırılır (Kabacalı, 1994: 256, 257)

1954-1958 yılları arasında 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılır, bunlardan 238'nin davası mahkumiyetle sonuçlanır (Oktay, 1987: 51).

1959-1960'ta basın davalarının sayısı alabildiğine artar. 11 ilde 26 gazeteci için mahkumiyet kararı verilir. 1959-1960 arasının önemli davalarından biri de "Pulliam Davaları"dır. Amerika'da Indianapolis ve Arizona Republic gazetelerini çıkaran Eugen Pulliam, Türkiye'yi tanıtmak, Başbakanla konuşmalar yapmak üzere Türkiye'ye gelir. Fakat görüşemez. Pulliam, ABD'ye dönünce iki sert yazı yayımlar. Yazılarında, "Türkiye'de 1957 seçimlerinden sonra hüküm süren kin ve nefret havasından ve basına yapılan baskılardan" söz eder. Bu yazılar, Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleriyle Kim, Akis, Altıok dergilerinde yayımlanır. MENDERES'in izniyle bu yayınların hepsi için dava açılır. 1959-1960 yıllarında da gazetecilerin davaları ve mahkumiyetleri sürüp gider. Kim'den Şahap BALCIOĞLU, Vatan'dan Naim TURALI ve Selami AKPINAR on altışar ay hapse mahkum edilirler. 72 yaşındaki Ahmet Emin YALMAN da 15 ay 16 gün ceza alır. Hastalığı yüzünden de 15 Nisan'da serbest bırakılır. Diğer gazeteciler de 27 Mayıs sabahına kadar cezaevinde kalırlar. Akis ve Kim (onun yerine Mim çıkarıldı) dergileriyle Vatan gazetesi birer ay, Ulus gazetesi iki ay kapatılır. Ulus'un yazıişleri müdürü Ülkü ARMAN, açlık grevi yapar. "Pulliam Davaları" bütün dünyada yankılar uyandırır. Time dergisi bu konuda bir başyazı yayımlar. Observer Ahmet Emin YALMAN'ın özgürlük savaşından söz eder. Uluslararası

Basın Enstitüsü (IPI) Ankara'ya protesto telgrafları yağdırır. Bu yüzden, Enstitü ile Menderes hükümeti arasında harp ilan edilir. IPI'nin bildirisini yasaklama kararının alınışı da bir adalet skandalı olarak basına yansır (Kabacalı, 1994: 259, 260).

18 Nisan'da CHP ve bir kısım basın faaliyetlerine karşı kurulan Tahkikat Komisyonu, iktidarın Askeri Müdahale öncesi gazetelere uyguladığı en büyük sansürdür. Her türlü yetkiyle donatılan bu komisyon istediği zaman tüm yayınları yasaklayabilecek, gazete kapatabilecektir. Komisyon Meclis görüşmelerinin ve Meclis ile ilgili bütün haberlerin basılmasını da yasaklamaktadır. 28 Nisan'da İstanbul'da öğrenci olaylarının başlamasıyla gazete kapatmalar da başlar. Basın olayları duyurmaya başlar. Aynı gün sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen, öğrenci olayları büyüyerek devam eder. 28 Nisan günü Ulus gazetesi genel yayın yönetmeni Nihat SUBAŞI, yazışleri müdürü Erdoğan TAMER ve pek çok gazeteci aynı gün sorguya çekilirler. 29 Nisan'da Ulus gazetesi, 30 Nisan'da ise Cumhuriyet gazetesi, sıkıyönetim komutanlığı'nın 11 numaralı bildirisiyle kapatılırlar. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, 28 Nisan olaylarından sonra yayımladığı ilk bildiride, her türlü toplantıyı, saat 21.00-05.00 arasında sokağa çıkmayı yasaklar. Umum'a açık yerleri kapatırken 28 Nisan olaylarının neşri ve fotoğraflarının tab'ını da yasaklar. Bir başka bildiride de bazı şahısların idarehaneleri dolaşarak çıkacak gazetelerin siyah başlıkla tab edilmesini telkin ettikleri, gazetelerin normal başlıklarıyla neşr edildiği, aksine hareket edenler hakkında kanuni işlem yapılacağı ve gazetelerin toplatılacağı yer alır. 29 Nisan 1960'da bir basın yasağı daha konur. Başlıklarda 72 puntodan büyük harf kullanmak, sürmanşet kullanmak, dişi klişe kullanmak, espaslı manşet kullanmak, dört sütundan büyük resim kullanmak yasaklanır. 28 Nisan 1960 günü İstanbul'da meydana gelen olaylar hakkında, Tahkikat Komisyonu, Örfi İdare Kumandanlıkları'nın yapacakları resmi tebliğler dışında her türlü haber, havadis, makale, fıkra, mütalaa, resim ve yazıların basılması yasaklanır. Gazete

ve dergi kapatmalar, baskınlar ve sorgulamalar Mayıs ayı boyunca da devam eder. 4 Mayıs 1960 günü Yeni Sabah gazetesi de sıkıyönetim komutanlığı'nın 22 numaralı bildirisiyle kapatılır. 24 Mayıs günü Adnan MENDERES, Tahkikat Komisyonunu'nun çalışmalarını tamamladığını söyler. 27 Mayıs günü Cumhuriyet ilk (erken) baskısında, DP milletvekillerinin durumunun düzeltilmesi yolundaki önerileri, Üniversite Senatosu'nun MENDERES'e cevabı, Ankara Üniversitesi Rektörü'nün üniversitenin açılması istemi büyük başlıklarla verilir (Kabacalı, 1994: 263-271).

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından Demokrat Parti yanlısı gazetelerden bazıları susar, bazıları da hemen Milli Birlik Komitesi'ni desteklemeye başlar. Basının geri kalan kısmı da Askeri Müdahale'yi büyük bir coşkuyla karşılar. Vatan gazetesi'nden Ahmet Emin YALMAN 27 Mayıs 1960'da "Allah'ın Bugünü de Varmış" başlığı altında şunları yazar:

"Siyasi ufuklarımızın buhranlı, karanlık manzarasına bakarken, Allah'tan hiçbir zaman ümidimi kesmiyordum, milletimizin olgunluğuna, zor durumların eri olduğuna, varlığını, selametini, serbest gelişme imkanlarını tehdit eden her türlü tehlike ve engelleri yenmeyi bileceğine ait güven ve imanım asla sarsılmıyordu." (Vatan Gazetesi 27.05.1960)

Bülent Ecevit, 1 Haziran 1960 günü Ulus'taki "Paylaşılan Sorumluluk" başlıklı yazısında şunları söylemektedir:

"Türk ordusunun bütün dünyanın hayranlığını çekecek kadar başarılı, medeni ve meşru bir ihtilal hareketini görülmemiş bir süratle iki saat içinde bütün yurttaki zafere ulaştırdığını hemen ardından demokratik rejimin, sosyal müesseselerin ve cumhuriyet devrimlerinin kurtarılması için faaliyete geçtiğini görmek sevindiricidir" (Ulus Gazetesi, 01.06.1960).

14 Ekim 1960'ta Yassıada'da, 'Yüksek Adalet Divanı' adlı özel mahkemede yargılanmaya başlayan Demokrat Partililerin duruşmaları 15 Eylül 1961'de biter ve kararlar açıklanır. 15 DP yöneticisi için ölüm, 32'si çin yaşam boyu hapis

verilir, geri kalanlar 4-15 yıl arasında değişen hapis cezalarına arpıtılırlar. İdamlardan üçü Milli Birlik Komitesi tarafından onaylanır. (Fatin Rüştü ZORLU, Hasan POLATKAN, Adnan MENDERES) Kararın açıklanacağı günlerde, gazete ve dergilere birer “sansür” yazısı gönderilir. Yazıda gazetelerin Yassıada kararlarını müteakip, MBK’nin verdiği haberler dışında, haber vermeleri yasaklanır. (Kabacalı, 1994: 276-278-, 282, 284).

Frey (1965: 127)’e göre “1920-1957 yılları arasında TBMM’de 75 gazeteci üyelik yapmıştır. Bu yıllar içinde milletvekili olan gazetecilerin yüzde 53’ünü gazete sahipleri, yazarlar ve editörler, yüzde 39’unu ise muhabirler oluşturmaktadır. Milletvekillięi yapan gazeteciler, resmi ideolojinin propagandacılarıdır.”

4.5. 1960 Askeri Müdahalesi Öncesi Basın’ın Özgürlük Arayışları

Basının Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek bu çıkarlara hizmet etmesi beklenmiştir. Basınla iktidar arasındaki çatışmaların tümü ulusal çıkarlar konusunda farklı yaklaşımlardan doğar, siyasal iktidar basını yapacaklarına engel olarak gördüğünde onu susturacak önlemler almıştır. (Gürkan, 1998: 76).

Basının **kamuoyu oluşturma**⁽⁶⁾ ve yansıtma özgürlüğü hiç bir zaman sınırsız olmamıştır. Haberlerin yansıtılış ve yorumlanışında bazı engellerin var olduğu görülmektedir. Genel olarak her ülkede düşüncelerin açığa vurulması yöneticileri rahatsız ettiğinde yasaklama yoluna gidilmiş, basın özgürlüğünün sınırları düşünce ve inanç özgürlüğünün sınırlarıyla çizilmiştir. (Perin, 1974)

1939 yılından başlayarak iktidarın basını sınırlama yollarından biri de milletvekili-gazetecileri kendi partisinden sayarak bu gazetecilerden “*resmi ideolojinin propagandacıları*” olmaları yolunda beklentisini ifade etmesi olmuştur (Gürkan, 1998: 91).

Basın üzerinde iktidarın baskısının azalması, 2. Dünya savaşı sonrasında uluslararası ortama hakim olan liberal esintiler çerçevesinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 20 Şubat 1945 tarihinde gazetelerde “Hür Basın Komisyonu” üyelerinden bir heyetin Türkiye’de olduğu haberi yer alır. Temel ilkesi özgün basın olan bu heyet, Türk basını hakkında da ABD Başkanı’na sunulmak üzere bir rapor hazırlar (Gürkan, 1998: 167, 168).

Fakat bu özgürlük havası kısa sürer ve 1953’ten başlayarak basın üzerinde artan oranlarda DP iktidarının, yasalara dayanarak baskıcı uygulamaları görülür.

(6) Kamuoyu, toplumsal yaşamdaki olay ya da fenomenlerle, parti, kurum ve kişilerin etkinlikleriyle olan ilişkileri çerçevesinde ortak çıkarlar taşıyan toplumsal grup ya da insan topluluklarının resmi olmayan kitle bilinci biçiminde, toplumsal bilincin özgül bir varolma tarzıdır. Kamuoyu, tavsiye ve istem biçiminde olduğu kadar, birtakım toplumsal kurumların, bir bireyin ya da bir grup insanın bulunduğu eylemlerin onaylanması ya da mahkum edilmesi biçiminde de dile gelir (Bkz. Çalışlar, 1997: 25).

Türk Basını'nın geçmişten günümüze en büyük ve kronik sorunu, **çoğulculuk⁽⁷⁾ (pluralizm)** ve özgürlük yokluğu olmuştur. Aydınlar arasında başlayan özgürlük özleminin, basın yoluyla amorf kitlenin içinde bile işleyebileceği ve bunun bir toplumsal muhalefet hareketine dönüşebileceği hemen sezilmiştir (Oktay, 1987: 37).

Türk Basını demokrasisi gelişim çizgisi içerisinde aşırı akımlara karşı duyarlı bir tavır sergilemiş, siyasal istikrarın belli sınırlar içerisinde sağlanabileceği inancını taşımıştır (Gürkan, 1998: 409).

Türk Basın Tarihi'nin bir anlamda hoşgörüsüzlüğün (intolerans) tarihi olduğu da söylenebilir. Gerçektende Türk intelegensiya'sında özlemlenen tüm olumsuz ögeler, onun bir alt grubu olan gazeteciler arasında da görülmektedir. Düşünce alanında çoğulculuk (pluralizm) ve **radikalizm⁽⁸⁾**, özde bile sakıncalı görünmektedir (Oktay, 1987: 40).

(7)Çoğulculuk, varolan bütün şeyler, tek bir ilkeye indirgenemeyen, birbirinden aynı derecede yalıtık cevherlerin çoklaşmasından oluşur. Sosyoloji'de, Çoğulculuk, tek bir belirleyici toplum ilkesinin varlığın yadsımanın, tarihi rastlantısal olayların bir karşıtı olarak anlamının, bunun sonucunda da, toplumsal gelişmenin nesnel yasalarını çözümlemeyi reddetmenin temeli olarak yer alır. Çoğulculuk, Marxçı-Leninci felsefenin ve sosyalizmin siyasal sisteminin monist temelini gözden düşürmede ve burjuva demokrasisini haklı göstermede kullanılır (Bkz. Çalışlar, 1997: 94).

(8)Radikalizm, İngilizce radicalism kelimesinden türemiştir. Büyük Britanya'da ve bazı ülkelerde, geçmişteki kurumlardan tamamıyla kurtulmak amacını güdenlerin düşünce tarzını ve öğretisini belirten terimdir. Büyük Britanya'da "radikal" sıfatı whig'ler, sonra da onların yerini alan liberaller arasında en kararlı reformcuları belirlemek için kullanıldı. Terim, aralarında kurulu düzene ve özellikle monarşi ile kiliseye karşı belirli bir düşmanlıktan başka hiçbir ortak yan bulunmayan çeşitli eğilimleri karşılar (Meydan Larousse, 1992: 380).

Türk Basını yeni gazeteler de katılmış olarak demokrasiye geçiş dönemine bir özgürlük havası içinde girer ama bu iyimserlik ancak üç yıl süre ve DP giderek anti-demokratik yasaları birbiri ardına yürürlüğe sokar. 6-7 Eylül 1955 olaylarının faturası iktidar tarafından basına yüklenir. 6-7 Eylül olaylarının ardından İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilerek gazeteler üzerindeki baskı yoğunlaştırılır. Siyasal olaylardaki gerginliğe paralel olarak bu baskı Pulliam, Yeşilhisar ve Üniversite olaylarıyla birlikte doruğuna ulaşır. İktidar bununla da yetinmeyerek, sonun başlangıcını oluşturan bir karar alarak 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'nu kurar. Basının 1950-1960 arasında iktidarın uygulamaları içinde en çok üzerinde durduğu konular:

- Türkiye'nin sürekli kullandığı komünizm şantajını destekleyici TKP tutuklamaları,
- Anayasa dilinin değiştirilmesi,
- Üniversite öğretim üyelerine, partilere üye olma yasağı getirilmesi,
- CHP'nin mallarına el konulması,
- Köy Enstitüleri'nin kapatılması,
- MP'nin kapatılması'dır.(Oktay, 1987: 50-52).

Özellikle üniversitelerde öğrenci olaylarının iyice şiddetlendiği, Vatan Cephesinin uzun listelerinin insanları bıktırdığı ve Tahkikat Komisyonu kararlarının tüm ağırlığını hissettirdiği 1958-1960 arasında gazetelerin bazı bölümleri boş çıkar. Bu boşluklar insanların düş güçlerini daha çok zorlar. Mina Urgan anılarında o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Gazeteler ikide bir kapatılıyor ya da sansür ediliyordu. Sansür edilen yerlerin boş bırakılması, "kim bilir neler yazılıydı" diye merakla kapılan okuyucuların düşgücünü daha da çok artırıyor." (Urgan, 1998: 268).

1960 yılında basın üzerinde sert bir sansür olduğu için, basın ve radyo bu eylemleri kamuoyuna yansıtamaz. Fakat dedikodu ve "fısıltı gazetesi" siyasal tedirginlik belirtilerini abartarak yaydığı için sansür, hükümetin isteğinin tersine bir işlevi yerine getirir. Büyük kentlerde hemen herkes askerlerin durumuna el koymasını beklemektedir (Kongar, 1981: 165).

28 Nisan'dan 27 Mayıs'a kadar geçen bir aylık süre içinde, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Fahri ÖZDİLEK 35, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Namık ARGÜÇ 29 bildiri yayımlar. Bildirilerin önemli bir bölümü sokağa çıkma yasağı konulması, öğrencilerle ilgili olarak öğretim kurumlarının ve yurtların kapatılması ile ilgilidir. Basın üzerine getirilen sınırlamalar ise, her zaman olduğu gibi hemen uygulanan sınırlamalardır. Ancak, sıkıyönetim ilanına neden olan olaylarla hiçbir bağlantısı bulunmayan alanlarda bile sınırlamaların varlığı dikkati çeker. İstanbul Sıkıyönetim komutanı, gazetelerin başlığının rengine de karışmaktadır. "Gazeteler, her zaman olduğu gibi normal başlıklarıyla neşredilecek, aksine hareket edenler hakkında kanuni işlem yapılacak ve gazeteler toplattıracaktır." (Cumhuriyet Gazetesi, 29.04.1960:1).

Daha sonra 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne katılan, tabii senatör olan zamanın sıkıyönetim komutanı Fahri ÖZDİLEK bununla da kalmaz ve basının iç işlerine karışır. ÖZDİLEK'in 8 numaralı tebliği şöyledir:

- Başlıklarda 72 puntodan büyük harf kullanmak,
- Sürmanşet,
- Dişi klişe,
- Espaslı manşet,
- Dört sütundan büyük resim kullanmak yasaktır (Üskül, 1997: 146-47).

30 Nisan 1960'da Adnan MENDERES'in radyo konuşması, 1960 öncesi Basın üzerindeki baskının en açık göstergesidir.

"Aziz ve muhterem vatandaşlarım,

Her an ve her saat başında yalan haberler, bir takım korkunç şayialar çıkarılmak suretiyle heyecan yaratmak ve bu heyecan vasıtasında bir takım kışkırtmalar da yaparak hadiseler çıkartmak istenmekte olduğunu ve bu yıkıcı faaliyetlerin belli merkezlerden idare edilmekte bulunduğunu dünkü konuşmamda arz ve ifade etmiştim.

Bu şayialara ve bu yalan haberlere inanılmamasını ve hatta bunları yapanların alakalılarına ve vazifelilere ihbar edilmesini de ayrıca rica etmiştim." (Sarol, 1983: 1006)

Demokrat Parti hükümeti, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi için büyük bir umut olarak göreve başlar. Adnan MENDERES, demokratik olmayan bütün yasaları kaldıracaklarını ve demokratik olmayan uygulamalara son vereceklerini belirtir. Fakat kısa zamanda seçmenlerin çoğunluğuna dayanan MENDERES İktidarı karşıt grupları yok etme eğilimini geliştirir. CHP'nin taşınmaz mallarına el konur. Demokrat Parti'nin yerel örgütleri demokratik olmayan yollarla güdümlenir. Resmi ilan düzeni, basına baskı yapmak için kullanılır (Kongar, 1981: 160).

Basın, denetimle karşılaştığı her dönemde özgürlüklerinin peşinde koşmuştur. 1955-1960 arası yasaya dayanarak cezalandırılan gazeteler ve gazeteciler, tüm olumsuzluklara rağmen mücadelelerine devam ederler. Basının özgürlük arayışları, üniversite gençliğiyle birleşir ve 1960 Askeri Müdahalesi basına yeni bir dönemi müjdelir.

4.6. 1960 Askeri Müdahalesi Sonrasında Türk Basını

Basın, 27 Mayıs'ın ve 1961 Anayasası'nın kabulünün ardından bir süre için özgürlüğüne kavuşur. Açılan çoğulcu bir dönemdir. Bu dönem yeni bir Sol'un doğduğu dönemdir (Oktay, 1987: 53)

1960-1970 döneminde görülen özgürlük ve radikalleşme sadece sola özgü bir olay değildir. Sağda da Basın faşist eğilimlerden teokratik devlet anlayışına uzanan geniş bir yelpaze oluşturur, dahası partiler çevresinde örgütlenir. Sol ve sağ basın, 1960'tan sonra toplumsal sınıf ve kesimlerdeki radikalleşmeye paralel olarak radikalleşirken, kendisini tarafsız diye niteleyen basının da bu tür uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, her zaman tarafsız kalmadığı görülür. 1960 sonrası basında, kitleselleşme, büyük sermayenin basına girişi ve teknolojilerin değişimi gibi sorunlar gündeme gelir (Oktay, 1987: 67, 80).

Askeri Müdahale'nin ardından 24 Temmuz 1960 günü Basın Şeref Divanı kurulur. Kuruluşun ardından 132 basın kururuluşu, vücuda getirilmiş bulunan Basın Ahlak Yasası'na uymayı kabul ederler. Basın Ahlak Yasası, bir yandan gazetecilik mesleği için bir takım sınırlamalar (mesleği özel amaç ve yararlar alet etmemek, kamu yararına zarar verici yayınlar yapmamak, müstehcen yayın, özel hayatı küçük düşürücü yayınlar yapmamak) getirirken bir yandan da basın çalışanlarına bir takım görevler yükler. (Perin, 1974:126-127)

4.7. 1961 Anayasası'nın Türk Basınına Etkileri

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından hazırlanan ve 9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasıyla kabul edilen Anayasa, temel hak ve özgürlükleri

güvence altına alır, Kurucu Meclis'te Anayasa'nın hazırlanışı sırasında yapılan görüşmeler, bir çok aydına büyük umut verir. Bu durum, uzun yıllardır baskı altında yaşayan solun örgütlenmesine geçilebileceği yolunda izlenimler oluşturur (Oktay, 1987: 59).

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'ni yapan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi'nin biçimlendirdiği, "serbest seçim -genel oy- partilerin temsili" ilkelerinden oldukça uzak bir "Temsilciler Meclisi"ne yaptırılır ve ortaya çıkan metnin son biçimini alışı, "seçilmişlik-temsilcilik-vekillik" niteliğinden tümüyle yoksun Milli Birlik Komitesi, önemli rol oynar. (Parla, 1996: 19).

1961 Anayasası ile, öncelikle vatandaş hak ve özgürlükleri büyük ölçüde genişletilir. İkinci olarak, bürokrasi, TRT, üniversiteler gibi bazı kurumlara karşı hükümetin gücü mümkün olduğunca azaltılır. Son olarak, devlet eliyle planlı kalkınmaya geçilerek, devlete bazı sosyal ve ekonomik fonksiyonlar verilir. Böylece, bir yandan siyasal iktidarların gücü azaltılırken, diğer yandan devletin müdahale alanı genişletilerek, devlet seçkinlerinin de istediklerini yansıtacak biçimde, devletin daha kapsayıcı olması sağlanmış olur. Cevdet SUNAY'ın deyimiyle, 1961'de oluşturulan liberal bir anayasadır, liberal bir toplum değil (Örs, 1996: 156, 157).

1961 Anayasası, sıkıyönetimi "olağanüstü yönetim usulleri" içinde ele alır. Sıkıyönetimi uzatma süresi iki ayla sınırlandırılır ve TBMM'nin denetimi artırılır. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ya da durdurulması konusunda yasa koyucunun hareket alanı genişletilir (Üskül, 1997: 30).

1961 Anayasası kuvvetler ayırımı ilkesine dayanır. Yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsız hale getirilmiştir. Kuvvetler ayırımı, devlet organları arasında üstünlük anlamına gelmemektedir. (Parla, 1996: 27).

1961 Anayasası'nın 17. Maddesinde yer alan Haberleşme gizliliği konusu, hakim kararıyla bu gizliliğe dokunulabileceği hükmünü getirir. Düşünce özgürlüğü konusunda (20. Madde), 1961 Anayasası kısa ve özlüdür. Düşünce özgürlüğünü sınırlamasız kabul eder; kimsenin düşüncelerini açıklamaya zorlanamayacağını söyler; herkesin düşüncelerini söz, yazı, resim ile ve başka yollarla tek başına ve toplu olarak açıklayabileceğini ve yayabileceğini ifade eder. Basın özgürlüğüne ilişkin (22-28. Maddeler), yalnızca "milli güvenlik" ve "genel ahlak"ı koruma gerekçeleriyle sınırlandırılma getirilmiştir. Yayınları toplatma ve kapatma konusunda "ancak hakim kararıyla" esası getirilir. Kitap ve broşür yayını izne bağlı tutulmamakta ve sansür edilmemektedir. Yine 1961 Anayasası'nda basın ve yayın araçları belli durumlar dışında, müsadere edilmemektedir (25.Madde). 1961 Anayasası basın dışı haberleşme konusunda ise (26-31. Maddeler), özgürlükçü ve koruyucudur. " Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz" demektedir (Parla, 1996: 34-36).

1961 Anayasası hürriyetlerin ve demokrasi düzeninin teminatını üniversite, radyo-televizyon, ajans gibi muhtar müesseselerin sosyal yapı içinde yer almasında görür (Tunçkanat, 1996: 425).

1961 Anayasası'nın özgürlükler konusunda en önemli yeniliği, yasaların anayasaya uygunluğunun denetimini yapacak bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasını öngörmesidir. Bu hukuk devleti anlayışının da yaşama geçirilmesi ve yargı yolunun açık tutulmasıdır (Üskül, 1997: 43, 44).

1960 öncesinde, TBMM'deki görüşmeleri yayımlamayı yasaklayan DP yönetiminin aksine 1961 Anayasası'nın 87. Maddesi, "Meclis görüşmeleri açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır. Kapalı oturumlardaki görüşmelerin

yayımı Meclis'in kararına bağlıdır. Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez" demektedir (Parla, 1996: 55).

1961 Anayasası, koruyucu ve geliştirici özgürlükler rejimiyle, sivil yargının bağımsızlığına dayanan hukuk devleti anlayışıyla, kendinden önceki ve sonraki anayasalardan üstün sayılmıştır (Parla, 1996: 108).

27 Mayıs'ın ikinci kalıcı izi; Türkiye'nin Batı standartlarına en yakın ve en iyi Anayasası'nı getirmiş olmasıdır. Bu anayasa ile yargı bağımsızlığı, grevli-toplu sözleşmeli çalışma düzeni yaşama geçirilir. Anayasa Mahkemesi'ne kavuşulur (Civaoğlu, Milliyet, 27.05.1998: 21).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. OTORİTER BASIN KURAMI ÇERÇEVESİNDE 1957-1961 ARASI BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

5.1. Otoriter Basın Kuramı ve Özellikleri

Siyasal Rejimin belirleyici olma özelliği çerçevesinde, Basın Rejimleri'ni sınıflandırmaya yönelik çeşitli modeller geliştirilmiştir. Otoriter (Yetkeci) Basın Kuramı bu modellerden biridir. (Fred SIEBERT, Theodore PETERSON ve Wilbur SCHRAMM'ın Sınıflaması.) (Güvenir, 1991: 24).

Basın kuramlarını sınıflayan modelin en eskisi F.SIEBERT, T.PETERSON ve W.SCHRAMM'ın sınıflamasıdır. Bu sınıflama, Otoriter Basın Kuramı, Liberal (Özgürlükçü Basın Kuramı), Sovyet Komünist (Sosyalist) Kuram, Sosyal Sorumluluk Kuramı'dır. Bu sınıflama Dennis McQuail tarafından değiştirilmiş ve bazı eklerle genişletilmiştir. Otoriter Kuram, devlet ve birey arasındaki ilişkilerde **devleti⁽¹⁾** ön planda tutar. Korunması gereken en yüce varlık devlettir (McQuail 1994: 86).

Basın alanının ilk düzenlemelerine egemen olan Otoriter Kuram ve yaklaşımı, en eski, tarihsel geçmişi yönünden en çok uygulanmış bir yaklaşım ve kuramdır. Kapsam içinde kalan iletişim sistemlerinin ortak özelliği gazetecilerin (ve tüm içerik üretenlerin) gerçekten bağımsız olmamaları ve son değerlendirmede-gerektiğinde zora dayanılarak-hükümet

(1)Devlet, toplumun sömürücü sınıfını sömüren nüfusu baskı altında tutmasını bir aracı olarak sınıflara bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. Devlet'in ortaya çıkışı, bir ordusu ve polisi, hapishaneleri ve çeşitli zorlayıcı kurumları olan özel bir kamu otoritesinin biçimlenmesiyle oluşmuştur (Bkz.Çalışlar, 1997: 108).

Devlet, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı teşkilatlı millet veya milletler topluluğudur. (Meydan Larousse, 1992: 258).

otoritesine bağı kılınmalarıdır. Otoriter yaklaşımda, yönetimin kontrol araçları çok çeşitlidir. Sıkı yasal düzenlemeler, üretimin devletçe kontrolü, mesleğe zorunlu davranış kuralları getirilmesi, vergi ve benzeri ekonomik yaptırımlar uygulaması, yazışları kadrosunun doğrudan hükümet tarafından atanması bu araçların en önemlileridir (Kaya, 1985: 39).

Otoriter Medya Basın Kuramı'nın en temel önermesi, medyanın daima devlet kontrolü altında bulunması gerektiğidir. Herhangi bir iletişim aracı, yönetimi eleştirecek, otoritesini zayıflatacak yayın yapamaz. Basının, medyanın birincil işlevi yönetici sınıfın fikirlerini, tutumlarını ve taleplerini aktarmaktır. Otoriter sistemde medyanın temel işlevi, yönetici sınıfın çıkarlarını korumak, iktidarlarının sürmesini sağlamak ve azınlık yönetimine dayalı sistemi yaşatmaktır. Fred SİEBERT, Otoriter Kuram'ın farklı kökenlere sahip olduğunu söyler. Yetkeci Kuram, hem tarihsel ve hem de coğrafik olarak en yaygın olanıdır ve yüzyıllar boyu dünyanın değişik bölgelerinde temel doktrin olarak kabul edilmiştir. Siebert'e göre, bu kuramın, dünya üzerindeki tüm yetkeci uygulamaların temellendirilebileceğ bazı önermeleri vardır. Bu önermelerden ilki insanın doğasıyla ilgilidir. İkincisi devletin doğasıyla, üçüncüsü bireyin devlet ile ilişkisi hakkında ve dördüncüsü de bilginin doğası hakkındadır. (İrvan, 1994: 212-213).

16. ve daha çok 17. yüzyılda dünyanın birçok ülkesi tarafından benimsenmiş olan Otoriter Basın Kuramı, ulusal basın sistemlerinin esasını oluşturan bir görüştür. Kuramın oluşmasında gösterilen kaynaklar arasında PLATON, MACHİAVELLİ, HOBBS, HEGEL ve TREİTSCHKE vardır. PLATON, "Republic" (Cumhuriyet) adlı yapıtında aristokratik yönetim biçimini yücelterek devletin ancak bilge kişilerin elinde güvende olacağını söylemiştir. MACHİAVELLİ ise PLATON'un aksine devletin amaçlarıyla ilgilenmez. Onun asıl ilgilendiğ konu, siyasal gücün nasıl korunacağı ve sürdürüleceğidir. Otoriter Kuram'ın en önemli düşünürlerinden biri olan Thomas HOBBS, bir devlet modeli geliştirir. Bu modelde kamunun yararı için bireyin kontrol

altında tutulması gerekli görülmektedir. En önemli yapıtı olan "Leviathan-Ejderha"daki görüşleri, 17. yüzyıl otoriter yönetimlerin baskıcı uygulamalarını meşrulaştırmada bir başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. SIEBERT tarafından Komünizm ve Faşizmin düşünsel düzeyde fikir babası olarak nitelenen George HEGEL, devleti başlı başına bir amaç olarak görür. HEGEL'in tanımladığı devlette yurttaşın görevi devletin bir üyesi olarak hareket etmektedir. HEGEL'in fikir babalığını yaptığı Komünist ve Faşist hareketler, 20. yüzyılda Avrupa ve daha sonra da tüm dünyada yayılmıştır (İrvan, 1994: 213).

Yakın tarihimizde tanık olduğumuz bu yönetim biçimlerinde Otoriter Kuramın tüm özellikleri görülmektedir. Almanya'da HİTLER, radyo, gazete ve özellikle sinemayı etkin bir biçimde iktidarının sürmesi ve büyümesi için kullanmıştır. İtalya'da MUSSOLİNİ yönetimi Otoriter Basın Kuram'ı çerçevesinde basın üzerinde inanılmaz denetimler getirir. Sovyet Rusya'da merkezden yönetim, devletin her şeyin başı ve tek sorumlusu olma fikri Otoriter Kuram'ın yakın tanıklığı niteliğindedir.

Otoriter Basın Kuramı'nın özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Basının temel görevi ve amacı, iktidarın siyasasını desteklemek ve geliştirmek, devlete hizmet etmektir.
2. Basın araçlarını, devletten özel bir ruhsat ya da benzeri bir izin alan kişiler kullanabilir.
3. Basın iktidar tarafından, faaliyete başlarken verilen özel izin, özel kurumlar ve bazen de sansür yolu ile denetlenir.
4. Basında, iktidarların karar ve uygulamalarını, yöneticileri eleştirmek yasaktır.
5. Otoriter Basın Kuram'ı içerisinde basın özel sektörün ya da kamu kuruluşlarının elinde bulunabilir. Otoriter Kuramı diğer kuramlardan ayıran en temel fark, basın mülkiyeti iktidarın elinde olmasa dahi uygulanan politikayı

desteklemek ve güçlendirmek için kullanılan bir araç olmasıdır (Güvenir, 1991: 24-27).

Otoriter Basın Kuramı'nın egemen olduğu bir sistemde medyanın kısaca şunları yapması veya yapmaması beklenir:

1. Siyasal otoritenin zayıflamasına yol açacak hiçbir yayın yapmamalıdır.
2. Daima siyasal otoriteye yardımcı olmalıdır.
3. Egemen ahlaka ve siyasal değerlere saldırmamalıdır.
4. Bu ilkeler doğrultusunda medya sansür edilebilir.
5. Otoriteye yönelik kabul edilemez saldırılar, resmi politikadan sapmalar ve ahlaki değerlere yapılan saldırılar suç sayılır (McQuail, 1983: 86)

5.2. Otoriter Basın Kuramı Çerçevesinde 1957-1961 Arası Türk Basını

1950-1960 dönemi basını, Otoriter Kuram'ın pek çok özelliği ile açıklanabilmektedir. 1953'e kadar DP ve basının arası iyidir. Bunun en açık göstergesi, 1950 Basın Yasası ve 1952 basın çalışanlarının çalışma koşullarını düzenleyen yasalardır. 1950 Basın Yasasıyla 1931 Matbuat Yasası iyileştirilmiştir. 1952'dekiyle de basın çalışanları bazı haklar elde etmişlerdir. 1953 yılıyla beraber iktidarın yönetimde otoriter ve baskıcı uygulamaları başlar. Bu otoriter uygulamalar yasalar yoluyla basın alanında da görülür. 1953 Temmuzunda çıkan yasayla, sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi şikayete bağlı iken, artık savcının, bakanın olurluğu olarak re'sen takibine bırakılması kabul edilir. Bu yasayla siyasal otoriteyi temsil eden bakanlara dair hakaret, saldırı hakkı ortadan kaldırılır. Hakaret suç teşkil eder. 1954 yasasıyla birlikte kişilerin özel hayatlarına tecavüz edilmesi kısıtlanır ve cezalandırılır. Sözkonusu suçların şikayete bağlı olması kaldırılır, ancak savcının mağdurun yazılı muvafakatını alması

öngörülür. 1954 yasasında yer alan hükümler, devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaşına neden olacak yalan haberlerin 1 yıl ile 3 yıl arası cezalandırılmalarını öngörür. 1954 Basın Yasasıyla, Otoriter Basın Kuramı 'nın özelliklerinin çoğunluğunun yaşama geçirildiği görülmektedir. 1954 Basın Yasası, 1956'da daha da sıkılaştırılır (Alemdar, 1995: 130).

1956'da Basın Yasası'nda para ve hapis cezaları arttırılır, pek çok gazete kapanma cezası alır. Hüseyin Cahit YALÇIN, Halkçı gazetesindeki makalelerinde Başbakan'a hakaret ettiği gerekçesiyle 26 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılır. Cezaevinde hastalanan YALÇIN'ın cezası baskılar sonucu Celal BAYAR'ın özel izniyle kaldırılır. CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesi, 1954 Nisan'ından 1955 Haziran'ına kadar 15 ay çıkmaz ve Yazı İşleri Müdürü Cemal SAĞLAM hakkında 69 dava açılır. 6/7 Eylül olayları nedeniyle iktidar, sıkıyönetim kararı aldıktan sonra 7 Eylül tarihli gazeteler sansür edilir. Gazetelerin sansür edilen başlıkları okunmaz hale getirilir (Kabacalı, 1994: 245).

1956'da basının yaşadığı olaylarda, Otoriter Basın Kuramı'nın "Egemen ahlaka ve siyasal değerlere saldırılar olduğunda, medya sansür edilebilir" maddesi görülmektedir. 1957 Genel Seçimleri'nden sonra Basın üzerindeki otoriter uygulamaların daha da arttığı görülür. Özellikle 1958'de kurulan Vatan Cephesi örgütü otoriter uygulamaların bir başka örneğidir. Örgütü kabul edilenlerin isimleri saatlerce devlet radyosundan okunur. Vatan Cephesi uygulaması, Otoriter Basın Kuramı'nın "Basının temel görevi ve amacı iktidarın siyasasını desteklemek ve geliştirmek ve devlete hizmet etmektir" maddesinin yaşama geçirildiğini göstermektedir. DP, radyoyu adeta propaganda aracı gibi kullanır. 3 Kasım 1958'de Ulus gazetesi 1 ay kapatılır. Vatan ve diğer pekçok gazete de kapanma cezaları alır. Gazete kapatmalar ve yargılanan gazeteciler, Otoriter Basın Kuramı'nın, medya sansür edilebilir maddesinin, incelenen dönemde uygulandığının en açık göstergesidir. Vatan, Ulus ve Dünya gazeteleriyle, Kim, Akis ve Altıok dergileri hakkında

MENDERES'in izniyle davalar açılır ve gazete sahipleri yargılanır (Kabacalı, 1994: 260).

1960 yılında DP'nin muhalefette ve Basın ile ilişkileri alabildiğine gerginleşir. 18 Nisan 1960'ta kurulan Tahkikat Komisyonu, CHP ve bazı gazetelerin faaliyetlerini araştıracaktır. Bu süre zarfında da her türlü haber ve TBMM konuşmaları ve zabıtları yasaklanır. Bu uygulama da Otoriter Basın Kuramı'nın "Otoriteye karşı kabuî edilemez saldırılar, resmi politikalardan sapmalar ve ahlaki değerlere yapılan saldırılar suçtur ve yasaklanır" maddesinin Tahkikat Komisyonu yoluyla meşrulaştırılmasıdır. Bu yasaklamaların nedeni İNÖNÜ'nün Meclis konuşmalarının Ulus gazetesinde yayımlanmasını önlemektir. Ulus matbaası basılır ve gazetelere el konur. Baskıdan kaçırılan gazeteler ertesi sabah CHP milletvekillerince satılır (Kabacalı, 1994: 263, 264, 266).

CHP'nin seçim dışı yollardan iktidara gelme çabasında olduğunu, hücre örgütü kurduğunu ve silahlı ayaklanma hazırladığını ileri süren DP'nin, 18 Nisan 1960'da kurduğu Tahkikat Komisyonu, CHP'nin ve muhalif basının üzerindeki baskıların doruk noktasına çıkmasıdır. Çünkü bu komisyon ile iktidar, muhalefet ve basın üzerinde her türlü sansür hakkına sahip olur (Gevgilili, 1987:144,145).

1959-1960 yılları arasında Başbakana hakaret etikleri gerekçesiyle Kim dergisi'nden Şahap BALCIOĞLU, Vatan gazetesi'nden Naim TİRALI ve Selami AKPINAR, 16'şar ay hapse mahkum edilirler. 72 yaşındaki Ahmet EMİN YALMAN, 15 ay hapse mahkum olur ve hastalığı nedeniyle serbest bırakılır. Vatan gazetesi bir ay, ulus gazetesi iki ay kapatılır. Ulus'un yazarları Müdürü Ülkü ARMAN, açlık grevi yapar. 28 Nisan öğrenci olaylarından ve sıkıyönetim ilan edilmesinden sonra 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne kadar basın üzerindeki denetimin iyice çoğaldığı görülür. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, 28 Nisan olaylarının neşri ve fotoğraflarının tab edilmesini yasaklar. Komutanlık, başlıklarda 72 puntodan büyük harf kullanılmasını,

sürmanşeti, dişi klişeyi, espaslı manşeti ve dört sütundan büyük resim kullanmayı da yasaklar. Otoriter Basın Kuramı'nın en açık şekilde görüldüğü bu yasaklarla, Basın üzerinde uygulanan sansürün, teknik ayrıntılara inecek kadar yoğunlaştığı bir gerçektir (Kabacalı, 1994: 260).

DP'nin devlet olanaklarını kendi propagandası için kullanmasının en iyi örneğini 1949'da kurulan, Güneş Matbaacılık Türk A.Ş. oluşturur. Güneş Matbaacılık ayrıca DP'ye bankalardan borç alma aracı olmuştur. Şirket, 20.06.1959 tarihli toplantısında da DP'ye verilmek üzere İş Bankası'ndan 1 milyon Türk lirası borç para alınmasına karar verir. DP, gerek Güneş Matbaacılık, gerekse 30.06.1957'de Güneş Matbaacılıkla birleşen Neşriyat Türk Anonim ve bu şirketler yoluyla çıkardığı gazeteler ve yayınlarla (Zafer, Zafer Akşam Postası, Yeni Köylü, Havadis gazeteleri), propagandasını yapmıştır. Demokrat Parti Türkiye'de bir siyasal iktidarın sahip olabileceği bütün olanaklarla kitle iletişim alanını denetimi altında tutmuştur. Radyo ve gazetelerin önemli haber kaynağı Anadolu Ajansı doğrudan kontrolü altındadır. Gazetelerin önemli gelir kaynağı olan ilan ve reklamların dağıtımı yine iktidarın elindedir. Güneş Matbaacılık ve Neşriyat Anonim Ortaklığı sayesinde DP iktidarı, gereksinim duyduğu mali kaynakları kamu bankalarından elde eder. Bu uygulamalar göstermektedir ki basın üzerinde, Otoriter Basın Kuramı'nın bütün özellikleri 1957-1961 yılları arasında uygulanmıştır (Alemdar, 1994: 137, 140, 146).

DP'nin 1950-1960 arası uygulamaları, demokratik olmaktan çok baskıcıdır. 27 Mayıs günü Silahlı Kuvvetler adına yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi, yeni bir Anayasa hazırlayacak olan bir Kurucu Meclis için çalışmalar yaparken, bir yandan da antidemokratik kanunların belirlenmesi amacıyla hukukçulardan oluşan bir komisyon kurar. Bu komisyonun raporları sonucu basın özgürlüğünü önemli ölçüde sınırlayan kanunlardan bazıları değiştirilir. 9 Temmuz 1961 günü yapılan referandum sonucu kabul edilen 1961 Anayasası'yla da söz, yazı ve düşünce özgürlüğünü sağlayan maddeler getirilir (22-27 Maddeler) (Kabacalı, 1994: 280, 284).

5.3. Basın Rejimi Çerçevesinde Basın Özgürlüğü

Siyasal iktidarın basını kontrol etme çabalarına karşın, basının kamuoyunu özgürce yaratabilmek ve resmi kişi ve kurumları, kararları eleştirme ve tartışma özgürlüğüne sahip olma çabası "Basın Özgürlüğü"nü gündeme getirir. Toplumların demokratikleşme sürecine paralel olarak, basın da siyasal iktidar karşısında kendi özgürlük mücadelesini sürdürür (Gürkan, 1998: 14-15).

Türkiye ve dünyada basın tarihi, iktidarın basını kısıtlamaları, basının da özgürlüklerinin peşinde koşması şeklinde gelişmiştir. Osmanlı'da 1727'ye kadar Türkçe ve Arapça yazı basmak yasaklanır. O yıl açılan tek basımevi, yetkililer tarafından 1784 yılına kadar kapatılır. Avrupa bağlamında basın özgürlüğü için girilen uzun ve çekişmeli kavga ilk olarak en canlı biçimiyle İngiltere'de sahneye çıkar. Oradan hızla Amerika'ya ve daha zayıf olan kıta Avrupası'na yayılır. 18. Yüzyılda iktidara karşı basının sistemli direnişi, İngiltere'den başlayıp, oradan da tüm dünyaya hızla yayılır. Daha önceki çabalar ise bu hızlı yayılışın tohumlarını oluşturur (Keane, 1993: 26-28).

Basının bir muhalefet potansiyeli taşıyor olması, onun çalışma sahasının ve faaliyetlerinin düzenlenmesine neden olmuştur. Bu düzenlemelere **Basın Rejimi⁽³⁾** adı verilmiş ve siyasal rejimlerin hangi oranda ve ne şekilde basını denetimi altına aldığı, başka bir deyişle siyasal iktidarların basın üzerindeki belirleyiciliği rejimin demokratikliği açısından bir ölçüt oluşturmuştur (Sibert, Peterson, Schramm, 1963).

(3) Basın rejimi için bakınız : Denis McQuail, Mass Communication Theory: An Introduction, London: Sage Publications, 1983.

1950-1960 döneminin önemli basın olaylarından biri, gazetelerin kitleleşmesidir. Bu dönemde gazetelerin, toplam yarım milyonu aşan tirajlara ulaşırlar. Türk Basını yeni gazeteler (Mayıs 1948'de kurulan Sedat SİMAVİ'nin Hürriyet'i ve 1950'de kurulan Ali Naci KARACAN'ın Milliyet'i) katılmış olarak demokrasiye geçiş dönemine bir özgürlük havası içinde girer. Ama 1954 yılından sonra bu özgürlük havası yok olur. 6/7 Eylül 1955 olaylarının ardından İstanbul'da ilan edilen sıkıyönetim ve gazetelere getirilen sansür, 1960 yılında kurulan Tahkikat Komisyonu'na kadar özellikle yasalar çıkartılarak devam eder. 1960 Askeri Müdahalesi'nin ardından 9 Temmuz 1961 Anayasa'sıyla basın 1954'den başlayarak peşinde koştuğu özgürlüklerinin çoğunluğuna kavuşur (Oktay, 1987: 49-51).

Basın Hürriyeti ile kişilik hakkının korunması, Anayasa ve kanunlar ile uluslararası bildiri ve sözleşmelerde düzenlenip, koruma altına alınmış iki temel hak ve değerdir. Bu iki temel hak çoğu zaman birbiri ile çatışır. Çünkü, haber veya eleştirilerin konusunu genellikle kişi veya kuruluşlar oluşturur (Çiftçi, 1990-1991:65).

1959-1960 yılları arasında Muhalif Basın'da, özellikle MENDERES'in kişilik haklarına saldıran karikatürler yayımlanır. Bu karikatürler MENDERES'in iyice artan baskıcı uygulamalarını eleştirir. 30 Nisan 1960'da Cumhuriyet gazetesinde Ali ULVİ'nin çizdiği "Altında 'uçtu uçtu' yazısı" bulunan karikatür, başta NERON olmak üzere HİTLER, MUSOLLİNİ, BATİSTA ve benzerleri gibi beş altı diktatörün arasından MENDERES'i de sıraya koyar, sonucun iyi olmayacağını belirtir (Kabacalı, 1994:266)

ALTINCI BÖLÜM

6. 1957-1961 ARASI DÖNEMİN BÜYÜK GAZETELERİ ÇERÇEVESİNDE BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

6.1. Dönemin Altı Büyük Gazetesinin Genel Özellikleri ve İktidarla Olan İlişkileri

Ulus, Zafer, Milliyet, Cumhuriyet, Hürriyet, ve Vatan gazeteleri 1957-1961 arasında Türkiye’de önemli bir yere sahip, yüksek tirajlı gazetelerdir. Gazeteler, geniş kitlelere seslenmekte, okuyucusunun güvenine sahip, iktidar ve muhalefete yakın yönetici ve yazar kadrolarıyla öne çıkmaktadırlar.

Milliyet Gazetesi

Ali Naci KARACAN tarafından 1950 yılında çıkarılmaya başlayan *Milliyet*, 1950’lerden günümüze kadar Türkiye’nin önemli gazetelerinden biri olmuştur. 1950’lerde 20-25 bin civarında olan gazetenin tirajı, 1960’lardan sonra 200 bini bulur. 1957’de 8 sayfa olarak, 10 kuruşa çıkan gazetenin fiyatı 1960’dan sonra 25 kuruş olur. 1950-1955 yılları arasında Faruk DEMİRTAŞ’ın Yazı İşleri Müdürlüğü yaptığı gazetenin yazarları arasında İsmail Hami DANIŞMENT, Orhan ÖZKIRIM, Fahri NEVRUZOĞLU, siyasi ve sosyal içerikli yazılar yazar. Gazetenin başyazıları, Ali Naci KARACAN imzalıdır. 1955’den sonra Abdi İPEKÇİ’nin gazetenin yönetimine gelmesiyle siyasi ve sosyal içerikli yazılar yazan isimlerin değiştiği görülür. Peyami SAFA, (19 Mart 1959’da ayrılır) Çetin ALTAN, Refik ERDURAN, Refi Cevat ULUNAY, yeni dönemin yazarlarından bazılarıdır. Başyazılar Abdi İPEKÇİ imzalıdır. Çıkmaya başladığı günden bu yana başyazarlar, *Milliyet*’te siyasi eğilimin göstergesi hatta belirleyicisi olmuşlardır.

Milliyet, DP'ye olan yakınlığı sonucu aldığı yardımlar ve 1954'den sonra Abdi İPEKÇİ'nin gazeteye gelişiyle, teknik ve içerik olarak kabuk değiştirir, iktidarın yayın organı Zafer'e oldukça yakın bir politika izler. DP'nin iktidara gelir gelmez öne sürdüğü, halkın özgürlüğü için halk tarafından iktidara getirildikleri söyleminin yanında yer alır. Milliyet'in basının kitleselleşmeye başladığı 1950-1960 dönemi arasında popüler unsurları yapısında toplaması ve teknik açıdan kendini bu yönde geliştirmesi de aynı anlayışın bir uzantısı olur. Milliyet, 1950'lerden sonra Türkiye ve dünyada ekonomik alanda başlayan değişimleri de benimseyerek bir kitle gazetesi olur (Çelik, 1991: 12,13).

Milliyet, DP iktidarının ilk yarısında, DP yanlısı, iktidarın yayın organı Zafer'e oldukça yakın bir yayın politikası izler. İktidarın yanındaki Milliyet'in, eleştirilerinde de yapıcı ve olumlu olduğu görülür. Yazarlar, liberal düzeni ve özgürlükleri savunmaktadırlar. Komünist hareketlere karşı sert ve ağır yazılar Milliyet'in sayfalarında sık sık yer alır. Ordu yanlısı ve Atatürk'e bağlıdır (3 Mayıs 1950, Milliyet).

Milliyet'in yayın anlayışı sonucunda ortaya koyduğu eğilimin açısından belirsizlik dönemi olarak nitelendirilebilecek DP iktidarının ikinci beş yılında meydana gelen ve DP'nin büyük yanlışları olarak kabul edilebilecek 6-7 Eylül olayları, Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonlarının kurulması, Kayseri ve Yeşilhisar olayları ve önlenemeyen karaborsa karşısında Milliyet, bazen iktidar yanlısı bazen muhalefet yanlısı tavır koyar. 1955-1960 dönemi için söylenebilecek şey Milliyet'in artık DP'ye hizmet eden bir gazete olmaktan çıktığıdır.

Abdi İPEKÇİ'nin dinamik, modern yeni bir gazete oluşturma çabaları 1957'den sonra daha da hızlanır. 1960'dan sonra farklı okuyucu kitlelerini Milliyet'e dahil etme çabası, yeni arayışlara yol açar. Milliyet'in geniş kitlelere seslenme çabası, Ali Naci KARACAN'ın çizdiği aydın kesime seslenen

gazete programının yerine Abdi İPEKÇİ'nin ortaya koyduğu halkın gazetesi anlayışının bir sonucudur (Çelik, 1991: 65).

1960'dan sonra Milliyet, DP'nin baskıcı tutumları ve ülkedeki gergin atmosferinde etkisiyle İnönü'nün konuşmalarını sürekli manşetten ve büyüterek verir. DP'nin muhalefete karşı tutumunu ve sert yaklaşımını onaylamaz, yazılarında partilerin birbirlerine daha ılımlı yaklaşımlarını vurgular.

1960'larda yaşanan olaylar sonucu, (Öğrenci Olayları, Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu ve Yasalarda yapılan değişikliklerle) Milliyet iki uçlu bir yayın politikası izler. Bir tarafta zaman zaman ölçülü eleştirilere giderek siyasi gündemi takip eden Abdi İPEKÇİ, diğer taraftan politik konularda iktidara çok sert eleştirilerle hücum eden Çetin ALTAN vardır. Çetin ALTAN, DP'nin üçyüzün üzerinde olaya yayın yasağı koymasını ve bunun halkın gözünden saklanmasını, basının, ispat hakkı tanınması konusunda suçlandırıldığı konusunda, yoğun eleştirilerin yer aldığı yazılar yazar (Çelik, 1991: 91,92).

1960 Askeri Müdahale'sine kadar gazetenin zaman zaman getirdiği eleştiriler, düzenleyici, sorunların DP iktidarı içerisinde halli yönünde olur. 1960 yılı başlarıyla birlikte DP iktidarını eleştirmeye başlayan Milliyet, ordunun 27 Mayıs sonrasında tutumunu daha açık biçimde ortaya koyar. Yeni dönemde, Milliyet Milli Birlik Komitesi'nin yanında yer alır.

Askeri Müdahale'nin ertesi günü manşet, "İdare Orduda" olur. Birinci sayfadan silahlı kuvvetlerin verdiği tebliğler, ilan şeklinde duyurulur. Milliyet kesin olarak müdahaleden ve onun getirdiği statükodan yana olduğunu belirgin olarak ortaya koyar. Gazete, müdahaleden sonraki yayın politikalarında, gerek haberleri sunuş biçimi, gerekse yazarların köşe yazılarındaki yorumlarıyla müdahalenin yol açtığı özgürlük, hürriyet ortamının savunucusu, söylemcisi olur (28 Mayıs 1960 Milliyet).

29 Mayıs 1960 tarihli Milliyet'te "Hürriyet Mücadelemiz" başlıklı bir yazı dizisine başlanır. 1960'in ikinci yarısından itibaren belirginleşen DP aleyhtarı ve Ameriken emperyalizmi karşıtı gençlik hareketli ayrıntılı fotoğraflarla verilir. DP'nin basına uyguladığı sansür nedeniyle yayımlanamayan belgeler ve fotoğraflar yazı dizisi içinde yer alır. İhtilali izleyen günlerde, Orgeneral Cemal GÜRSEL'in DP aleyhine yaptığı açıklamalar sürekli manşetten verilir. "açıklanan belgeler"le eski iktidar, yeni yönetim ve basın tarafından teşhir edilir. Milliyet gazetesi Yassıada mahkemelerini de yakından izler. Yorumlamaktan kaçınır. 15 Ekim Genel Seçimleri öncesinde de İNÖNÜ'nün fikirlerinin, kamuoyuna duyurulmasında aracı olur.

Zafer

30 Nisan 1949'da çıkmaya başlayan Zafer gazetesi, DP'nin yayın organıdır. Güneş Matbaacılık T.A.O adına çıkan gazete, DP'nin icraatlarına geniş şekilde yer verir. İlk yıllarda 10 kuruşa ve 6-8 sayfa olarak çıkan Zafer, 1955'te 15 kuruş, 1958'den sonra 25 kuruş olur. 1960'larda tirajı 100 binin üzerindedir. DP iktidarının ilk yıllarında Yazışleri Müdürleri Fatin FUAT ve Hikmet YAZICIOĞLU'dur. 1955'den sonra Yazışleri Müdürlüğü'nü Cenap YAKAR ve Turhan DİLLİGİL yapar. Yazar kadrosunda bulunan Ragıp AKYAVAŞ, Mücahit TOPALAK, Advie FENİK, Samim YURDAKUL, Ayhan BİLGİN, Bahadır DÜLGER, Samet AĞAOĞLU, siyasi ve sosyal konularda yazmaktadırlar.

İktidarın sesi olan Zafer demokrat, milliyetçi ve halkçıdır. Özellikle CHP ve MP'ye karşı sert yazılar dikkat çeker. Gazete Atatürkçü olduğu savıyla hareket etmesine rağmen bu özelliği dönemin diğer Atatürkçü kurumları tarafından şüpheyile karşılanır. DP'nin yayın organı olan Zafer, bu avantajını gerek resmi ilanlar yoluyla, gerekse hükümetten aldığı teşviklerle 1960 yılına kadar sürdürür. 1957-1960 arası DP'nin haberleri, Menderes'in yurt gezileri, bu gezilerdeki nutukları, demeçleri birinci sayfadan büyük başlık ve puntolarla verilir (4-5 Ocak 1957 Zafer).

Yabancı haberler, özellikle ABD ile ilgili, ekonomik yardımlarla ilgili ve Kıbrıs konusundaki haberler sık sık gazetenin sayfalarında yer alır (13 Ocak 1957, 26 Nisan 1957, 23 Nisan 1958, 10 Aralık 1959, 15 Şubat 1960 Zafer).

Basına baskıların iyice yoğunlaştığı 1957'den sonra basın davalarının haberleri, küçük bir şekilde yer alır (12 Şubat 1957 Zafer). Buna rağmen Zafer sayfalarında hemen her gün, özellikle devlet bankalarının yarım sayfayı bazen tam sayfayı bulan reklamlarına rastlanır. Bu gazetenin en önemli gelir kaynaklarından. Zafer gazetesinde reklamlar genellikle 5. sayfadan verilir. 1 Nisan 1960'da Pamukbank'ın reklamı yarım sayfa, 3 Nisan 1960'da Ziraat Bankası'nın reklamı yarım sayfa, 10 Nisan 1960'da Türkiye İş Bankası'nın reklamı tam sayfa girer.

1957-1960 arası Zafer'in sayfalarında, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesine ve İnönü'ye ağır eleştiriler getiren yazılar göze çarpar. 28 Kasım 1957 "Teşhir Ediyoruz" başlığıyla, 10 Mart 1958 'Bazı Gazetelerin Neşriyatı' başlığıyla birinci sayfadan verilen haberler, bu eleştirilerin en açık örneğidir. 1 Aralık 1958 'Vatan Cephese Kitleler halinde ilhaklar oluyor' başlığıyla birinci sayfadan giren haber, Vatan Cephesi yoluyla iktidarın eski gücünü arayışlarının kanıtı niteliğindedir. Nisan 1960'dan sonra ülkedeki gerginliğin had safhaya ulaştığı yıllarda, Zafer'in magazin ve spor haberleri çoğalır. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra gazete kapatılır.

Ulus

İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye'nin devamı olan Ulus, CHP'nin yayın organıdır. Gazetenin sahibi 1954 yılına kadar Kırşehir milletvekili Halil Sezai ERKUT'tur. 1954'te Nihat ERİM, 1955'te de Kasım GÜLEK gazetenin sahibi olurlar. Yazışleri müdürü 1955'e kadar Cemal SAĞLAM, bu tarihten sonra sırayla Hakkı UNAN, Bülent ECEVİT, 1957'den sonrada İhsan ADA, Erdoğan TAMER ve 1960'da Nihad SUBAŞI olur. 1954'e kadar 6 sayfa ve 10 kuruşa çıkan gazete, bu tarihten sonra 4 sayfa çıkar. 1955'den sonra tekrar 6-8

sayfa çıkan gazetenin fiyatı 15 kuruştur. 1959'dan sonra fiyatı 25 kuruş olur. Başyazılar 1957'ye kadar Hüseyin CAHİT YALÇIN tarafından kaleme alınır. 1957'den sonra Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU başyazar olur. Siyasi ve sosyal konularda, Kasım GÜLEK (CHP Genel Sekreteri), Nihat ERİM, Bülent ECEVİT, Ahmet Şükrü ESMER, Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, Osman OKYAR, Doğan KASAROĞLU, Altan ÖYMEN, Emin Galip SANDALCI, Sadun TANJU yazılar yazarlar. Ulus, 1950'den başlayarak giderek artan oranda, DP yönetimine karşı muhalefet yapar. Nisan 1954 ve Haziran 1955 arasında, sayfalarında DP yönetimini şiddetli bir şekilde eleştirdiği gerekçesiyle gazete 15 ay kapalı kalır. Yazışları Müdürü Cemal SAĞLAM hakkında pekçok sayıda dava açılır. Başyazar Hüseyin CAHİT 80. Yaşgününü cezaevinde kutlar ve Celal BAYAR'ın özel izniyle çıkartılır.

1957-1960 arasında hemen hemen her gün basının sorunları ile ilgili haberler Cumhuriyetin sayfalarında yer alır. Bu haberler daha çok basın davaları ve gazeteci mahkumiyetleri ile ilgilidir. Bülent ECEVİT'in 5 Mayıs 1957'de 'Basınsız Hükümet Yolunda adlı yazısı, 8 Haziran 1957'de birinci sayfanın tümüyle basına ayrılması, 15 Ağustos 1957 'Türk Gazeteciliği' başlığıyla Hüseyin CAHİT'in başyazısı, 23 Aralık 1959'da 'CHP Basın Rejimini protesto ediyor', başlıklı yazı, 2 Ocak 1960'da Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU'nun, 'Basın Meselesi' adlı başyazısı basın haberlerinin Ulus gazetesinde çıkma sıklığının kanıtlarıdır.

Muhalefetini 1959'den sonra iyice artıran Ulus gazetesi, özellikle üniversite haberlerine sütunlarında sıkça yer verir. 3 Kasım 1959'da "İstanbul Üniversitesi Rektörü: İlim, siyasetin emrinde değildir dedi" başlıklı yazı, üniversitelerin ve ulusun tavırlarını açıkça ortaya koymaktadır.

1960'a gelindiğinde Ulus, Sabık (Düşük) Başbakan ifadesini haberlerinde kullanır. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ertesi gününde 28 Mayıs 1960'da 'Günaydın' başlıklı yazısında Bülent ECEVİT, Ulus gazetesinin duygularına tercüman olur.

"...Karanlık günlerin sona erdi. Günaydın Türk Milleti! Çetin bir medeniyet sınavını, bir hürriyet, haysiyet ve insanlık sınavını, sen yalnız Türk tarihine değil, insanlık tarihine de şeref sayfaları katacak bir başarı ile geçirdin. Sağ olasın Türk ordusu! Günaydın Türk Milleti."

Ulus, MBK üyelerinin fotoğraflarına gazete sayfalarında yer verirken, okuyucularına devlet ve hükümet Başkanı Cemal GÜRSEL'in büyük bir portresini gazete ile birlikte 11 Temmuz 1960'da armağan olarak verir. Ulus, Yassıada duruşmalarını da yakından izler. Duruşma zabıtları ve tanıkların iddiaları, gazete sayfalarında yer alır. Düşükler yani DP'liler, gazeteden kamuoyuna teşhir edilir.

Hürriyet

1948 yılında çıkmaya başlayan Hürriyet'in sahibi Sedat SİMAVİ'dir. SİMAVİ'nin 1953'de ölümünden sonra gazetenin sahipleri Erol SİMAVİ ve Haldun SİMAVİ olur. Yazışleri Müdürlüğü görevini Tahsin ÖZTİN, Sami TIRYAKIOĞLU, Ahmet İHSAN, Selçuk ÇANDARLI ve Necati ZİNCİRKIRAN belli aralıklarla sürdürürler. Gazetenin başyazarı ölümüne kadar Sedat SİMAVİ'dir. Gazetenin yazarları arasında Hikmet Feridun ES, Haldun SİMAVİ, Amet İNSAN, Rahmi KARACA adlarına rastlanmaktadır. Özellikle 1955'den sonra muhabirlerin sayısının fazlalığı dikkat çeker. Fazla sayıda muhabir ve haber gazetenin sayfalarında yer alır. Diğer gazeteler gibi Hürriyet'te 1960'dan sonra 6 sayfa ve 25 kuruşa çıkar.

Siyasi ve sosyal konularda yazan yazarların ortak yanları milliyetçi, liberal ve batı yanlısı oluşlarıdır. Dönemin diğer büyük gazeteleri gibi Hürriyet'te de, komünizme ve irticaya karşı sert yazılar yayımlanır. Gazete siyasi partilerden uzak durmakla birlikte devletin yanında bir yayın politikası izler. Bu destek özellikle DP iktidarının ilk döneminde çok belirgindir. 1957'den sonra iktidar yanlısı tutumu 1960 Askeri Müdahalesi'ne kadar devam eder. Adnan MENDERES'in demeçleri sık sık birinci sayfadan ve büyük puntolarla verilir. 5 Ocak 1960'da Hürriyet'in manşeti, "İmar köye kadar gidecek"tir olur. 6

Şubat 1960'da manşet, "CHP de hizip, İl idare heyeti dün istifa etti"dir. 5 Mart 1960 günü manşet, "İktidar, muhalefetin çıkardığı tebliğler için illallah diyor"dur. Haberlerin seçiliş, teknik ve içerik olarak verilisinde DP'ye yakınlığı belli olur. Gazetenin iktidara ve muhalefete karşı eleştirileri yumuşak ve yapıcıdır. Gazetenin yanlılığı doğrudan değil, dolaylıdır. Basın ile ilgili haberler diğer gazetelere oranla daha azdır. "İspat Hakkı" ve Tahkikat Komisyonu kararları gibi çok önemli ve büyük olaylarda, basın ile ilgili haberlere rastlanır.

Hürriyet, 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra ordu ve müdahale yanlısı bir tavır sergiler. 21 Eylül 1961 yılında gazetenin manşeti, "Gürsel Radyo'dan halka tahriklere kapılmamalarını söyledi" şeklindedir. Sık sık GÜRSEL'in açıklamalarına gazetede yer verilir. 27 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nin öncesinde, AP ve CHP'nin haberleri eşit ağırlıkta çıkar. Müdahalenin ardından basın ile ilgili haberlerin sayısı fazla değildir.

1950'den başlayarak basındaki kitleselleşmeye koşut olarak, gazetenin magazin ağırlıklı haber ve yazı dizileri artar. Hollywood ağırlıklı sinema haberleri, kadın, moda, sağlık haberleri zaman zaman birinci sayfadan verilir. Dış politika haberlerinde fazlalık göze çarpar. 1955-1960 arası, 1960 Askeri Müdahale'sine kadar küçük ve seri ilanlarda büyük bir artış görülür. Gazetenin 1951'de 100.000 olan tirajı, 1954'te 151.000'e, 1960'da 230.000'a, 1961'de 260.000'e çıkar.

Vatan

1939'da çıkmaya başlayan Vatan gazetesinin imtiyaz sahibi Sinan KORLE, başyazarı Ahmet Emin YALMAN'dır. Siyasi ve sosyal konularda Hilmi Ziya ÜLKEN, Coşkun KIRCA, Nedim TÖR, Oktay AKBAL, Emin Galip SANDALCI, Behçet Kemal ÇAĞLAR adları görülmektedir. Yazarlar, başta Ahmet Emin YALMAN olmak üzere, milliyetçi ve Atatürkçü yazılar yazarlar. Özellikle irticaya karşı gazetenin uyguladığı politika sonucu 22 Kasım

1952'de Ahmet Emin YALMAN'a Malatya'da bir suikast düzenlenir. Bu suikastten iki gerici örgüt sorumlu tutulur ve olayın hemen ardından kapatılır. Gazete Atatürkçü ve milliyetçi tutumunu 1957-1961 arasında da sürdürür.

Gazete açık bir şekilde liberal sistemi ve ABD'yi savunur. 1950-1955 arası DP yanlısı tutumu, bu tarihten sonra değişir ve 1960'a kadar Vatan gazetesi, Muhallif Basın kanadında yer alır. DP iktidarının ikinci döneminde gazete, her fırsatta DP'yi eleştirir. Halkçı ve demokrat olduğunu iddia eden Vatan, komünizme karşıdır. 1957'den sonra gazetenin sayfalarında CHP'nin ve DP'nin çekişmelerini kınayan yazılara rastlanır. Gazete, bu haberlerde de DP'nin karşısındadır. 1959'den başlayarak baş yazarı Ahmet Emin YALMAN ve Vatan gazetesi, sık sık hapis ve kapatma cezalarıyla karşı karşıya kalır.

Vatan gazetesi, diğer muhalif basın organları gibi 1960 Askeri Müdahalesi'ni sevinçle karşılar. Oktay AKBAL yazısında, "27 Mayıs Bayramı Kutlu Olsun" diyerek, Müdahaleyi bir bayram olarak nitelendirir. Gazete, 29 Mayıs'ta kurtuluşun nasıl gerçekleştiğini anlatır. "Kurtuluş hareketi nasıl başladı" diye verilen haberde Askeri Müdahale'nin safhaları anlatılır.

Vatan yazarlarından Özcan ERGÜDER, Askeri Müdahale'nin ertesi günü "Mesul Kim?" başlıklı yazısında DP'nin parlamentodaki çoğunluğunun tehlikelerine bir kez daha dikkat çekerek, "400 adet parmak o anda kadınların erkek, erkeklerin de kadın olarak kabulüne daha karar verebilirdi" demektedir.

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in kurucusu Yunus NADİ, sahibi ise Yunus NADİ, Nazime NADİ ve çocuklarıdır. Gazetenin başyazarı Nadir NADİ'dir. Abidin DAVER, Burhan FELEK, Hasan Ali YÜCEL ve Cahit TANYOL, Yaşar KEMAL siyasi ve sosyal konularda yazılar yazarlar. Yazı kadrosu çoğunlukla edebiyatçı, sanatçı ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Gazete, milliyetçi, devletçi ve Atatürk'e bağlıdır. Başta Nadir NADİ olmak üzere, 1950'den başlayarak

gazetede basın üzerine pekçok haber göze çarpar. DP iktidarının ilk yıllarında yapıcı olan eleştiriler, 1954'den sonra sertleşir. Özellikle basının karşı karşıya kaldığı yasaklar ve cezalar sonucunda da gazete, eleştirilerini artırır. Cumhuriyet, 1957'den sonra 1960 Askeri Müdahalesi'ne kadar muhalefet kanadında yer alır. DP'ye karşı bir yayın politikası izler.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ni Cumhuriyet gazetesi de olumlu karşılar. Müdahaleyi "Ordu yönetime el koydu ve Türkiye'de yepyeni bir dönem açıldı" diye okuyucularına duyurur. Müdahaleyi takip eden günlerde, DP'nin kapatılması, Yassıda yargılamaları gazetede "tefrika" edilir.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden sonra, basının haklarını elde etme mücadelesinde Cumhuriyet gazetesinin ön saflarda yer aldığı görülür. Cumhuriyet'in 10 Ocak 1961'deki manşeti "Gazetemizi üç gün kapatıyoruz" olmuştur. 10 Ocak 1961-14 Ocak 1961 tarihleri arasında; Hürriyet, Milliyet, Vatan, Tercüman, Yeni Sabah, Yeni İstanbul ve Akşam gazeteleri de yayınlarına üç gün ara verir. Bu tepkinin amacı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin basın üzerindeki denetim ve kontrol çabalarını kırmaktır. İlerleyen günlerde bu tip eylemler olumlu sonuç verir. Yeni Anayasa'da basın ile ilgili yer alan kanunlar, basına aradığı özgürlüklerin bazılarını geri verir.

6.2 İktidar ve Basının Karşılıklı Etkileri

6.2.1 Dönemin Gazetelerinin İktidara Etkileri

1957-1960 dönemi gazetelerini, DP'nin yanında ve karşısında olmak üzere, ikiye (Besleme Basın, Muhalif Basın olarak) ayırmak mümkündür. Gerek Muhalif gerekse Besleme Basının iktidar üzerindeki etkisi büyük olur.

Dünyanın her yerinde kamuoyunun gözü kulağı olabilme işlevine sahip olan basın, 1957-1960 arasında bu yüzden zor günler yaşar. Basın, son dönemini yaşayan DP iktidarını etkiler ve etkilenir. 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde, yasalar yoluyla DP iktidarı, basın üzerinde yoğun bir şekilde baskı uygular. 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra basının, yeni iktidar yani ordu ile ilişkileri olumlu ve birbirini destekler yönde olur. Basın üzerindeki yasaklar 1961 Anayasası ile kalkar.

1957-1960 arası Besleme Basın olarak nitelendirebileceğimiz Zafer, Hürriyet ve Milliyet, farklı oranlarla DP'nin sözcüsü olurlar. DP tarafından maddi yardımlarla yaratılan bu Besleme Basın, iktidarın gücünü destekler ve ona hizmet eder. DP'nin politik söylemlerinin aracı olur. Bu destek, gazetelerin haberleri seçişinden, sunuşuna hatta teknik ayrıntılarına (renk, punto büyüklüğü, resimlerin büyüklüğü gibi) kadar pekçok şekilde karşımıza çıkar.

1957-1960 döneminin Besleme Basını içerisinde yer alan en güçlü gazete DP'nin yayın organı Zafer'dir. Zafer, DP ile ilgili tüm haberlere ilk sayfalarından, büyük puntolarla geniş yer verir. DP iktidarının siyasasına hizmet eder ve onu destekler. Bu desteğinin karşısında da sık sık yardım görür. Resmi ve özel ilanlar alarak büyür. 1956 yılından sonra iyice sıkılaştırılan Basın Yasası'ndan etkilenmez. 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra gazete kapatılır.

DP iktidarının ilk yıllarında onu açık olarak desteklemiş olan Hürriyet, bu desteğini 1957'den sonra azaltır. Hürriyetin 1957-1960 arası dönemde, doğrudan olmasa da dolaylı olarak iktidarın yanında yer aldığını söyleyebiliriz. Özellikle 1960 yılında baskıların iyice arttığı yıllarda bile MENDERES'in büyük fotoğrafları, temel atma ve yurt gezi haberleri, demeçleri bu dolaylı desteğin kanıtıdır. 5 Ocak 1960'da Hürriyet'in "Başvekil: 'İmar Köye kadar gidecek' dedi" haberi, 2 Mart 1960'da MENDERES'in Ege gezisini yine manşetten ve büyük fotoğraflarla veriş, gazetenin hala iktidar

yanlısı tutumunu gösterir. Gazete, 1960 Askeri Müdahalesinden sonra 27 Ekim 1961 Genel Seçimlerine kadar, Milli Birlik Komitesi yani ordu yanlısıdır. 3 Eylül 1961'de Hürriyetin manşeti "Bütür partiler namus sözü veriyor. Yassıada kararlarına itimat şart" şeklindedir. Dönemin koşulları ve gazetelerin genelinin ordu yanlısı yayın politikası çerçevesinde Hürriyet de yeni iktidarın yanında yer alır.

Milliyet, DP iktidarının ilk yarısında partinin yanında yer alır. DP iktidarının ikinci yarısında ise, 1958'den sonra Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu, üniversitelerde meydana gelen öğrenci olayları, "İspat Hakkı" tartışmaları sonucunda bazen iktidar bazen de muhalefet yanlısı bir yayın politikası izler. 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra 27 Ekim 1961 Genel Seçimleri'ne kadar gazete, orduyu ve müdahaleyi destekleyen bir gazete görünümündedir. 29 Mayıs 1960'da "Hürriyet Mücadelemiz" başlıklı bir yazı dizisi yayımlanır. Bu yazı dizisinde, 1960 Askeri Müdahalesi'ne kadar basın ve muhalefetin özgürlük mücadelesi anlatılır.

Zafer, Hürriyet, zaman zaman Milliyet, yayın politikalarıyla DP'nin iktidarını destekleyerek, kamuoyu yoluyla güçlendirmesine yardımcı olurlar. İktidarın tüm icraatları gazeteler yoluyla halka duyurulur. Bunun karşılığında da maddi olarak yardım görür ve teknik olarak büyürler.

Muhaliif Basın olarak nitelendirebileceğimiz Ulus, Vatan ve Cumhuriyet gazeteleri 1957-1960 arası dönemde her fırsatta DP'nin karşısında yer alırlar. Muhaliif gazeteler özellikle 1958'den sonra baskıların yoğunlaşmasıyla muhalefetlerini sertleştirirler. Muhaliif Basın DP'nin parlamento çoğunluğuyla sağladığı gücün yanlış kullanımını halka duyurarak, iktidara karşı bir kamuoyu tepkisi oluşmasını sağlar. Bu tepki üniversiteler, sendikalar, işçi, memur ve çalışan kesimle birleşerek Türkiye'yi 1960 Askeri Müdahalesi'ne taşır. Özellikle CHP'nin yayın organı Ulus ve Vatan'ın iktidarın uygulamalarına karşı uyguladığı sert muhalefet, gazetelerin sık sık ceza almalarına neden olur. Bu cezalar sonucunda 1956 Basın Yasasıyla da

özgürlüğü iyiden iyiye elinden alınan Muhalif Basın, iktidarın baskıcı uygulamalarını sayfalarından sık sık duyurur.

1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra dönemin özel şartları yüzünden Muhalif Basın ordunun yanında yer alır. Gazeteler, ordunun gücünün anlatılmasına, iktidarın eleştirisi ve yargılanmaların haklılığına aracı olurlar. Sık sık MBK Başkanı Cemal GÜRSEL'in konuşmaları gazetelerin sayfalarında aynen yer alır.

6.2.2. İktidarın Dönemin Gazetelerine Etkileri

DP iktidarı, 1957-1960 dönemi boyunca Muhalif ve Besleme Basına farklı yaklaşır. Kendi siyasasını destekleyen ve güçlenmesine aracı olan gazetelere, para ve ilanlar yoluyla yardım ederken, muhalefet yapan gazeteler, parlamento gücü sayesinde çıkardığı yasalarla sık sık cezalandırılır. DP, kendi politikalarını duyuran gazeteleri maddi yardımlarla besleyerek "Besleme Basın"ı kendi yaratır. Besleme Basın teknik olarak büyür, yazar kadrosu genişler. Buna karşılık DP iktidarını eleştiren Muhalif Basın özellikle 1956 yılında değiştirilen Basın Yasası ve 1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu ile sık sık ceza alır. İktidar, yasalar yoluyla muhalefetin ve muhalif gazetelerin yayınlarını durdurur.

6.2.3. 1960 Askeri Müdahalesi Sonrasında Basın-Ordu İlişkileri

1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra yeni iktidar olan ordu, basına ılımlı yaklaşır ve özgürlüklerinin verilmesi yolunda çalışır. Basın ve ordunun

ilişkileri, 27 Ekim 1961 Genel Seçimleri'ne kadar olumlu ve yumuşak bir havada gelişir. 24 Haziran 1960'da Ulus gazetesinin başlığı "Başbakan GÜRSEL: Gazeteci İnkılabın fedakar, şuurlu öncüsüdür" şeklindedir. GÜRSEL konuşmasında şunları söyler:

"... Ben sizleri Milli İnkılabımızın fedakar ve şuurlu öncüleri olarak kabul ediyorum, hatta bize cesaret veren kahramanlar sayıyorum."

Ordu müdahalenin ardından basın ile ilişkilerini sıcak tutmak ister. Ordu, basını müdahalenin şuurlu öncüleri olarak kabul eder ve kendilerine verdikleri desteği her fırsatta dile getirir.

Bütün dünya orduları siyasetin içinde yer alırken, yer alış şeklini ülkenin ve ordunun tarihsel birikimi, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yapısı belirlemektedir. Demokratik rejim ve demokratik kültürün yerleşmişliği ile siyasetçilerin uzak görüşlülüğü ve uzlaşma yeteneği de ordunun yerini belirlemektedir (Özdağ, 1997: 15).

1960 Askeri Müdahalesi sonrasında, basının orduyu desteklediği, ordunun da bundan memnun, basının isteklerini yerine getirmeye çalıştığı söylenebilir. 4 Ocak 1961'de çıkan "212 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki 5953 sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi"ne dair kanun ile eski kanunda yer alan, basın çalışanları ve çalıştıranları aleyhinde olan bazı maddeler çıkartılır. 9 Temmuz 1961'de kabul edilen yeni Anayasa, basın için yeni özgürlükleri müjdeler (Özdağ, 1997: 347).

1961 Anayasası ile söz, yazı ve düşünce özgürlüğünü sağlamaya yönelik önemli maddeler getirilir. Basına, yıllardır tartışılan ve ilgili yasaya eklenmesi istenen "İspat Hakkı" tanınır. Yaşamın birçok alanını kapsayan düzenlemelerin yanısıra basınla ilgili yasalar da yeni anayasayla büyük çapta batı standartlarına uygun hale getirilir. Basın yasasıyla basının hür olduğu ve

sansür edilemeyeceği, devletin basın için haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alması gerektiği kabul edilir (Madde 22). (Dağlar, 1993: 36-37).

1961 Anayasasında, "Basın Özgürlüğü özünde sınırsızdır" denmektedir. Basın özgürlüğü hakkındaki bu görüşlerin yanında, hertürlü düşüncenin tam bir sınırsızlıkla yazılamayacağı ileri sürölür. Bu hürriyetin anayasaların teminatı altında olması istenir (Kılıç, 1988: 36).

Basın, ordunun kendisine karşı bu olumlu yaklaşımları karşısında sık sık sayfalarından bunu duyurur. Orduya sağladığı desteğin en önemli göstergelerinden biri de basının Yassıada mahkemelerinde ki ordu yanlısı tutumu olur. Yassıada kararları birinci sayfadan dev puntolarla verilir. 16 Eylül 1961'de Hürriyet'in manşeti "Üç kişi idam ediliyor" olur. Yine 18 Eylül 1961'de Hürriyet birinci sayfadan MENDERES'in idam fotoğraflarını tam sayfaya "Menderes de idam edildi" şeklinde verilir. 27 Ekim 1961 Genel Seçimlerine kadar basın ile ordu arasında birbirlerini destekleyici bir ilişki olduğu söylenebilir.

YEDİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Basının, dünyada ve Türkiye'de tarihsel gelişimine bakıldığında göze çarpan en önemli olgu, iktidarların, basının denetimini hiçbir zaman bırakmama eğilimleridir. 1957-1960 dönemi basın-iktidar ilişkilerinde de aynı durum söz konusudur. 1957-1960 arası dönemde, 1957 Genel Seçimlerini kazanarak üçüncü kez iktidar olan Demokrat Parti, otoriter ve baskıcı uygulamalarıyla basının üzerinde denetim kurmaya çalışır. Denetimin en açık göstergeleri; DP iktidarının parlamento çoğunluğuna dayanarak, 1956 yılından sonra sürekli değiştirdiği "Basın Yasası" ve en büyük muhalefet partisi CHP ve Muhalif Basın'ı susturmak için DP'nin kurduğu "Tahkikat Komisyonu" dur. DP iktidarı ayrıca, ekonomik baskılarla da dönemin büyük gazetelerini denetlemek ister. Resmi ilan ve kağıt dağıtımı, bu ekonomik baskıların en önemlileridir. Resmi ilanlar ve sağlanan kağıt konusunda, DP'yi destekleyen gazetelere sürekli yardım yapılırken, muhalefet yapan gazeteler, maddi açıdan sıkıntılı günler yaşarlar.

Mahkum olan gazete ve gazeteci sayısının 1957-1960 yılları arasında büyük oranda artması, gazetelere uygulanan kapatma cezaları, iktidarın basın üzerindeki denetimini kanıtlayan önemli göstergeler olmuştur. Dönemin gazeteleri üzerlerindeki baskılara rağmen, kamuoyunu bilgilendirme görevlerini sonuna kadar yerine getirmeye çalışırlar. 1960 Askeri Müdahalesi'nin ardından, basın peşinden koştuğu özgürlüklerine kavuşur. Askerlerin yönetimde olduğu bu yeni dönemde, basın-ordu ilişkileri de daha ılımlı, yumuşak ve birbirini destekler niteliktedir. Müdahalenin ardından gerek ordunun yaptığı açıklamalar, gerekse gazetelerin manşetleri, bu ılımlı havanın göstergeleridir. 24 Temmuz 1960'da Basın Şeref Divanı kururlur ve Basın Ahlak Yasası kabul edilir. 4 Ocak 1961'de çıkarılan ve Basın Çalışanlarının durumlarını belirleyen 212 sayılı kanunun ardından, 9 Temmuz 1961'de halk oylamasıyla kabul edilen yeni Anayasa da, basın için getirdiği

yeni maddelerle, ordunun basına olan sıcak yaklaşımını kanıtlar. 1961 Anayasası'nda basını sınırlayan eski maddeler değiştirilir ve yeni maddelerle, basın özgürlüğü yolunda önemli adımlar atılır.

DP iktidarı, yönetimde kaldığı on yıl boyunca basına ilişkin aldığı kararlarla ve rejime ilişkin düzenlemeleriyle de iletişim ortamını biçimlendirir. DP'nin izlediği ekonomik politikaların yığınları rahatlatıcı etkileri geçip, yerini paylaşımdan en çok payı elde etme mücadelesi alınca, otoriter uygulamalar başlar. Bu baskıcı uygulamaların sayısı, 1957-60 yılları arasında yükselerek çoğalır ve 1960 Askeri Müdahalesi ile son bulur. En büyük muhalefet partisi CHP ve onu destekleyen Muhalif Basın, çıkarılan kanunlarla güç durumda bırakılırken, iktidarı destekleyen, DP'nin kendi yarattığı Besleme Basın ise, resmi ve özel reklam gelirlerinde sahip olduğu ayrıcalıklardan kağıt tahsislerindeki ayrıcalıklara kadar pek çok konuda yardım görür ve güçlenir.

1950-1960 dönemi çok partili yaşam denemeleriyle birlikte, çok yayınlı gazetecilik ortamını da getiren bir dönem olur. Kitleleşen gazeteler ortaya çıkar. Kitle gazetelerinde teknolojik düzey yükselirken daha popülist yayın politikaları ve basın sermayesi birikimleri de hızlanır. Gazetelerin toplam tirajları 1956'da bir milyonu aşar. 1960'a gelindiğinde de bu tiraj birbuçuk milyona yaklaşır

1957-1960 dönemi DP iktidarı ve basın ilişkilerini, Otoriter Basın Kuramı'nın betimlediği türden uygulamalarla açıklayabiliriz. DP iktidarı yönetimde kaldığı süre boyunca basından; Otoriter Basın Kuramı'nın temel özelliklerinden olan, devlete hizmet etmek ve siyasal iktidarın politikalarını desteklemek ilkesine aynen uymasını bekler. Gazeteler, ise bilgilendirme, haber verme sorumlulukları yüzünden, DP iktidarının her alandaki politikalarını eleştirir ve destek vermek istemezler. Bu nedenle de sık sık yasalar yoluyla cezalandırılırlar. Otoriter Basın Kuramı'nın, "basın, siyasal otoriteyi zayıflatacak yayın yapmamalıdır, ahlaki ve siyasi değerlere saldırmamalıdır, saldırırsa yayınlar sansür edilebilir" ilkeleri, 1956 yılından

itibaren özellikle Muhalif Basın üzerinde, değiştirilen Basın Yasası ile getirilen para ve hapis cezaları şeklinde kendini gösterir. 1955-1960 yılları arasında 287 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası görülür. 1954-1958 döneminde, 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılarak, bunlardan 238'inin davasının mahkumiyetle sonuçlanması ve 1959-1960'ta 11 ilde 26 gazeteci için mahkumiyet kararının verilmesi, basın üzerindeki sansürün en çarpıcı göstergeleridir. Muhalif Basın'ın önemli yayın organlarından biri olan Ulus gazetesi, DP yönetimini haksız yere eleştirdiği ve Başbakan Adnan Menderes'e hakarete bulunduğu gerekçesiyle 3 Kasım 1958'de bir ay kapatılır.

1957-1960 yılları arasında, DP iktidarı tarafından basın üzerinde Otoriter Basın Kuramı'nın betimlediği türden önermeleri görmekteyiz. Kuramın en temel özelliklerinden olan, basının daima devlet kontrolünde olması gerektiği ilkesi, DP iktidarının kontrolü bırakmamak için koyduğu bitmeyen yasaklarla denklik gösterir. Muhalif Basın kanadında yer alan gazeteler ve gazeteciler hakkında açılan basın davalarının sayısının fazlalığı, bu dönem basınının özgür olmadığını ve temel görevlerini yerine getiremediğini açıkça ortaya koyar.

1957-1960 dönemi basın-iktidar ilişkileri; basının özgürlük arayışları, DP iktidarının da buna karşı çıkardığı yasalar ve yasalara dayanarak uyguladığı cezalarla, basını denetimi altına almaya çalışması şeklinde gelişir

1957-1960 dönemi Türkiye'sinde; ekonomik sıkıntılar, buna bağlı olarak üniversitelerde, işçi, memur ve çalışan kesimde yaşanan gerginlik, basın üzerinde uygulanan sansür, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin en önemli hazırlayıcılarından olur. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin ardından ordunun yönetime el koymasıyla hem Türkiye hem de Türk Basını için yeni bir dönem başlar. Bu yeni dönem, basının orduyu desteklediği, ordunun da bundan memnun olduğu, basının isteklerini yerine getirmeye çalıştığı bir dönem olur.

4 Ocak 1961'de basın çalışan ve çalıştıranlarının durumunu belirleyen 212 sayılı kanun, 9 Temmuz 1961'de kabul edilen yeni Anayasa ve Anayasayla basına tanınan haklar; özellikle "İspat Hakkı", basının peşinden koştuğu özgürlüklerini aldığını gösterir. Yeni Anayasa ile elde edilen bu haklar, ordu-basin arasındaki sıcak ilişkilerin de göstergesidir. Başbakan Cemal GÜRSEL, 23 Haziran 1960'da yaptığı açıklamada, "*Gazetecileri, İnkılabın fedakar, şuurlu öncüleri*" olarak tanımlar ve gazetecileri kendilerine cesaret veren kahramanlar olarak nitelendirir.

Müdahaleden sonra Türk Basını, 1960 öncesinde parçalanmış olan yapısının aksine tek tip, orduyu destekler niteliktedir. Sayfalarında sık sık ordu ile ilgili olumlu haberler yer alır. Pek çok gazete, Cemal GÜRSEL'in konuşmalarını manşetten aynen yayımlarken, DP'li eski yöneticileri sert bir dille eleştirir. Basının bu ordu yanlısı tek tip görünümü, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'ne kadar sürer. Genel Seçimler'in ardından kurulan CHP-AP koalisyonu sonrasında, basın ve basın-iktidar ilişkileri de değişime uğrar. "Koalisyon Hükümetleri" dönemi olarak adlandırılan bu yeni dönemde, basın farklı bir görünüm sunar.

1957-1961 yılları arasında basın ve basın iktidar ilişkilerinin incinlediği bu tez çalışmasından sonra, bu dönem basınının ve basın-iktidar ilişkilerinin iki dönemi kapsadığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemler; 1957-1960 yılları arasını kapsayan birinci dönem ve 1960 Askeri Müdahalesi'nin ardından 1960-1961 yılları arasını kapsayan ikinci dönemdir. Müdahale öncesi basın olarak da nitelendirebileceğimiz birinci dönem, Besleme ve Muhalif Basın olarak ikiye ayrılır. DP'nin resmi ilan ve ekonomik olanaklarını kullanarak yarattığı Besleme Basın, DP yanlısı yayın yaparken, Muhalif Basın, en büyük muhalefet partisi olan CHP'yi destekler. DP, Besleme Basın yoluyla iktidarını güçlendirir. Birinci dönemde, ekonomi başta olmak üzere, her alanda kendini gösteren gerileme ve hatalı uygulamalar sonucu DP iktidarı zayıflar. Güç kaybıyla birlikte DP'nin baskıcı uygulamaları da başlar. Muhalif Basın ile birlikte kendi yarattığı Besleme Basın bile, iktidarın yayın organı olan Zafer

gazetesi dışında DP'yi eleştirir. 1960 Askeri Müdahalesine kadar iktidar, Besleme Basın'a maddi yardımda bulunurken, "gazeteler yoluyla propagandasını yapar. DP iktidarının söylemcisi olan Besleme Basın da teknik ve yazar kadrosunu büyüterek güçlenir. Karşılıklı devam eden bu destek, 1960 Askeri Müdahalesiyle son bulur. Birinci dönemde DP iktidarının Muhalif Basın ile olan ilişkisinde, onu sürekli kontrol altında tutma çabası vardır. Muhalif Basın, iktidarı eleştirdikçe yasalar yoluyla cezalandırılır. Yasalara rağmen eleştirilerine devam eden Muhalif Basın, DP yönetimine karşı eleştirilerine devam eder. 1957-1960 yılları arasında iktidarın gazeteleri kontrol etme çabasının en temel nedeni, siyasal iktidarın varlığını sürdürebilmesi için önemli güç olan basını etkisi ve denetimi altına alma isteğidir. Denetim, siyasetin doğasında var olan bir durumdur. Bir toplumdaki basın rejiminin niteliği, siyasal rejimin niteliğine bağlı olmuştur. Bu dönemde Otoriter Basın Kuramının betimlediği türden uygulamalar olduğu görülmüştür.

1960 Askeri Müdahale'si sonrasında basın önceki dönemdeki ikili yapısının aksine, tek tip bir görünüm alır. Türkiye'de büyük gazetelerin çoğunluğu Askeri Müdahale'yi destekler nitelikte yayın yapar. Yeni iktidar ordu ile basının arası sıcak ve ılımlıdır. 1960 sonrasında ise basın üzerinde uygulanan baskılar kalkar ve basın aradığı özgürlüklerine son olarak 1961 Anayasa'sı ile kavuşur.

KAYNAKÇA

AHMAD, F ve B.TURGAY

- 1976 "Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı
"Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AHMAD, Feroz

- 1996 Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye, 1945-1980 (Çev. Ahmet FETHİ), Hil Yayınları, İstanbul.

ALEMDAR, Korkmaz

- 1995 İletişim ve Tarih, İmge Yayınevi, Ankara.

AYDEMİR, Şevket Süreyya

- 1989 Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAĞCI, Hüseyin

- 1990 Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, İmge Yayınevi, Ankara.

BASIN KANUNU

- 1950 15.07.1950 Kabul Tarihli 5680 Numaralı Kanun.

BİRAND, M, B.ÇAPLI ve C.DÜNDAR

- 1995 Demirkırat-Bir Demokrasinin Doğuşu, Milliyet Yayınları, İstanbul.

BİLİMLER AKADEMİSİ

- 1997 Felsefe Sözlüğü, (Der.ve Çev. Aziz ÇALIŞLAR), Cem Yayınevi, İstanbul.

CİVAOĞLU, Güneri : "Dileğiyle..." Milliyet, (27.05.1998), 21.

ÇELİK, Ejder

- 1991 Milliyet Gazetesi : 1950-1971 Bir Dönemin Genel Yayın Politikası, Ankara: Gazi Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DAĞLAR, Ali

- 1993 Türkiye'de Asker İktidarı ve Basın, İstanbul: Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DANIŞMAN, Ahmet

- 1982 Basın Özgürlüğü'nün Sağlanması Önlemleri, İstanbul.

DİLİPAK, Abdurrahman

1990 Menderes Dönemi, İstanbul

DÖNMEZER, Sulhi : Kişilere ve Mala Karşı Cürümler (İstanbul, 1981),233.

EROĞUL, Cem

1990 Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Yayınevi, Ankara.

FREY, Frederic

1965 The Turkish Political Elite, Cambidge, M.I.T. Press.

GAILLARD, Philippe

1991 Gazetecilik (Çev. Mehmet Selami ŞAKİROĞLU), İletişim Yayınları, İstanbul.

GEVGİLİLİ, Ali

1987 Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul.

GÖKSU, Sadık

199 Darbeler, "Demirkıratlar"lar ve 27 Mayıs, İstanbul.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve başk.

1987 Olaylarla Türk Dış Politikası 2 Cilt, A.Ü SBF Yayınları.

GÜRKAN, Nilgün

1998 Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945-1950, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÜRSOY, Nilüfer

1993 27 Mayıs ve Bizler, İstanbul.

GÜNGÖR, Celalettin

1992 27 Mayıs ve Partileşme Sorunu , İstanbul.

GÜVENİR, Murat

1991 İkinci Dünya Savaşında Türk Basını-Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi, İst. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

GÜZ, Nurettin : Basında Yasalar Suç ve Cezalar (Ankara, 1988), 1, 5.

G.Ü İletişim Fakültesi Yayınları.

GÜZ, Nurettin : Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve

1931 Matbuat Kanunu (Ankara, 1993), 134. G.Ü İletişim Fak. Yay.

İLİCAK, Nazlı

1975 15 yıl sonra 27 Mayıs Yargılanıyor, İstanbul.

İRVAN, Süleyman

1994 "Normatif Medya Kuramları", Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 1-2, Sf. 211-230, T.H.K Matbaası, Ankara.

KABACALI, Alpay

1994 Türk Basınında Demokrasi, İstanbul.

KAYA, Raşit

1985 Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yayınları, Ankara.

KEANE, Jhon

1992 Medya ve Demokrasi (Çev. Haluk ŞAHİN), Ayrıntı Yayınları, İst.

KELEŞ, Çiler

1996 "Türk Basın Sektöründe Kağıt Sorunu", Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 3: 119-130.

KILIÇ, A. Arslan

1988 Tek Parti Döneminde (1923-1946) Basın Siyasi İktidar
Münasebetleri-Toplumsal Değişmede Basının Yeri ve İktidarın
Aktif Tutumu, İzmir: Ege Üniversitesi
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KOLOĞLU, Orhan

1993 Kuvay-ı Milliye'den Günümüze Türk Basını, Ankara Basım Sanayi

KONGAR, Emre

1981 Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

MCQUAIL, Denis

1983 Mass Communication Theory: An Introduction, London, Sage.

MUTLU, Erol

1995 İletişim Sözlüğü, Ark Yayınevi, Ankara.

OSKAY, Ünsal : "Sansür hayatın her alanında", Radikal, (09.11.1998), 6.

OKTAY, Ahmet

1987 Toplumsal Değişme ve Basın, İstanbul.

ÖRS, Birsen

1996 Türkiye'de Askeri Müdahaleler (Bir Açıklama Modeli), İstanbul.

ÖZKÖK, Ertuğrul

1985 İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ank.

ÖZDAĞ, Ümit

1997 Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

ÖZLEM, Doğan

1995 Hermeneutik (Yorumbilgisi) üzerine yazılar, Ark Yayınevi, Ankara

PARLA, Taha

Türkiye'de Anayasalar, İletişim Yayınları, İstanbul.

PERİN, Cevdet

1974 Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

PERİN, Mithat

1995 Menderes'i Kim Astırdı?, İstanbul.

SAROL, Mükerrerem

1983 Bilinmeyen Menderes 2, Kervan Yayınları, İstanbul.

SIBERTS.F, T.PETERSON, W.SCHRAMM

1963 Four Theories of the Press, Urbana, i11., University of Illinois Press

TOKER, Metin

1992 Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları-Demokrasiden Darbeye 1955-1960, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TUÇKANAT, Haydar

1996 27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye), İstanbul.

TOPUZ, Hıfzı

1973 Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınları, İstanbul.

URGAN, Mina

1998 Bir Dinazorun Anıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÜSKÜL, Zafer

1997 Siyaset ve Asker, İstanbul.

YAŞAR, Muammer

1987 Aydın Menderes anlatıyor... 1960 Acılı Günler, İstanbul.

YILMAZ, İsmail

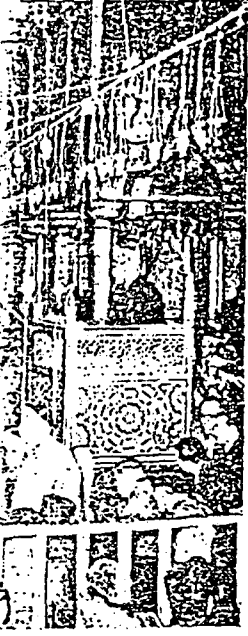
1990 Menderes'in Develeri, İstanbul.

ZÜRCHER, Eric

1995 Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul.

EKLER

Fethi Yıldönümü

Yıldönümü münasebetiyle Türkiye'nin fethi esnasında, Çanakkale'nin ruhları için, dün öğle saatlerinde bir mevlid okutulmuştur. Bu mevlide iştirak ettiği bu mübâhale-i şadâyın tarafından büyük temnâdır. Mevlid, Ankara ve İstanbul'da yayımlanmıştır.

İLANLAR n içyüzü

İhtilâlden sonra bugünkü yasa bir kaç milyonluk matbaa baskısı, matbaa tesisleri ve mesleklerinin çeyrek asırdan beri süregelen müreffeh geçişlerini de bu yasa ile temin ettiğinin bir farkında görünmemekte idi. Yine bu Fethi Meclis bakanları iki farklı aynı «Ulusa» gazetesinin yollar ve yıllar resmi ilânları ile damaklı ve tek başına «Devlet» (Devamı Sa. 7, Sh. 1 de).

Ali Naef KARACAN

Yine gelmiş olan G. R. R. ay, G. E. Eisenhowerle bir arada
ariste komünistlerin
yük nümavisi

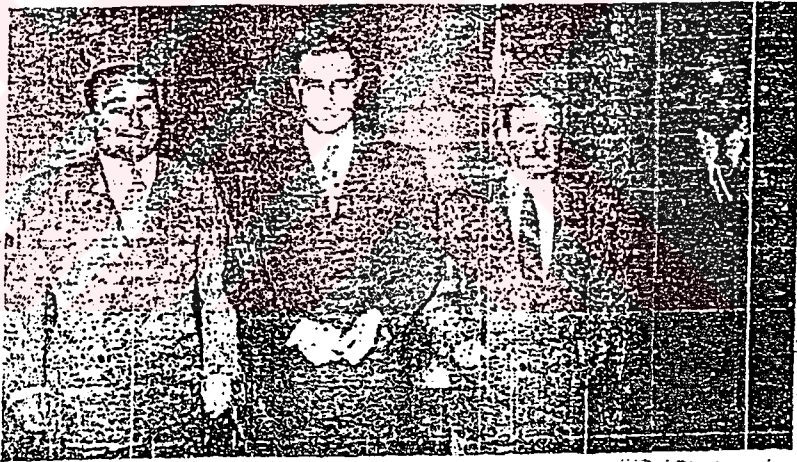
Adnan Menderes ve S. Ağaoğlunun
verdikleri geniş izahattan sonra

Resmî ilânlarla dair önerge D.P. Grupunda ittifakla reddedildi

Başbakan, basın hürriyetini ve malî tröstler karşısında imkânı az gazeteleri korumak için ilân tevziinde takip edilen yolun değiştirilmeyeceğini açıkladı

Ankara, 29 (Milliyet) — Demokrat Parti Meclis Grubu bu gün saat 15 de toplanarak 18 e kadar çalışmıştır. Grubun bu toplantısında CHP. li üç milletvekili tarafından resmi ilânların dağıtılması işinde enistimal yapıldığı iddiasıyla Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu hakkında Meclis tahkikati açılmasına dair verilen önerge görüşülmüştür.

Ök olarak kürsüye gelen Samet Ağaoğlu, resmi ilânlar tevzi şeklinin hukuki cephesini tahlil etmiştir. Ağaoğlu, bunun kü mevzuata göre resmi ilânları dağıtma işinin tamamen hükümetin takdirine bırakılmış bir mevzu olduğunu, hükümetin takdir hakkının bir meselede takdir hakkının kullanılması dolayısıyla her hangi bir suçun mevzuatına olamayacağını bildirerek, hükümetin bu takdir hakkını tam bir dürüstlikle kullandığını ifade etmiştir. Ağaoğlu bu hususta tahkikat açılmasını içap (Devamı Sa. 7, Sh. 1 de)

Dün resmî ilânlar mevzuunda mühim beyanatta bulunan Başbakan Adnan Menderes Kurşıklı Güvenlik Teşkilatı yeni başkanı ile bir arada

Yenibahçeli Şükrünün İnönüye ikinci cevabı

İnönü, son beyanattı ile bir ihtilâl partisi lideri gibi konuşmuştur. Fakat, biz bir vatandaş olarak onun, zehir saçmasına asla müsaade etmiyeceğiz

Askerlik müddeti

Muvazzaflik süresinin
1,5 yıla indirilmesi
düşünüyor

Ankara, 29 (Milliyet) — Bu Latta ve Leri Genelkurmay Baskanlığında, Da-

İhtilâl Saray, kalınamaz-
rından ve Birinci Büyük Millet
Meclisinde İstanbul Mahkemesi bu-
lunus Yenibahçeli Şükrü Öğür,
C. H. P. Genel Başkanı İsmet
İnönü'nde son basın toplantısında
diki ilâhından münasebetiyle ya
payan dilikat beyanatta bulun-
muştur

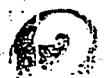
— Karadeniz hutuklarından
sonra İnönü'nün dün yaptığı il-
dugu basın toplantısında, «Ben
gökde kendisi aleyhtardır»
zılarına verdiği cevabı okudu.
Bu cevap ar zamanı ile İnönü
ket ve hal e efkârını karıştırmak
kötüye bağuncu bir adamın hi-

Her b
kında hall
ların içyü-
halkların
saya kine
blidır. Kıl
Ata'nın na
istrap gün
glikten di
tiği ve nih
nizin bilin
Bütün bu
dan lübare

Yer

bundan evv
manları ile
romancımız.

Patente ede-
rildi.

On Haberler

Amerikanın müttefik memleketlere yardımı

Ayan Meclisi 7 milyon dolarlık tahsisattan 200 milyar kesinti yaptı

Washington, 29 (AP) — E. Başkan Amerika Ayan Meclisi bu gece 6.700.000.000 dolarlık bir yatacağı devletlere yardım tahsisatı kanunu kabul etmiş ve taslamış olan meclisin 200 milyon dolar bir tenzilat yapmıştır.

Başkan Truman, 7.000.000.000 dolar istemiştir; fakat Ayan tül komitesi bundan daha maddesini umumî celsesine gündemden bir milyar dolarlık bir tenzilat yapmıştır. Meclis kendisi de aynı telif kasımlardan yeni tenzilatlar yapmıştır.

Tenzil edilmiş şekli ile tasarı 10 muhalefet karşı 64 rey ile kabul edilmiştir.

Kanun tasarı aynı Ayan ve Meclisler Meclislerinin müstarek tül komitesine gönderilmiştir.

Müşavirler Meclisi geçen hafta aynı tasarıyı 6.682.600.000 dolara iblağ suretiyle kabul etmiştir.

Müşterek komite iki meclis aynısı olan görüşlerini teklif edecek.

Bundan sonra her iki meclis tasarıyı yeni ve son şekli ile kabul edecek ki bu sadece bir formalite ve ondan sonra da Başkan Truman'ın imzası ile kanun yürürlüğe girecektir.

Tasarrufların umumî olarak 200 milyon dolar bir tenzilat yapılması tehinde verilen bir karar kabul edilmiştir.

Senatör Long, bu tenzilatın 23 e tekabül ettiğini ve hiç bir zarar vermediğini söylemiş ve kendisine cevap veren Senatör Connally, tenzilatın sembolik bir mahiyette olduğunu ve müttefik devletlerin cesaretlerini kıracağını ileri sürmüştür.

Bu arada Senatör McNamara, tenzilatı eleştirerek bulunmuş ve etasıyın malumatıyınlar hiç de fazla emi sayılmamak istiyorlar demıştır.

Başbakan Manisaya gidiyor

Ankara, 29 (MİLLİYET) — Onmüddetli pazar günü Manisa D. P. a Kongresi yapılacaktır. Bu muhabbetle Başbakan Adnan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağnoğlu cumartesi günü uçakla şehrimize gelecek ve Manisaya gideceklerdir. Başbakan, Manisa İki Kongresinde iç ve dış politika hususunda geniş tashat vereceği tahmin edilmektedir.

Konyada bereketli yağmurlar

Konya, 29 (A.A.) — İki gündür beri merkez ilçesi çevresi ile Çumra ilçesi çevresine beklenen yağmurlar düşmeye başlamıştır. Yağmur dünden beri sürekli bir surette yağmaktadır. Havanın havalan dolmuş olması yağmurların devamını göstermektedir. Diğer ilçelerimize de bol miktarda yağmur düşmüştür.

Tarım Bakanlığınca gelen emre göre, bütün ilçelerle beraber tahmini işlerine başlamıştır. Şimdiden önümüzdeki hasad mevsiminde hububat rekoltesi 1.250.000 ila 1.500.000 ton arasında olacağı tahmin edilmektedir. Bu rekolte geçen yılın istisnasına nazaran fazla bir artış etmektedir. Kuraklık bari konusu olmayacağı gibi fevkalade bir mahsul elde edileceği umulmaktadır. 1951 yılında bir dönümde 83 kilo alındığı halde bu yıl şimdiden 130 kilo alınacağı tahmin edilmektedir.

Adalet Bakanı

[Bazı taraflı 1. faslede] bahsinde de hâdisi zikredilme den rasgele mütalâla beyan etmiş ve birtalimat idialarında bulunmuştur. Adalet Bakanı Rükmüddin Nasuhioğlu Sakit Şefin idialarını hakkında su demekte bulunmuştur.

CHP Genel Başkanının yalnız Adalet mevzuundaki sözlerini ele alarak söyleyeyim ki: Genel Başkanın sözleri aceleli ve samimiyetlidir. Mevzu bahis olan Hâkimler Kanunu meselesidir. Hâkimler Kanunu projesi uzun tetiklerden sonra hazırlanmış ve hükümete arz edilerek durundadır. Tasarı Meclisin yaz tatilinden sonra ümit ederim ki, kısmi toplantısında Meclise taktim edilebilecektir. Eldeki kanun projesidir ve bu kanunun hedefi Adalet teşkilâtının bütün meslek hayatını devirlerini kendi yüksek serferleriyle deaktürmek gâyesine mâtuttur.

CHP Başkanı kanunun be-yet unumiyesini gâhmeden veya mahiyetli ümürle hayırlı kiyile durmadan çok celse ko-

Kesmi ilânlar meselesinin içyüzü

[Bazı taraflı devam] mek için de let merkezinde, her hağı bir gâsetin çıkmasına misande ettirmediği ve nihayet sayfası resmi ilânları almayacak derece takip doluncu bir kağıt ya sayı basarak üzere bir de alması gâsetin çıkarmak suretiyle de let gâsetinin başına bağdaş kurup iki cünde iki büyük masrafa ile tika bası gâseti edilmiş de hilmiz görünmekte idi.

Zavallı Ferit Melen'in bülmedik yalnız ilânlar değil, Ferit Melen, Halk Partisi İktidardan düşükten sonra, aynı resmi ilânların sağı bakiği paraları ve rakimlerle yine Halk Partisi İstanbul'a kendisine yeni organlar karıştırdı da sauki bilmiyor gâhmetkiydi. Hile Halk Partisinin resmi ilânları Ankara'da yalnız Uhu'sa, İstanbul'da yalnız bir kaç yadaker-mada tahsis eden ve artık bu memleketin başka gâsete çıkmasına imkân bırakmayarak mükell bir kaç gâsetin meccuri oluyucunu haline düşüren kuramamelerinden, tükanelik-lara yazılıp tamlan edilen tez-kerekeninde de gâya malumat- lar değil, Zira, eğer malumat- lar olmaydı, o her iki satırda bir ve her ilhamına basına koyduğu adda ediliğine göre, sa kaydı ilânları ile dolu, binlerceyle bç bir hukuki ve müspet mes- nece dayanaadığı yalnız bu ka- yılarla da nabit oneremal yaz- maktan utanır, Halk Partisi İktidarı yalnız yâr kar- mış olan bir mevzuu, bütün pis- liki kendi sarafına ve arkada- şının suretlerine sıratca- k surette bilmiz demektir.

Demokrat Parti İktidarı'nın resmi ilânlar mevzuunda tuttu- ru yol su olmuştur: Hükümet, Artırma ve Eksiltme Kanunu- nun kendisine tanıdığı hak ve salâhiyetle dayanan bir resmi ilânların tevlili ile alması ve bendarı Türkiye'de çıkan muva- fik, muhalif, müstakil bütün gâsetler arasında — hiç bir istis- na gâsetin kalın — dağıtmıştır. Bu dağıtım, esasında hüküme- tin müstakil hücum vesilesi o- lma büyük emsali şudur: Ayda otuz bin, cill bin, yetmiş bin lira, yüz bin lira tutarında hususi ilânları olan, matbaa teseleri mü- kemmel bir surette bulunan gâsetlere, azarın hususî ilân- ları üç beş bin liraya sayıyan, matbaa teseleri henüz tekemmül etmiş halde bulunmayan gâset- lere — yine parti farkı gâsetler- inden — birer da m fazla ilân tah- sis etmiştir. Bu yolda bir mikal vermiş olacak ve hükümetin te mevzuu parti mülâhazaları- nın ne derece teslîme çıktığını göstermek için meselâ Ankara- sa Ulus gâsetine ayda on, on iki bin lira ilân verilirken yine Halk Partisinin bir başka gâset- eli olan ve Ulus'a kıyasen tesle- ri takviriye muhtak bulunan Hürses'e de beş ilâ yirmi bin li- ra tahsis edildiği zikrolunabilir. Hâzır senelerden bir politika o- yunu alarak, birinde oyuna- klan- ma mevzuu hükümet yalnız kendisine tarıtarlık eden gâset- leri beslemek gayretinde ol- saydı, kendi takdir hakları sat- ılışında kullanan bir vasıyetinde adeğuna göre, ona, meselâ ne Uhu'sa, ne Hürses'e hiç ilân ver- mezdi. İdim men edilebilirdi.

İstisnalar da var: Ferit Melen'in Meclis'te, Halk Partisi bir mu-

habet ve sütra mevzuu halde- ne, kordığı anlaşılan, Ferit Melen- paında öğrendiği bir takım in- takları Bahallide tatbiki Kır- gı- laa Yeni Sabah gâseti, maddi ve moralketinde de büyük gâ- setçisi Safa Kılıçoğlu 1948 y- lında devlet başkanından, resmî ilân olarak 75.000, 1950 de 70.000 ve Demokrat Parti İktidarı ge- dikten sonra, 1951 yılında 90.000 lira akığı halde, acaba şimdi iki- de bir hükümet resmî ilân ş- retineye kalkmak ve, resmî ilânları bir resmî gâsete, gâ- ketimahi tasviesinde bulun- rak tutulan yola akıyında ba- lamaktıdır.

Ferit Melen gibi gâsetin po- litika dumanı bilmiz ve De- mokrat Parti'ye vurmak sureti- lelerine alılan her ilân ve, tes- vere çanak tutan gâset, İleri- ne girdiği için her terfide sarı- rak onları mal bilmiz mağrûl- gibi bağırılma basıllarını, fak- ki bir, bütün emrini Bahallide geçirmiş gâsetler olarak, bu oyuna bir tarafa hağı al- yal, diğer tarafa hağı al- mış hokkabazlara istinad ettirile- kili gâsetlerini gâsetler. Halkın şudur ki zavallı Ferit Melen'in derinde bir ölçüde üze- rinde artık söyleyecek palavra- ları kalmamıştır. Memleketin ik- tidarı kalmaması bu gibilerle gâsetlerin de tükündür. Hile Atlantik Paktına giren Türkiye emmîyetinin bugün Amerika em- miyetine eşi bir adı seviye- ne sayılmaması bizi bilmiz me- rem vatanperverlerin bilâmasa- uykusunu kaparmaktadır. O hal- de ne yapmalı? Yapılacak şey- basittir: «Memleketin hürriyet kalmadığı diye bağırma! Nici- nâ hürriyet kalmadı? Çinkü Men- deres hükümeti resmi ilânları muvafık, muhalif, müstakil büt- ün gâsetler arasında, fakat bütün gâsetlerin mal vaziyet- lerini hesaplayarak ve tutumları- larını, yazılı bir tasarıyla bir, bütün olarak ayık kalmadılma- sını sağlayacak bir nisbet dalre- sinda tesile başlamıştır. İlayı! Böyle bir nisbet doğru değildir. Kesmi ilânlar lügvedilmelidir. O zaman bir taraftan Ferit Melen- ler kenârlarına ne mal olduk- larını neydena zorun bir mal- baattan kurtulacaklar, diğer ta- raftan tül gâsetler de, resmi ilânlar celseğinden nihamını ka- larak diğer bazı gâsetler kap- moca, onları ilânlarına ve il- lânlarına topekken konacaklar- der. Artıca, belki on mabın, ne- dece olarak, Türkiye'de, üç beş gâsetin emrekep bir de pü- kemmel diktaetörük kurulacak- tır. Ondan sonra, «kedi! Artık bu memleketin, bir kaç gâsete- ye hükümeti bejredilebilecek, bu bir kaç gâsete- ye rağmen hükümet kurulabile- cek» diye, neydena!

İşte «Resmî ilânlar! Resmi il- lânlar! diye bir takım kendile- rilik ilânlarında, fazla konuş- ması, «kedi! Halkın, İktidarı, sâki ve alması olan bazı kâ- setlerin ilâhine doladıkları im- sekinin çürüldü.

Bir taraftan aynı parti, bir- celse «Resmî ilânlar! tesviriye iktidarı kelesmek, diğer tara- fta bir konuş- malıyat olarak «Resmî ilânlar! diye diğer bir- konuş- malıyat etmek ve orta- lığı satılmak kalmak!

Aynı yolda iki ayrı mabında alayla ne güldü, ne parak bir- hayıl!

Ne büyük kasırsı var! Ge- çektiyecekler!

Ali Nuri KARACAN

Pariste komünistlerin büyük nümayişi

[Bazı taraflı 1. faslede] bu sükasın komünist partisi- ne mensup birtakım taraflardan hazırlanmış olduğuna dair tam bir kanaat edineğini söylemiş- tir.

Diğer taraftan Fransız Komünist Partisinin genel sekre- ri Maurice Thorezin yokluğın- da Fransızlar bir numaranı ko- münist Jacques Duclos bu gece, General Ridgway aleyhine bir- fakat çok göderik nümayişleri müteakip tevafk edilmiştir.

Parisin 10 uncu mahallesinde polis de komünistlerin arasında vuku bulan polis - komünist müdahalesinden sonra, Komünist Partisinin sekreteri olan Duclos'un otomobiline bir te- banca ve bir de mabta bulun- man üzerine bir kendisini ne- zaret altına almıştır.

Birleşmiş Milletlerin Kore'de ki eski Başkomutanı İken Gene- ral Eisenhower'a yeriat alması olan General Ridgway aleyhine nümayişler bu gece Parisin muhtelif yerlerinde birden baş- lanmıştır.

Fakat çokluk mağrûl birlerce polis ve sık bir yağmur, komün- istlerin Cümhuriyet mey- nında toplanmalarına imkân ver- memiştir.

Bunun üzerine komünistler- ı gâhri başka mahallelerine da- gılmışlardır. Bir kısmı Küzey Garı mabtasına gitmiş ve po- lis kendilerine alay etmiştir. Nümayişçilerin bir çok ağı yaralı olarak yere düşmüş ve arkadaglarının kendisini i- lür- müş olduğu bir husus kılıkta bir kaç saat sonra ölmüştü.

Polis 17 yaralıyı tedavi edil- diğini ve bunlardan birinin du- rurunun ağır olduğunu i- lân- etmiştir.

Paris'te eyaletlerde 71 kişi- tevafk edilmiştir. Bu arada ta-

ALMANYADAKI NÜMAYİŞLER

Berlin, 29 (AP) — Batı Al- manya'nın barış andlaşması aleyhinde mütling yapmak ni- yetinde olan birlerce genç ko- münist bu akşam geç vakit Rına bölgesi hududunu aşarak Batı Berlin'e girmişlerdir.

Batı Berlin polis kuvvetleri takvii olarak ve su hor- tumları hazır vaziyette nü- mayişçilerin toplandığı ma- halle gelmişlerdir. Polis bu muazzam kalabalığın de ba- gıları olduğunu zanettiği 20 gene komünisti tevkif etmiş- tir. Yine polis mahallelerinden verilen malumat göre, komü- nistlerin bu teşebbüsü evvel- den haber alınmış ve buna- min olmak üzere gerekli ted- birlerin bepsi planlanmıştır. Tabiiatla göre komünist gençler iki muhtelif bölgede 10.000 kişilik bir kalabalık toplanmaya muvaffak olmuşlar- dır.

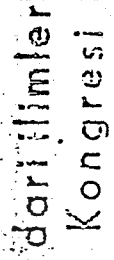
Bu mahallerin akşam üzeri- ni bu kadar insanla dolması herkeş şaşkırtmış da genç- ler gayet disiplinli hareket etmiş ve hiçbir aşırı gösteri- de veya tezahüratta bulunma- mışlardır. Bir ara komünist- ler işlerinde çıkan batılı a- melelerin arasına karışarak bir müddet onlarla beraber yürümüşlerdir.

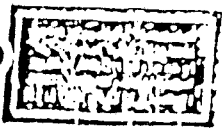
Polise verilen emirlerle mü- ltiminde bir fev'âdilik ve zorbalık tesbit edilmediğince, müdahalede bu unnamaları tasvii edilmiştir.

TEVKİF EDİLEN KOMÜNİST NERBİS Paris, 29 (A.A.) — Memleket- ti dâhil emmîyetli bir mab- tiyle bağla tevafk edilen komü- nistlerin arasında bir kaç, kâ- gel olarak, bir mabta ilân- ları, Paris'te gâsetinde mağrûl-

15 gün içinde şehrimizde

100

YÜZÜ
8
SAYFA
10
KURUŞ

MİLLİYET
Halkın Gazetesi

ANADOLU İLİSTİCİ
TUMATİYECİ
(RU-BO)

Selânikte Atatürk'ün evine yapılan tecavüz karş
dün İstanbul ve İzmirde cereyan eden hâdiseler ü

Ö R F İ İ D A R İ L Â N E D İ L D

Alşamın erken saatlerinde çıkan hâdiseler sabaha kadar
devam etti. Şehrimizde bazı mağazalar tahrip edildi.

RESMİ TEBLİĞ

Yer yer yangınlar çıkarıldı,
zarar oldukça mühimdir.

Den Ankara'ya hareket etmiş olan
Reisimzade Celâl Bayar ve Bayraklı
Adnan Menderes çıkan hâdiseler
üzüncü sabaha karşı yarı yolda

İstanbul'a
dondüler

Atamızın Selânikte doğduğu ve Konsoloslüğümüza bomba

Atatürk'ün doğduğu evle konsolosluk arasında bir bomba patladı. Bombanın patlaması sonucu evin duvarları yıkıldı. Bombanın patlaması sonucu evin duvarları yıkıldı.

DAKİKA DAKİKA HADİSELER

Vilâyetleki
mühim toplantı

İZMİR'DE YUNAN KONSİLOSLUGU YAKILDI

Nümayişçiler Fırka'daki Yunan Pavyonunu ve
Yunan bayraklarını ateşe verdiler. Hâdisi
karşısında limandaki Yunan motorları kaçtı

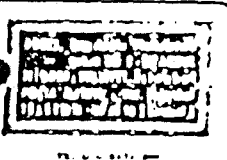
KIBRIS'TA
geniş arama
yapılıyor

Konya havalisinde sel can kaybına sebep oldu

Akşehirin bir köyünde sular 10 kişilik bir
aileye sürükledi. Port Koyu
çokta bir çok ev kayıptı.

28 Mayıs 1960

Milliyet
 Halkın Gazetesi

2 NCI BASKI

 Milli Kuvvetler silâhı her saat 03.00'de
 bütün Türkiye'de duyurulmuştur.

 Silâh Kuvvetleri her saat 03.00'de
 bütün Türkiye'de duyurulmuştur.

 Topraklar her saat 03.00'de
 bütün Türkiye'de duyurulmuştur.

 TBMM ve Cumhurbaşkanlığı, her saat
 03.00'de duyurulmuştur.

İDARE ORDUDU

Silâhlı Kuvvetler sabaha karşı 03.00

idareyi ele aldı. Hareket hiç bir

hiç bir can kaybı olmadan baş

Bugüne kadar mesul mevkide b
 şahıslar Silâhlı Kuvvetlere tesli

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bütün
 amirlik ve görevlileri ve tam bir
 hayran ile selâmlanarak hareketi ilk
 olarak sabah saat 03.00'de İstanbul'da
 Radyo ile vatandaşlara duyurul-

muştur.
 Radyo mesajıyla İstiklâl Marşı
 marşı çalınması ile başlayan ve ilk
 tebliğ olmuştur. Bu tebliğ kısa
 sürelerle tekrarlanmıştır.

Sokağa çıkılm

Bu gece yarısından itibaren bu
 tar Türkiye'de Dış, İç, Kara, Hava,
 Türk Silâhlı Kuvvetleri ele alarak
 memleketin idaresini ele almış-
 ır.

zin ma
 karısı b
 dıslarına
 maların
 rica eder.

Bu hareket Silâhlı Kuvvetleri

Yayınlanan ilk tebliğ

Büyük Türk Milleti:

Bütün Türkiye'de Silâhlı Kuv-
 vetlerimiz 27 Mayıs saat 03.00'de İda-
 reyi ele alarak hükümeti devret-
 tir.

Bütün vatandaşlarımızın ve em-
 niyet kuvvetlerinin silâhlı kuvvet-
 lerle yakın işbirliği sayesinde bu
 hareketi hiç bir can kaybı olmadan
 başarmıştır. İstiklâl'de ikinci bir

tebliğ kadar Silâhlı Kuvvetler
 mensupları her sokağa çıkma ya-
 sağı konmuştur.

Vatandaşlarımızın Silâhlı Kuv-
 vetlerin vazifelerini kolaylaştır-
 malarm ve bütün millîyetçi emil edi-
 len demokratik rejimin en kısa za-
 man içinde tesisine yardımcı olma-
 larını rica ederiz.

SİLÂHLİ KUVVETLER

Kin güdölmeyecek

Aziz vatandaşlar, Bugün, De-
 mokrasiimizin içine düştüğü bah-
 ran ve son müstakbil hadiseler dol-
 yısıyla ve her şey kavgasına mey-
 dan vermemek maksadıyla Türk
 Silâhlı Kuvvetleri memleketin id-
 resini ele almıştır. Bu harekete
 Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içi-
 ne düştükleri uzlaşmaz durumdaki
 kurtarmak ve partiler üstü tarafsız
 bir idarenin nezaret ve bakemliği
 altında, en kısa zamanda adil ve
 serbest seçimler yaptırarak, idare-
 yi hangi tarafa mensup olursa ol-
 sun, seçimi kazananlara devir ve
 teslim etmek üzere girişmiş bulun-
 maktadır. Girişilmiş olan bu teşab-
 bus, hiçbir şahsa veya zümreye
 karşı değildir. İdaremi hiç kimse
 hakkında şahsiyata müdahale et-
 meyecek bir ille teşebbüs etmiye-
 ceği gibi, edilmesine de asla mu-
 maha etmiyecektir. Kim olursa ol-
 sun ve hangi partiye mensup bul-
 unsa bulunsun, her vatandaş ka-
 nunlar ve hakuk prensipleri esas-
 larına göre muamele görülecektir.

Bütün vatandaşların parti-
 stinde aynı millettin, aynı
 gelmiş evlatları oldukları
 layarak ve kin güdmeden
 rine karşı bir müddet ve a-
 muamele etmeleri istenir.
 dinmesi ve millî varlığını
 meti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şah-
 Türk Silâhlı Kuvvetlerinin
 malarını rica ediyoruz. Ş-
 niyetleri kanun teminatı
 dır. Müstakbilimiz, ko-
 muza ve bütün dünyaya b-
 yoruz. Gayemiz Birleşmiş
 Anayasasına ve İnsan
 prensiplerine, tamamiyle ri-
 Atalarımızın "Yurtta sulh ve
 da sulh" prensibi bayrağı
 Bütün ilişkilerimize ve i-
 rimize sadıktır. NATO ya
 ruz ve bağlıyız. CEMET y-
 yoruz ve bağlıyız. Tekrar o-
 düşünce "Yurtta sulh ve
 da sulhtur."

SİLÂHLİ KUV

Hareketin maksadı

Büyük Türk Milleti

27 Mayıs gününden itibaren Türk
 Silâhlı Kuvvetleri en kısa zamanda
 millîyetçi seçimi götürecek bir kuvvet
 Meclis kurmak maksadıyla mevki-
 kal idareye el koyarak hükümeti
 devretmiştir. Silâhlı Kuvvetler, millîyetçi ve
 emniyetli devir ve müstakbilin her birinin
 emniyetli tahakkül etmiş bulun-
 maktadır. Müstakbil tebliğ kadar
 askerî şahıslar her kimse için so-
 kaja çıkamaz. Bu karışıklığa

meydan verilmesi bakımından
 önemle rica olunur. Şahsiyeti ve
 mevkii ne olursa olsun Türkiye
 Cumhuriyeti hudutları içindeki her-
 kes kanunun teminatı altındadır.
 Binaenaleyh bugüne kadar muhim
 mes'ul mevkileri işgal edenlerin
 derhal Türk Silâhlı Kuvvetlerine
 teslim olmalarını, sığınmalarını, ri-
 ca ediyoruz.

SİLÂHLİ KUVVETLER

Tuğg. Tulga

deruhle etmiştir.

SİLÂHLİ KUVVETLER

Askerî Vali:

İstanbul Askerî Vali ve Belediye
 Kaldığı Tuğgeneral Bekir Tulga

1 Ocak 1967 Cumhuriyet

Başkan "İkinci Cumhuriyet hak, adalet, fazilet ve ahlâka dayanacak,, dedi

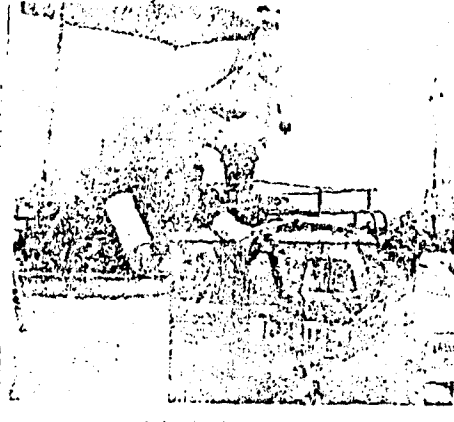
Ankara, 11 Ocak (Cumhuriyet) - Yeni yıl mesajı: Türkiye'nin geleceği ve kalkınması için hukukun üstünlüğü, adalet, fazilet ve ahlâk temel olmalıdır. Başbakan E. İsmet İnönü, 1 Ocak 1967'de yayımlanan mesajda, "İkinci Cumhuriyet hak, adalet, fazilet ve ahlâka dayanacak" dedi. Başbakan, "Hukukun üstünlüğü, adalet, fazilet ve ahlâk, bir milletin en değerli özellikleridir. Bu özellikler olmadan, bir milletin kalkınması ve ilerlemesi mümkün değildir. Biz, bu özellikleri her zaman ön planda tutacağız" dedi.

Kuruluş gayeleri bakımından faaliyetlerde bulunmaları esastır. Halkın satınalma

Giden ve Gelen

Giden yılın Türk tarihinde önemli yer tuttuğu, özellikle 1966 yılında bütün Türkiye'de büyük bir hareketlilik yaşandı. Bu hareketlilik, başta siyasi alanda olmak üzere, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda da kendini gösterdi. 1966 yılı, Türkiye için bir dönüm noktası oldu. Bu yıl, Türkiye'nin kalkınma planları doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Özellikle sosyal alan, kamu hizmetleri ve eğitim alanlarında büyük başarılar elde edildi. 1966 yılı, Türkiye için bir başarı yılı oldu.

1966 yılı, Türkiye için bir başarı yılı oldu. Özellikle sosyal alan, kamu hizmetleri ve eğitim alanlarında büyük başarılar elde edildi. 1966 yılı, Türkiye için bir başarı yılı oldu. Özellikle sosyal alan, kamu hizmetleri ve eğitim alanlarında büyük başarılar elde edildi. 1966 yılı, Türkiye için bir başarı yılı oldu.

Bayilerin beyanname vermeleri için şeker satışları durduruldu

Toz şekerin toptan fiyatı 250, kesme şekerinki 280 kuruş

Ankara, 11 Ocak (Cumhuriyet) - Şeker bayilerinin beyanname vermeleri için şeker satışları durduruldu. Toz şekerin toptan fiyatı 250, kesme şekerinki 280 kuruş olarak belirlendi. Bu karar, şeker bayilerinin beyanname vermesini sağlamak amacıyla alındı.

10 ilinizde halk dershaneleri açıldı

Ankara, 11 Ocak (Cumhuriyet) - 10 ilinizde halk dershaneleri açıldı. Bu dershaneler, halkın eğitim seviyesini yükseltmek ve sosyal alanı geliştirmek amacıyla açıldı. Dershanelerde, temel okuma yazma, matematik ve vatandaşlık bilgileri öğretilmektedir.

KONGOLİ ÇOCUK - 30000 kılıklı Babuşi Lale. Bu fotoğrafta, Kongoli Çocuklar, Babuşi Lale ile birlikte görülüyor. Çocuklar, Babuşi Lale ile birlikte oyun oynuyor ve eğleniyor.

BUGÜN

REŞAT NURİ GÜNTEKİNİ ÖLÜMÜNDEN 4 YIL SONRA BULUNAN ROMAN

SON SİGNA

İKİNCİ SAYFADA

HAPİŞHAN HATIRALARI

RATİP TAHİR BURAK

DÜŞÜKLERİN HA ATTIKLARI GAZE NELEK GÖRDÜ

BUGÜN

Bir açıklama

Bugün, 11 Ocak 1967'de yayımlanan bir açıklama. Açıklamada, Türkiye'nin kalkınma planları ve sosyal alanındaki başarılar hakkında bilgi verildi.

Please send me one
 of the following
 1. The National Public
 Broadcasting System

C-12345

La Bohème
 YOUNG ROMANTIC
 SAMSER ROMANTIC
 CUVEN
 LIMITED EDITION

37 nci yıl Sayı 13.097

[illegible]

10115 5.78.73 : 7512.78.73

3	Kutsumi	Brasão
42	42 33	21 42 69

İnönü'nün Üniversite gençlerine verdiği mesaj:

«2. Cumhuriyet Zaferi
milletçe kazandı»

Birinci İnönü Muharebesinin yıldönümünü münasebetiyle C.H.P. lideri «1921 senesi gibi mutlu, heyecanlı başarı günlerinde» dedi

My Macis

was a Methodist minister
 and he was the first to
 come to the island. He
 said, "I have a message
 for you."

Marie Schell
istambul'dan
transit gecti

**Başkanlık
için 2 aday
Orbay ile
Gürman**

Reagan, then coplanes
in rapid, tensiler
Alcohol, it is dark
the roses down

Üçüncü Parti
Halkın Kızı
Başbakanı

Alphonse Abbat, l'unique
résistant du bar.
En haut à gauche.

Tahsil çağındaki birt
çocukların yüzde y
okutulması sağlanac

Yeni İlk Öğretim Kurumuna göre çocuklara okula göndermeyen, gündüz 2 ila 3 ödev

Bakanlar Kurulu iktisadi meseleleri müzakere etti

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

